

**HÍD**

Irodalom  
művészet  
társadalom-  
tudomány

**7-8**



# 7-8

1973

JÚLIUS—AUGUSZTUS

---

HID  
IRODALMI  
MŰVÉSZETI  
ÉS  
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI  
FOLYÓIRAT  
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934  
XXXVII. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:  
ÁCS KÁROLY  
(FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)  
BORI IMRE  
MAJOR NÁNDOR  
VUKOVICS GÉZA

---

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:  
KAPITÁNY LÁSZLÓ



## TARTALOMMUTATÓ

---

645	DEÁK FERENC ASZÁLY
670	MITRÓ ZOLTÁN KÉT TÖREDÉK

---

677	BOGNÁR ANTAL, GULYÁS JÓZSEF, TOROK CSABA HALLGAT A HINGA
682	TOLNAI OTTÓ NULLÁS LISZT
688	BRASNYÓ ISTVÁN KÖLTEMENYEK
696	KOLIGER KÁROLY IKRÁK, FÉNY, KÖVEK
699	ÖT FIATAL KÖLTŐ

---

707	PALKÓ ISTVÁN PSZICHODIAGNOSZTIKA MADÁCH IMRÉRŐL
715	FEKETE ELVIRA ÚJ FILMEK, KÖNTÖSÜKBEN
727	UNGVÁRI TAMÁS AZ ERŐSZAK ISTENEI

---

735	KOSSA JÁNOS SZERBHORVÁT-MAGYAR SZÓTÁRUNK II. KÖTETÉRŐL
-----	--

---

755	PERISZKÓP
-----	-----------

---



---

mai próza

---

ASO'RA ISM



---

## I.

Nyolc lovat vezetett: négyet maga mellett, négy meg mögötte lépdelt. A paták zakatolása egyszerre megszűnt: a kövezett útról a folyópart sarába léptek. Nyirkos sötétség göngyölödött fel a víz felől.

Egy pillanatra visszatartotta lélegzetét.

Figyelt.

Nem a léptek utálatos cuppogására, hanem a lovak lélegzésére. Összevonta szemöldökét. Legszívesebben megállt volna, de inkább még jobban kilépett: nem akarta késleltetni a kellemetlen dolgokat. Hadd legyen vele tisztába. De így? Mit lehet így megtudni? Egy rövid rostán a selymes barackok közt néhány diót is le-le engednek.

Van, amikor csak diók gurulnak.

És ilyenkor egész rövid és rongyos a rosta.

Hirtelen megfordult, és megállt. A mellette haladó lovak kifaroltak, és topogtak, de az a négy sötét mén, amellyel most szembe találta magát — szinte katonásan megállt. Hátukon a város gyér, távoli fakó fénye vékony fémes lepedékként időzött.

„Igen. A diók! Megette a fene, szekercét kellene fogni...”

Egyre csak ezt ismételte, és lehunyta szemét. A legyezőként kifordult lovakat elengedte, és felszabadult kezével előbb az első két ló orrát simította meg. Azok felkapták a fejüket, de azon nyomban meg is nyugodtak.

„Tovább kellene csinálni, de minek. Tovább, de minek? Úgyis tudom, melyik az! Nem tudom, melyik az, de a másik kettő közül az egyik...”

— A másik kettő közül az egyik! — ismételte meg hangosan. Káromkodás volt ez, borzalmas szilok. Aztán mégiscsak megsimította a másik kettő orrát is. A tenyerén érezte a meleg párát. És tudta már, hogy melyik a beteg.

A folyó felől a tarkójába lehelt a hideg hajnal. Arra gondolt, hogy ezt a lovat szántsándékkal sózták a nyakába, hogy ettől már mást nem is

remélhet, mint a közös beteljesülést. Ilyesvalamit gondolt. A ló és ember közös vége. A beteg ló és a szegény ember: dióhéj a rostában. Ahogy megáll.

— János!

Nem hallotta. Vagy ha igen, akkor is csak a bőrén vagy a ruháján érezte inkább a sötétből jövő kiáltást. Akkor szembefordult a szürkébe fakuló sötétséggel:

— Vágjon agyon az isten!

— János! Gyere már! Mit szutyakolsz ott, a fenét?!!!

— Szekercét!

Most összeszedte magát, és megindult lefelé a töltésen. Ismét az az utálatos cuppogás, és semmi más! Sár mindenfelé; sárból volt az ég is, a levegő is.

A szürkületből most gyér fény tűnt elő. Egy lámpa himbálózott a víz fölött a dereglye tatján. Egy ember állt a parton: ködmön volt rajta, kucsma a fején. Nagy bozotos, sötét folt a szürkületben.

— Hol vagy már?!!!

A lovak megálltak. János is állt, mintha azon gondolkodott volna: forduljon-e vissza, válaszoljon-e? Mit tegyen?

— Mihály bátyám, vége van mindennek!

A gubancos árnyék megmozdult:

— Te betértél a Kormosba, mi? Nem megmondtam, hogy ne azzal kezd a hajóséletet?

— Nem tértem be, de ez a ló beteg!

— János, János... Na, menj, feküdj le. A „kuckóban” ég a tűz. Na... — Az ember idegesen intett kétszer-háromszor is. Ezt már ki lehetett venni egész világosan.

— Mihály bátyám, becsaptak ezzel a lóval, de agyonverem azt a csi-szárt. Azt mondom: agyonverem még ma!

— Hány éves vagy te, Tari János? — kérdezte a ködmönös.

— Mi légyen a lovakkal?

— Hány éves vagy te, Tari?

— Vizzel megyünk, akkor nem vontatunk?

— Azzal megyünk, de sietni kell.

— Nem vontatunk?

— A „koporsó” orrában van hely a lovaknak. Vezesd be őket.

— Kivéve ezt az egyet.

— Az a beteg?

— Ez.

Megint csend. A ködmönös dorombolt, aztán pipát vett elő.

— Temesvár tele van rendőrrel — szólt utána Tari Jánosnak, aki egyenként vezette fel a dereglyére a lovakat. Egyet kint hagyott. Azt az egyet.

Már egészen kivilágosodott, de még minden színtelen szürke volt, csupán a lámpa a hajó tatján vörösölt.

— Tele van... de tolvajokkal is tele van. — Fokos volt a kezében.

Felvetette magát a lóra.

— Hallgassa csak meg a lélegzését.

— Te hallod. Az elég. Minek nekem is hallani?

— Mihály bátyám, egy óra múlva itt vagyok.

— Temesvár nagy város, Temesvár nem Becskerek.

„Ez az ember beteg és öreg. Ez az ember csak fenyegetőzik.” Egyszerre mindent betegnek látott, és ez még jobban feldühítette.

— Na, gyerünk, Dögvész! — vágta bele csizmája sarkát a ló vékonyába.

Kocogva fordult be a szendergő városba. Április közepe volt, de sokkal hidegebb és kellemetlenebb időjárás, mint egy évvel, kettővel előbb. Tari János arra nagyon jól emlékezett. És mosolygott a gyér bajsza alá:

— Kiderül, vagy agyonverem, és a vére fusson ki.

De nem így gondolta. Nem a vére gondolt. A kiontottra.

A ló lépésben haladt, nem tartotta soká benne a sarkantyú az akarást.

János különösnek tartotta ezt a reggeli csendet, ezt a mozdulatlanságot a szép nagy házak között. Csak a vásártérnél volt valami mozgás, ahol az istállók sorakoztak meg az olcsó áldomás-kocsmák dohos, nyirkos szállásaikkal.

Megállt. Itt, a Kürtben csapott a tenyerébe a gazembernek. Várjunk csak: a Vadliba innen valahogy északra volt, oda ment... de lehet, csak újabb boltot kötni. Lehet, csak sétálni, bámészkodni. De mondott is valamit a Vadlibáról. Hogy kimeszelték már kora tavasszal. És nevetett. Ezen. Hogy kimeszelték. Neki. Mintha neki meszelték volna? Csekonits ganájának. Csekonitsot nem is látta. Ki tudja, melyik ispánja bízta meg ezzel a munkával?

Leszállt a lóról.

Hallgatta a lihegését.

Ez nem lehet igaz!!!

Semmi gyanús!!!

Közélről nézte a lovat, fülét a csodálkozó mén orrához nyomta, aztán nevetett. Hangosan, hogy az egész vásártér környéke visszhangzott tőle.

— Tudod-e, te, mennyibe kerültél?

A ló figyelőn mozgatta füleit, és tágra nyílt szemmel nézte a reggelben megnyúlt, hosszú, vállas embert.

Akkor megint a rosta és diók, és János odakötötte a lovat egy fához, majd átment a Vadlibához. Nagy udvarán borzalmas piszok, hátul az istállók, oldalt az alacsony nádas eresz alatt tíz-tizenkét ajtó.

Egy istállófiú jött ki az egyik fészerajtón.

— Hol van Csekonits csiszára?

— A gróf úr... embere...

— Neked gróf, nekem nem!!! Na, hol van?

— Az első szobában mondta Hanzi bá...

— Ott legelő?

— Nem, a másik bejáraton, a söntés mögött... de ott...

Nem várta meg a gyerek szavait, már kint is volt az utcán.

„Tudod-e, te gazember, mit jelent nekem egy ló? Ha nem tudod, mert az is lehet, hogy nem tudod, akkor majd én megmondom. Megmondom? Nem, akkor majd én megmutatom.”

Eddig mindössze háromszor volt Temesváron, kétszer szekéren, egyszer gyalog; de valahogy már az első benyomása az volt: itt betegek vannak. Vagy ilyesmi. A munkások itt nem hangoskodnak, a kocsisok sunyik, az urak köhécselve járnak, és, a fene egye meg, az asszonyok szomorúak. Tari János undorodott ettől, de ezt nem is tudta, csak valami

legyőzhetetlen belső indulat lökdöste állandóan a tagjait. Ez a belső tülekedés vitte most is a másik bejárat felé, ahol a kupec aludt.

A kilincs nem engedett. Ez megint valahogy lealázónak tűnt. Nagyon városinak.

Visszanézett.

A ló őt figyelte.

Sötét pej volt, barátságos mozgású, kíváncsi tekintetű.

És nézte, figyelte őt a ló.

A kilincs ismét csak nem engedett.

Akkor a söntés mögül csörömpölés hallatszott, majd nyikorogva kinyílt a kocsmajtó.

Egy sápadt, véres szemű, kövérkés ember állt meg mellette. Olyan írnökfélének nézett ki.

— Nyitják?

— Látja.

— Látni látom...

János lelépett. A félhomályban egy asszonyt látott seprűvel a kezében.

— Nem inni jöttem — mondta csendben.

Az asszony feléje se nézett, csap sepert, és ásítózott.

— Hol az egyes?

— Mi?

— Hol az első szoba?! Az első szállószoba...

Egy pillanatra megingott a magabiztossága. Az asszony most abbahagyta a sepregetést, ismét ásított.

— Ott vendég van. Alszik még.

— Tudom, hogy vendég van, és azt is tudom, hogy alszik, de én... nekem be kell menni hozzá. Lőügyben. A ló odakint áll.

Ezen maga is elmosolyodott. Mert mi lenne, ha bevezetné a lovat a csiszár ágya mellé, és a kötőféket a csiszár nyakára hurkolná...

— Itt erre is bemehet — mondta az asszony, és a háta mögé bökött a seprűnyéllel. — Különben inni még nem lehet. A gazda nincs itt. Nem lehet.

Ez már a vörös szemű írnöknek szólt, aki ott topogott János mellett.

A szoba sötét volt, és a két ágyon keresztben feküdt a csiszár. Csizmáit le se vetette, úgy hempergett bele az ágyba isten tudja, hány órákor az éjjel.

Arca dagadtnak tűnt, és erősen borostás volt, és csak most látta Tari, hogy ez az ember vörös. Vörös volt a haja, a bajsza meg a szemöldöke is.

Ismét megkezdődött benne az a dulakodás, az a lökdölözés.

Fokosa nyelével megbökte az alvót:

— Baj van, testvér!

Egyszerre nagyon haragos lett: önmagára haragudott, mert ennek a bűdös vörös patkánynak azt mondta **TESTVÉR**.

És eszébe jutott, hogy a ló most odakint a kocsmajtót nézi. Lehet, hogy nem is beteg, vagy nem olyan veszélyes... ehhez ő azért mégse ért olyan nagyon.

Megfordult, hogy távozzék, de a vörös időközben felébredt.

— Ki az?!!!

Tari megfordult, és a dagadt vörös arc közelébe hajolt. Nem, ez az ember... Még látásból se ismerheti Csekonitsot.

— Kend még látásból se ismerheti Csekonitsot!

A vörös most leugrott az ágyról, zavarodottan kapkodott, és látszott rajta, hogy azonnal segítségért kiált, de nem jut levegőhöz.

Tari odalépett egész közel hozzá:

— A ló beteg. És tudja-e, mit fizettem én kendnek ezért a beteg uradalmi gebéért? Ha most kiengedem szép csendben a belét, az se hozná helyre a dolgot. Na, elő a pénzzel. A koronákkal. Hol a pénz, pajtás? Csak ezért az egy gebéért!!!

A vörös vacogott. Nem értette, mit beszél a jövevény. Akkor lero-gyott az ágy melletti festetlen székre:

— Én már igazán nem tudom... Negyvenhat lovat hajtottunk fel... ezek az állatok...

Csend. Hosszú, értelmetlen csend.

— Csak ezt az egy lovat vegye vissza, mert beteg! Én az életemet adtam ezért a pár lóért, most mi lesz? Két mérföld után megfullad, vagy mit tudom én, mi lesz vele. Elő a koronákkal, és én megyek. A ló ott áll kint a vásártér túloldalán a Kürtnél. Egy fához kötöttem. Rendes tekintetű állat, de beteg.

Tari érezte, hogy túl soká beszélt, az ember az ajtó felé vetette magát. Tariban megint lökdölözés, dulakodás kezdődött, és a fokos lesújtott.

Amikor átlépett a vörösön, ezt mondta:

— Nem is akartam olyan nagyon visszaadni azt az állatot.

Fojtott nyöszörgést hallott a csizmái alatt és valami kaparászást.

Becsukta maga megett az ajtót.

Az írrok bort ivott.

— A gazda nélkül is?! — kérdezte élesen a gallérjába húzódott filisztertől.

Ahogy kilépett az utcára, már sürgés-forgás fogadta. „Hát lehetséges ez? Alig negyed óra alatt...”

A ló halkan felnyerített, és megrázta fejét.

— Na, Dögvész, megyünk hajósnak. Ha kibírod hazáig, nem jössz többet Temesvárra. Hacsak nem a vágóhídra. Dögvész!!!

A parton nagy nyüzsgés fogadta, valaki költözködött, költözködni szándékozott, és szegényes holmiját hordták be a „koporsóba”, ahogy a dereglyét nevezték.

A lovat bevezette a többi közé, még egyszer jól megnézte, meghallgatta, aztán fanyar mosollyal az arcán ezt mondta Körtési Mihálynak, az öreg hajóstársnak:

— A csiszárja hörög ennek a torkában, vagy maga a botosispán úr, isten verje meg kézzel-lábbal. Mehet a hajó? Berakodtak már ezek a szerencsétlenek?

## II.

Somogyi Imre, ez az ötven körüli, dús hajú, dörgő hangú ember egész délelőtt az utcákat róttá. Egyszerűen nem fogta sehol a hely.

Háromszor is bekukkantott a községházára, Kis János forspontos a beosztottjával borozott lent az istálló előtt.

— Igyon, Imre bátyám, ez már úgyis a vége a százhektósnak...

Somogyi meghúzta, a heccet észre se vette, már megint ment az utcákat járni.

Déli harangszókor a Bega töltésén hatan álltak, hatan nézték a vizet, a gátat, az eget.

— Ide figyelj, Imre, nekem valami eszembe jutott... — mélázott Kolozsvári Imre, a legidősebb a társaságban.

— Csak mondd, itt mást úgyse lehet tenni...

— Tegyük rendbe a töltést, bővítsük ki a Bega medrét, és rakjunk a töltésre oldalt is, felül is egyméternyi földet.

— Mikor? — Csak ezt kérdezte Rác Pali.

— Doboltasd ki reggel, Imre...

— És meddig jutunk vele?

— Nem tudom, de ha apadna a hét végéig, őszre meglennénk a felső útig; beszélni kell a Szerb Ittabé-iekkel is, ha...

— Azok magasabban vannak, nem állnak oda kubikolni, hogy neked jobb legyen...

— Három éve, hogy volt az árvíz, akkor ők is úsztak!

— Igen, de csak az Újtelep, ahol a temető sarka van.

— Beszélni kell velük!!!

Hosszú csend következett.

— A Kis- és Nagykaszáló mindig csicsog, de Jorgován, az nem! — Ez az epés mondat Radnai István ajkát hagyta el. A nagy Radnai család utolsó sarja, aki ötévi aradi szerencsepróbálás után egy hónappal ezelőtt hazajött, és most már reggel óta a Bega vizét nézi, nem az árvizet rettegi ő, ez a víz hozza hajón Esztit a három lánnyal. Hol vannak? Meddig érték már? Ma kell érkezniük.

Hirtelen hátrafordultak mindnyájan. Összevont szemöldökkel nézték a lovast. Kacsaringósan léptetett, a lovat alig bírta visszatartani.

— Olyan bolond, mint az öregapja! Deák. Gögös.

Somogyi émelygő gyomorral fordult kelet felé, az ólomszürke víz nevetett. Szürkén, kövéren, folyvást.

— Hát, Radnai, mi a baj? — kérdezte a falu bírása az őszbe szökő halántékú harmincas fiatalembert.

Az néhány lépést tett a víz felé, aztán levette kucsmáját.

— Semmi baj, Imre bíró! Semmi baj. Hazajöttem, most ez a fene gyors víz Eszttert is hozza. Meg a lányokat. Mind a három zsiszerét. Jó, hogy ilyen gyors, de nagyon mossa a partot. Nem jó, hogy gyors... Azt hallottam, Óteleknél már szakadt a part. Temes megyében...

— Ez Torontál, és ez Magyar Ittabé!!!

Kolozsvári Imre nagyot köpött a víz felé, aztán Somogyihoz, a bíróhoz fordult:

— Aki elmegy, az menjen... de ne jöjjön vissza, hogy okoskodjék, meg hogy móresre tanítson minket. Na, isten veletek, és jó étvágyat az ebédhez... már akinek van...

Radnai az utolsó szavaknál már nyüszített, mint egy kötözött eb, de visszatartotta magát. Amikor Kolozsvári a töltés túloldalán eltűnt, átkiáltott neki:

— Kend az okos, Imre bácsi, kend az éhes, jó étvágyat!

A bíró hangosan nevetett:

— Hát, Radnai, ebből lesz a csapdlecsacsi! Kolozsvári megharap, de nagyon megharap egy este.

— Mert kutya szülte.

Elképedve nézték a lángoló arcú fiatalembert.

— Hogy milyen okos vagyok, azt nem tudom, de hogy innen el nem űznek, az is biztos. Apám hagyatékából jóllehet semmi se maradt. A Nagy utcai házat Váriék bitorolják, még a nyári konyhát is alig kaptam meg. No, nem baj, lesz itt még kenyértörés és apagyilkosság is, meg fertelem elegendő, hogy elfeledjék az én hazatérésemet. Mert ez most mindenkinek baja és fejfájása. Hát akkor: jó étvágyat mindenkinek. Üres a zsebem, a gyomrom, de ITTHON vagyok.

Somogyi, a bíró bólintott:

— Itthon vagy, Radnai. Itthon vagy. És isten hozta Patai Esztert, a feleségedet is. Meg a lányaidat. Úgy mondtad: mind a három leánygyerekek?

Radnai megilletődve nézett a bíró szemébe, és hosszú idő után bólintott:

— Igen, Imre bátyám. Mind a három leánygyerek.

— A hajót még nem kell várnod. Alkonyatnál előbb nem hozza azt a víz. Mert lefelé most a dereglye vontatná a lovakat, amilyen gyors az ár. No... Gyere velem. Beszédem volna a nagykaszáló-beli földdel kapcsolatban...

— Én mégis várnám azt a hajót. Nem megy ilyenkor a beszéd se, ahogy kell: az ember mindig máshova figyel belül.

Rácz Pali is lejjebb lépett a töltés oldalán. Egész közel Radnaihoz.

— Menj csak el vele — súgta oda komolyan.

A Bega mindnyájuk szemében megmaradt azzal a beteges, szürke nevetéssel.

A lovas legény megint ott páváskodott a bíró meg Radnai előtt. Egyikjük se szólt. Radnai, mert nem ismerte fel a legényt, Somogyi meg, mert legszívesebben leütötte volna a ló hátáról ezt a takonypócot.

Akkor a lovas hirtelen szembekapta magát a gyalogosokkal. A lovat megállította, és szélesen mosolygott. Alacsony, veszélyes kék szemű, széles járomcsontú, természetéhez aránytalanul nagy tenyerű legényember volt.

— Járatod, járatod?

— Járatom, Imre bátyám.

— A nyáron meg majd ott döglik a barázdában.

— Deákék lova még nem döglött ott. Ez lenne az első.

— Na vidd az útból magad! — kiáltott a lovasra a bíró.

A legény felnevetett, és megugratta a pejkit.

Radnai visszapillantott a Bega felé. Kucsmáját egész idő alatt a kezében tartotta.

— Melyik Deák ez? — kérdezte végül a bírótól.

— Majd megismered. Ördögfattyá. Olyan gőgös, mintha legalábbis Báthory-vér folyna ereiben. De egyszer majd kiereszti neki valaki, és akkor oda a nagy mivagyokén.

Radnai nem tudott a nagykaszálóbeli földre gondolni, és az egy kicsit boldoggá is tette: első ízben van, hogy a világon semmitől se fél. Csak a felesége meg a gyerekek érjenek haza szerencsésen. Ez a boldogság, ez a belső lángolás valahogy még a bíróra is átragadhatott, mert azt mondta:

— Az ember akkor érzi a hiányát az asszonyállatnak, ha nincs vele hetekig. Meg hát a gyerekek... Leánygyerekek, ugye?

— Maris, Eszter meg Roza... Rozika — és szélesen, tán még a homloka szögleteivel is mosolygott. Eszébe jutott, hogy a bíró a földről akar beszélni. Várt egy ideig, akkor odafordult Somogyihoz:

— Imre bátyám, mi baj van a földemmel?

A bíró meghökken, aztán bosszúságát a bajszába oldotta:

— Mi lenne... majd beszélünk róla. Beszélgetünk ebéd alatt. Egyél egyszer te is bírói eledelt, hogy ne rázzon a hideg miatta, meg a titulus miatt.

— Imre bátyám, én a titulusokat értem. Jobban, mint gondolná: Arad után.

— Hát ez az.

— Mi?

— Arad!!!

— De... de hát mi van Araddal?

— Te azt jobban tudod, fiam. Azért hívtalak, hogy ne hőbörögj itthon is a titulus ellen. Apád írástudó ember volt, három bátyád is...

Somogyi most hirtelen elhallgatott. Nem tudta, mihez kezdjen ezzel az alapjában véve ismeretlen emberrel. Mit mondjon neki a saját megválasztásáról? Arról, hogy jövőre ismét szóba jön az ügy, neki nem fűlik a foga az egészhez. De van itt egy csomó baj...

— Az isten verje meg a járásbíród. Agyon kéne verni!!!

Somogyi meglepődött, elsápadt azon, amit mondott. Pedig ő mondta. Kiabálta szinte. Radnai három lépéssel mögötte állt, és nem tudta, mitévő legyen. Csak nyelt, és nyelt, és nem bírta kiköpní. Pedig tele volt a tüdeje, a gyomra... Ki kellett volna most üríteni mind, amit hazahozott Aradról.

— Imre bátyám, hát volt itt a járásbíró?

Somogyi összeszedte magát:

— Én voltam Párdányon. Hívatott. Mennem kellett. Te, nem tudom, ismered-e Manzot. De ez nem veszélyes. Mert tudja, hogy sváb. Nem ő a mi ellenségünk...

Időközben tovább ballagtak, és az utolsó szavaknál már a Zsebengő utcai Somogyi ház előtt álltak.

Radnai nem is figyelt a bíróra. Eszter volt az eszében. Meg a lányok. Meg az, hogy Arad után most itthonról is elűzhetik. Bizonytalanul nézett az ég felé. Gyenge fénye volt. „A Nap” — gondolta. És az az ember, aki Deákot megveti, mert olyan gögös mer lenni, mint ő.

— Belenézel hát a bíró tányérjába? — kérdezte Somogyi sötéten.

— Miért kérdi ezt, Imre bátyám, ha már úgyis hívott?

— Na, akkor bújj be! — kiáltotta, és vállon ragadta a fiatalembert. — Erzsók!!! Itt van ez a hitetlen kutya, egész nap jártam a falut, míg aztán a Begán leltem, mint egy csikászt.

Az asszony csendes, mélyen ülő szemével szinte bocsánatkérő, őszbe futó haját szorosan a kendő alá rejtette. Kettőt lépett hátra, és szélesre nyitotta ura meg a jövevény előtt az ajtót. Jó napot kívánt, és már fordult is a kaszroly felé, hogy az asztalra tegye.

Radnai megint a vízre gondolt, meg arra, hogy annak a szegény asszonynak mennyi küzdelmet jelentett a szegényes maradék holmi szállítása. Meg a gyerekek.

Már rég ette a bírói ebédet, köznapi étel volt, hús nélküli, de ahogy az ittabeiek szokták: erősen fűszerezve... ette, és akkor, maga se értette, miért, megkérdezte:

— Imre bátyám, és a gyerekek?

— Azok is megjönnek rendben, a hajóval meg Esztereddel.



Radnai megint a tányérja fölé hajolt, nagyon szégyellte, hogy a házigazda nem értette a kérdést. De a fal mellől megszólalt az asszony:

— A mi gyerekeink már nem jönnek meg soha. Imre, Imre...

A két éhes férfi egyszerre hagyta abba az evést. A bíró előbb elsápadt, aztán szinte belezöldült a kínba.

Szíz Erzsébet nem félte az ütését, nem félte már, csak az életet.

Akkor a bíró felállt, az asszony felé indult, keze ökölbe szorult, és a szeme villogott. Odament egész közel hozzá, a lüktető, gyors egymásután ki-kitóduló lélegzett megtáncoltatta felesége homlokán azt az egy-két ősz szálát. Akkor a bíró az asszony feje mellett belevágta öklét a falba. Az évente egyszer meszelte. Úgy belevágta, hogy a mész a ronszos öklén maradt, és a kifakult kendőre pergett. Pergett szemérmetlenül.

Radnai felállt, és valamit mondani akart. Talán hogy elmenne a kikötőbe... hogy... Radnai bűnösnek érezte magát, mert ez a két ember boldogtalan. Beszélni akart, akkor meglátta kezében a tele kanalat, és lassan visszaengedte a tányérba. Beszélni akart, de látta, hogy a két ököl megpuhul, és megnyílik. Olyan erővel vonta magához az asszonyt, hogy annak a lelke is szinte átvágódott belé. Nyit is, mint egy kutya. Radnai megint szólni akart, de végül is csak lecsúszott a szék támlája mellett az ülőkére.

Nem akarta hallani, de valahogy ott volt a Bega szürke háta felett a hang: „Erzsókom, te huhubagoly! Erzsókom, te szerencsétlen állat. Úgy megnő még egyszer a te ágyérod, akár a szüreti kenyér. Erzsókom, te átkozott szószegő, hát már megint egyedül mentél a temetőbe? Te alávaló, hát nekem csak a fekete gyümölcsöt hozod?”

A vendég befogta, két tenyerével betapasztotta fülét. Nem akarta most hallani ezeket a szavakat. MOST nem kellett neki senki gondja-baja: eleget hordott ő már a lelkében. Másét is, sajátját is.

A bíró egy idő múlva kiment a szobából. Az asszony még mindig ott állt vértelen arccal a fal mellett.

Radnai dadogva megköszönte az ebédet, aztán kiténfergett a féltető alá, aztán ki a kapun az utcára. Legbelül keserűség mellett ott érezte azt az árnyalatnyi örömet is, hogy a bíróval nem találkozott az udvaron, hogy nem kellett elkészönnie tőle.

„Azt mondta, mindent jelentettek Aradról.”

Megállt. Ez borzalmas. Vagy csak egy pillanatra tűnik úgy. Mert, ugyan mit tehetnek itt ellene? Ha Aradról eljöhettek, ha nem verték agyon, és nem szúrták ki a szemét...

A szemét...

„A szememet.”

A víz dagadt; szürkéssárga kása volt inkább, mint víz. Radnai már nem a múlt bajokra gondolt. Erre a vízre kellett figyelnie nagyon.

„Sárga tejfel, sárga kása... ez valahol felszedte a partot, az pedig nem lehet jó. És miért haragszanak rám itthon, miért nem szeretik ezek, ha visszajön valaki?... Apám, igaz, sohase ment el. Apám egyenes ember volt, én vagyok az utolsó férfileszármazott a Radnai családból... Földem nem maradt, fedél sincsen már igazi a fejem felett, de itthon vagyok!”

A víz megint változtatta a színét.

Radnai egész az ázott vízparthoz állt, leguggolt, közelről vette szemre a vizet.

„Hülye és haszontalan ember vagyok.”

Belemártotta a kezét. Hideg borzongatta.

„Hol lehet a hajó? Leért-e már Ótelekig?”

Elindult víz ellen. Előbb csak lassan, nagyon türtöztette magát. Aztán az volt az érzése, hogy kiszakad az egész belső része, ha nem enged a belső parancsnak.

„Kicsi asszonyom, kedvesem, szegényem... Kicsim, szegényem, okosom. Tépett vagy, rokkant és tehetetlenül is tevő...”

Zakatolt benne minden, és már futott a parton, és homlokán kis csatornába futott össze a keserves belső pára.

A lányokra gondolt aztán, és most még gyorsabban futott. „Azok a kis madárszemű, sápadt lelkecskék... nekik is meg kell sínyleni a nagy kirándulást...” Már Szerb Ittabé is mögötte maradt, futott a szürkéssárga árral szemben és rettenetesen félt attól a semmitől, ami egyre szélesebbre tárulkozott előtte.

„Bolond vagyok, ez most már teljesen biztos, de nem lehet megállni. Ámokfutó vagyok, ne kerüljön senki a szemem elé, mert megölöm... Hol fogunk aludni, kedvesem? Mézet is szerzek majd a lányoknak, és egyszer majd mindent elfelejtünk.”

Megtorpant.

„Elfelejtünk?”

Olyan volt az, mint amikor búcsúzik az ember az élettől meg azoktól, akik az életé maradnak.

„Nem felejtünk el semmit!”

Aztán már hangosan kiabálta, üvöltötte, bömbölte.

A korai szürkület valahogy elvette a hangja élet, erejét. Elvette a hangja színét és indulatát. Kihérélte a hangját, és ez magához térítette.

Meg a part vége.

Meg az a tíz-tizenöt acsarkodására nem figyelő, szürke lapátos, ásós alak.

Nincs tovább a part.

Elsinkófázták a kinstári mérnökök. A robotosok. A múlt sinkófázta el: alacsonyabbra lett töltve, mint amilyen most a víz.

Nekiiramodott, de két atyafi útját állta.

— Ez is a napkeleti király udvarába indult! — mondta az egyik. Az arcát nem láthatta, de a hangjáról ítélve kegyetlenül goromba ember lehetett.

— A hajót... erre kell... már amikor én elkezdtem...”

Körülállták.

Még mindig nagyon lihegett.

Valaki pipára gyújtott, aztán ásóját teljes erőből belevágta a csicsogó partba. Ott, ahol a víz nyaldosta.

Akkor még egyszer körülnézett, és várta, hogy történjék már valami.

— Kentek ótelekiek? — nyögte ki végül.

Csend.

A pipás közelebb jött hozzá:

— Te meg kiféle vagy? Mit acsarkodsz itt, mint egy hülye?

— A hajó elé indultam... de...

— Nincs tovább. Eszi a víz. Három lépésre innen már ölnyi mélyen elkopott. Eszi a víz. Ha fűzet dugdostak volna mindjárt az elején belé, annak gyöke-boga fogná.

Radnai megtörölte a homlokát, és sóhajtott:

— De itt... a part is alacsonyabb volt. Hogy lehet az?

— Lesz még másként is, cimbora! Lesz még cudarabban is!

Megint tett néhány lépést a víz felé, aztán vissza.

— És... meddig áraszt... végig? Felfelé meddig?

— Ha VALAKINEK úgy kell, a Kárpátokig!

Radnai agyában valami megállította a gondolat kerekét. A fogaskerek közé szorult egy ismeretlen sejtés. Megpróbálta hátrafelé forgatni: semmi eredmény.

„Ez a föld még fiatal, a nádlós alighogy befejeződött. És még nem is mindenhol...”

— Ez a föld még fiatal... mag van benne... — elkeseredett a szája íze, megint úgy érezte magát, mint amikor üvöltözött a parton, és szavait kiherélte a... a levegő.

— Na, gyújts rá, mi lassan elmegyünk... Az a mag a földben, a víz alatt... a mienk. És mi rágyújtottunk, és megyünk haza, ha már az ott-honunkat is meg nem olvasztotta lábom a víz...

Radnai nem gyújtott rá, csak nézte ezeket a különös embereket. Valahogy irigyelte őket, azt a konok némaságukat, a fel nem fedhető gondolataikat. A...

Három bődönhajó billent bele a már feketeszürkébe árnyasodó vízbe.

Nem tudta, merre mennek. Hol azt látta, keletre irányítják magukat, hol északkeletre látta elevezni őket. Aztán határozottan délre vette ki sötét foltként őket a víz és ég közé szorulva.

Lábán a csizma egyre hidegebbé vált; körös-körül víz és víz.

### III.

— Ez nekem nem elég. Én ezért jöttem ebbe a békalencsés, csíklakta szűnyogzugba. A presbiterek mit csinálnak? A presbiterek mit kívánnak? Én a góbék közt másként beszéltem a presbiterrel! A presbitérium itt buta és istentelen. Én bármely pillanatban magára hagyhatom ezt a gyülekezetet, hisz három esztendeje mit sem tettem, mint Isten szent igazát hordoztam, ültettem, palántáltam, és az eredménynek se híre, se hamva. A felcseperedett legénykék megdézsmálják kertemet, beugratnak lovaik jártatásakor a kertbe, szőlősömet dézsmálják, a budár szeme láttára. Hát azért mondom én azt: nekem ennyi nem elég: több kell. Évente legalább tíz holddal akarom gyarapítani az egyházi birtokot. Akkor majd beszélgetünk másként is, addig semmiképpen. Csak így. Vagy amiként a góbékkal szoktam volt. Isten nevében.

Becsukta az ablakot, aztán lassan az ajtóhoz lépett:

— Vagy amiképpen a góbékkal!!!

Egyetlen erős karmozdulattal szélesre tárta az ajtót:

— Jó éjszakát.

A három ember nem mozdult. Lámpagyújtás ideje még nem volt, de a sötétség egyre sűrűsödött, csomósodott. Három egymás mellé szorult árnyék állt a pap előtt. Lélegzésük sem hallatszott. Álltak egybeolvadva, és rongyaik, gúnyájuk elsimult, kiegészült a lüktető homályban.

— Nincs több szavam hozzátok, és nem is lesz soká!

Már egy gubanccá vált a három árnyék.

— Az isten verjen meg benneteket, menjetez már ki, nem bírom a bűdös szagotokat!

A fekete gubanon, ott, ahol az arcot lelte volna a tapintó, keresó kéz — egy fényes kis kukac mászott a föld felé.

— Ne ríj, Sándor, megyünk.

Akár a mennydörgés, úgy csattant utánuk az ajtó. Ez észhez térítette őket. Megálltak.

Percekig álltak a sötét utcán, akkor az egyik megszólalt:

— A góbék, azok székelyek.

— Azok — mondta a másik.

— Azok hegylakó emberek, református testvérek!

— Testvérek.

— Tőlük mit kért Kovács tiszteletes?

— Mit kérhetett? Hegyeket.

— És azok is bűdösek voltak, pásztorok azok...

— Pásztornép, nem szipákoló zsellér!

Akkor 'kinyílt mögöttük a paplak ajtaja, bent már égelt a karos gyertyatartó fényt adó erdeje.

— Nem diskurálunk! Hazafelé!!!

Az éles hang megkerülte őket, és megisméltődött még kétszer, úgy, hogy arcukat perzselte.

Akkor az egyik ember halkán annyit mondott:

— Idekint meg maga bűdös minekünk!!!

Most nem az ajtó csapódott, nem dörgött semmi. Két rövid, éles csattanás volt csupán. Kivehetetlen előjelű valami. Az ember ilyenkor mindig várja a folytatását. Vagy valamit, ami megmagyarázza, és elnemteleníti... Kovács tiszteletes ösztönszerűen ütött, és ösztönszerűen, megint csak, elkezdett dőcögve futni a karos gyertyatartó irányába. Fejét válla közé húzta be, és várta, mikor döng a hátán a közápor. Gyorsan becsapta az ajtót, s csak amikor odakintről felhangzott az a csúfondáros háromhangú nevetés, csak akkor kapott észbe: itt sehol egy kő, itt minden omló rög, szelíd televény. Micsoda biztonság és alázat. Az embereket is azzá kell tenni. Alázattá. Semmivé. Földdé. Omló görönggyé! Istenem, micsoda biztonság!

Az elemek ősi, kiszámíthatatlan erejétől félt ő mindig; szembeszállt velük, megtörték. Roppant, és tört, és nem volt, hogy megint csak ezek az **ELEMEK teremtsék** meg önmaguk ellen Kovács tiszteletest.

És most, amikor egy percre azt érezte: íme, ismét legyőzött, mert csak a nevetést hallja, ami azt jelenti, hogy ezután már nincs mitől rettegnie. Ez a nevetés a megadás, a tehetetlenség hangja. Ez a nevetés az önmaguk levében, bűzében és tudatlanságában főzött, elkukult, megrekedt agyak atavisztikus vakkanása.

Megsimogatta ősz szakállát, és hosszasan sétálgatott a szobában. Annyi év után végre megnyugodott. Gömörből indult el az elemek ellen. Háromszor tért vissza oda Erdélyből, háromszor lódtotta bele a világba ez a küzdelem. Gömör: először a felesége hagyta el. Sohase hallott róla többé. Senki se tudott róla. Vagy csak egyszerűen **HALLGATTAK**. Másodszor kiszivárgott a hír, hogy párbajban sebesült meg, harmadszor lelőtt egy gyereket a fáról. Ezt soha senki se tudta meg. A gyerek nem halt bele, de megvakult és magatehetetlen nyomorék lett. Erdély csak egyszer köpte ki. Debrecenbe költözött, és onnan került ide, ebbe

a sötétségbe. Baranyába kívánczolt, de ott... nem, oda nem lehetett menni a németekskéktől.

És mint tarka szalagok, lebegtek előtte ezek a különös emlékek. És nagyot ivott, hogy a szalagok színesebbek legyenek, és ne lássa a cseresznyefáról lehencseredő gyereket.

„Hol van most ez az átkozott Komlóssy? Ez a Komlóssy biztos odahaza olvas, és eszébe se jut eljönni hozzám. Ezt a Komlóssyt meg kell büntetnem. Nem, nem lövök rá, ő nem mászik a cseresznyefámra, ő nem bántja a lelkem virágát, azt a csupa alázat Ilonát.”

Nevetni kezdett. Hogy ragadt rá Szegeden, az árva. És tetejében katolikus. És özvegyasszony. Amikor istentiszteletkor belép a templomba, mindig ott van egy elmaszatolt mozdulat: keresztet akar vetni, de észbe kap. Ennyire még képes. Ilona!

Nagyot nevetett.

Ez is az ELEMÉK kihívása. Nem az, hogy katolikus, hanem mert nem házasodott össze vele. Itt csak olyan házvezető-takarítónő. És nem lázad. Hallgat és alázatos.

Kovács tiszteletes orrcimpái egyre vadabbul tágultak, már három kis korsónyi bort ivott. Pillés, tavaszra itt mindig megpilléssedik bora, de nem szűri le. Neki így kell. Ez is beletartozik az ő játékába. Ha Ilona romlott nő lenne, akkor az is... azt se szűrné le. Mindennel határozott viszonyt akar Kovács tiszteletes. Ezt most hangosan is kimondotta.

Ilona kopogott be.

— Tiszteletes uram, a vacsora... már... vagyis: legjobb lenne...

Ilona mindig dadogott, amikor Kovács tiszteleteset ilyen meghitt állapotban találta a borral. Kovács ezt rég észrevette, és külön élvezte, ha az asszony ilyenkor nyitott rá.

— Mondja, Ilona asszony, Komlóssy tót?

Az asszony tágrameredt szemmel nézett a csillogó-villogó szemű tiszteletes felé. Nem értette, mire gondol, mit akar, és mit vár tőle.

— Mert: Komlóssy... várjon csak... az igazi tót név. Nincs ebben semmi hihető magyar íz.

Ilona megint csak hallgatott. Már a szobában se volt.

Kovács tiszteletes felhajtott még egy korsó bort, és fennhangon ezt mondta:

— Nektek könnyű, puha agyagemberké! Vackoltok, kenyeretek, ha van, gyereketek — mind bűdös. És azt persze nem sejtitek, hogy nekem milyen leírhatatlanul nehéz ez az élet. Én hajdú fattya vagyok. Nem nagyapámat, apámat is bérelni lehetett gazságra és fertelemre. És én tiszta vagyok, illatozom a tisztaságtól és nemességtől. A kegyességtől és tudománytól. Nem sejtitek, hogy negyvenéves fejjel egyszerre vagyok ifjú és vén ember. És azt sem sejtetheti senki közületek, hogy az én uralmam jó el, az én szavamnak ideje, az én akaratomnak évei érnek itt meg!

A vályog válla felett zúgott át a szobán, hogy az egyik könyvesláda vasalt sarkán omoljon szét. A pelyva úgy pipiskedett belőle, mintha szőre lenne annak, mintha borzolná magát ez az állat ingerültségében és szegyenében.

Egy vályog-állat.

A szoba tele üvegcsereppel.

És a vályog-állaton is néhány szilánk. Akár szűrős villogó szemek.

„Vályog ez és nem kő. Földből gyúrt emberek földből gyúrt mása. Ám az ablakomat betörte.”

Aztán, amikor Ilona arcáról eltűnt a rettenet és irtózat görcse, amikor összesöprögette az üvegszilánkokat, és még mindig nem mert semmit kérdezni — azt mondta:

— A vacsorámat ma este nem fogyasztom el. Megvonom önmagamtól, ha Komlóssy kántortanító nem jön el, nem látogat meg engem válságos állapotomban. Ne higgye, Ilona, hogy ezektől a vályog-emberektől félek. Én a saját természetemtől félek.

Leült a vasalt könyvesládára, és tenyerébe fektette homlokát. Tehetetlen dühvel gondolt arra, hogy nincs kéznél a karhatalom... de meg ha kéznél lenne is, az nem érezné azt, amit most ő érez. Ebből a dühből valamit félre is kell tenni!!!

Ezzel megnyugodott.

— Ilona, maga süket lehet, nagyon-nagyon süket!

Az asszony elpirult, és hangtalanul hátrált a konyha irányába.

— Azt mondtam: azt a tótockskát hozza elém élve!!!

Akkor olyasmi történt, amiről Kovács valóban nem is álmodott. Az asszony odaállt elébe, és szikrázó szemekkel azt mondta:

— Én is tótockska volnék, tisztelendő. Békéscsabáról, páne!!!

Kovács tiszteletes fülében egyre hangosabban harangozott az utolsó szó: PÁNE, PÁNE, PÁNE!!!

„Ilona, nincs irgalom, nincs csend és alázat, nincs semmi, csak a büntetés!!!”

Egyetlen dologra emlékezett később vissza, és ez az emlékezet tette tönkre az életét. Mert nagyon meg kellett büntetni Filadelfi Ilonát, ám miért túrta zokszó nélkül? Miért olyan művelt és...

Napokig rágódott ezen, míg prédikációit készítette, míg kertjében sétált, és elnézegette a hívői kötelező munkáját. Mert volt, létezett ezen az ÉS-en túl még valami. Filadelfi Ilona békéscsabai tót asszony, de ott evangélikusok és nem katolikusok a tótok. Lehetett művelt, de aki művelt, az nem szegény, és nem megy világgá egy...

Kovács már irtózott önmagától is, a világtól is, és épp ebben a lehetetlen állapotban toppant be hozzá Ambrus József:

— Tiszteletes úr, az apám nagyon beteg, öreg ember, nem mertük szekérre tenni, behalt volna. Beszélni szeretne a tiszteletes úrral.

Kovács állta megremegett. A szerencsétlen jövevény, mert már volt alkalmja megismerni a pap arcának eme rángását, gyorsan kifelé iramodott.

— Az utolsó kenetet akarja az ÉN REFORMÁLT NYÁJAMBÓL egy göthös birka? PÁPISTA BÁLVÁNYIMÁDÓ LETT?!!!

Ambrusnak se kedve, se mersze nem volt, hogy visszaforduljon, és megmagyarázza, miért akar az apja találkozni halála előtt a pappal.

A pap még rázta nagy, nehéz öklét a távozó után, de akkor megjelent előtte Filadelfi Ilona véraláfutásos arca.

Ez aztán az utolsó csepp volt a pohárba: ott, a falu szeme láttára, a paplak ajtajában megütötte megint, nagyon az asszonyt.

Filadelfi Ilona nem esett el. Egy ember kapott utána. Egy villámló tekintetű, sötét bőrű, alacsony ember.

— A kutyaistenit magának, tiszteletes! Ha maga Isten igéivel takarózik, a derékalja ne legyen erőszak!

Kovács az életében háromszor vesztett. Egyiket se ismerte be. Ezt nem lehetett letagadni:

„Meg kellett volna ölni ezt a némbert!” Csak ez járt az eszében.

Már rég bent ült a könyvei között, de sehogy se múltott a keserősége. Ezt a cigányképűt még sohase látta. Olyan, mint az ördög. Olyan piszkos is, olyan okos is.

Ez szöveget ütött a fejébe. Egy kanász hogy mondhat ilyet. Neki!!! És honnan az a...

A pillés bor!

Sok korszóval, sokszor.

És a kanász. Az apró ördög.

Az ördögök nem nagyok, de okosak.

Vagy bolondok.

Itt szokás örülnék lenni...

Nem szokás, itt örültek *vannak!*

Ezek mind örültek és átkozott a puhaságuk. Vályogemberek.

Nincs kő és nincs medvebőr. Gémszar, vadlibatoll... SEMMI...

Itt vályog van és Ilonát meg kell ölni!

— Ilonát meg kell ölni, de nem szabad, mert NŐ. Miért nő? Miért?

\*

Egy bögre volt az asztalon és kenyérmorzsa. Ezt látta, és állandóan a morzsákat figyelte rézsút az ágyból. Felpockolták a fejét, és így nem kellett megerőltetnie magát, hogy lássa az asztal tetejét. Jó volt, hogy a feje magasabban volt az asztallaptól, így volt egy olyan érzése, hogy még FELÜL van a dolgokon. Az ÉLETEN FELÜL. A morzsák sötét kis sündisznók, a bögre a templom. Ezt kellett nagyon nézni, hogy kivárja, míg a fia megérkezik az emberekkel. Mert azt mondta, hogy a pap kizavarta. Hogy a pap nem jön. Majd ha meghal és temetni kell. Akkor. De ő nem akar, nem szeretne azután már senkivel se találkozni. Mert kellett volna az a híres tiszteltes, hogy segítsen az utána megmaradóknak.

— Fú a szél?

— Nem fú, apám.

— Nem fú...

Az asszony, mint egy szobor, ott ült az ágy végénél, és a kis vaksi ablakot nézte. Hangja olyan volt, mint akinek mindenét elrabolták, de nem mer sírni.

— Ríjál, lányom. Könnyebb lesz.

Az asszony járomcsontján megfeszült a bőr: erősen ellenállt. Nem lehet élő embert siratni. Ó, istenem, milyen élő ember ez? Februárban még hányta a havat, aztán az olvadáskor ágyának esett. Egy hete már haldoklik, néha órára-kettőre kitisztul az agya. Mint máma. Ő biztat, hogy sirjanak körülötte. Milyen élő ez? És miért olyan nagyon fontosak azok az emberek ma itten? Fele sincs itthon.

És az asszony most elsírta magát. Ezen a kézenfekvő, egyszerű, teljesen érthető dolgon roppant meg az akarata. Hogy: FELE SINCS ITTHON.

A morzsák mintha megmozdultak volna.

Ettől félt az ember ott az ágyban.

Hogy egyszer csak elmozdulnak, majd egész közelről látja őket... aztán abban a hülye és érthetetlen sorrendben áthaladnak a fején, és szűrnak kegyetlenül. Kenyér-sündisznók. Fekete-barnák. És a templom. Mert amikor ez a bögre... Nem, amikor a TEMPLOMOT építették, karjukon hordtak fel rá minden téglát. Téglát? Minden csöpp habarcsot...

— Lányom, ezek a sündisznók... söpörd...

Az asszony nem fordította fejét a beteg felé, tovább is csak az ablakot nézte. Nem látta.

Igen: a karjukon hordtak fel minden porszemet az állásokra. Akkor elfelejtették... borzalmas, és elképzelhetetlen, és nem is igaz...

— Akkor kellett volna, lányom... Akkor csak a torony járt a fejünkben. Lányom... Simon Mária... gyerekem...

Az öreg visszafojtotta lélegzetét. Azt tette, ami ebben a pillanatban a legnehezebb volt a számára: nem szuszogott. Hallani akarta a menyét. És mégse hallotta. Az asszony is visszatartotta lélegzetét.

— Hát már nem is beszélsz velem, lányom?

— FELE SINCS ITTHON!!! — buggyant ki az asszonyból most az áradat teljes lendületével. Nem lehetett tovább odázni. Meg kellett mondani, amit gondolt. Amit TUDOTT. Ilyenkor nincsenek itthon. Este, késő este... Éjszaka is meg lehet kocogtatni az ablakot, de most hiába.

Az öreg nem válaszolt. Most megint önmagával volt elfoglalva. A morzsák járták az agyát, a bögre homlokának koccant, aztán meghökölt, nyerített.

„Ezernyolcszázhatvanhatban... a templom... és akkor Kovács tiszteletes még meg se született tán. Most meg kidobja a fiamat.”

Az ajtó halkán kinyílt. Csendben bejött négy ember. Az asztalt most eltakarták az öreg elől. Nem szólt egyikük se.

A beteg körüljártatta tekintetét a jövevényeken. Most nagyon erőlködött, hogy életben maradjon még egy kicsit. Sárga kezével odaintette őket közelebb.

— Hát mégis találtál valakiket, Józsi. Kevesen vagytok, de ezt majd mindenkinek tudni kell. Beszéljétek meg. Ezt nekünk kellett volna, de elfelejtettük. Nem. Lám, még halálom előtt is hazudok. Önmagamot akarom becsapni. Na, ez az. Ezért nem a miénk a Jorgován. Pedig... Kiss Izsák gróf a nemesi szavát adta öregapáméknak, ha befejezik az egész birtokán a nádlást, a Jorgován lesz a fizetség... Most már Ágoston fia bérlő kézbe adta. Jenovayval kell tárgyalni, de azt ne hagyjátok. Ez a falué. Ezért sokan pusztultak a nádas-lápos vizekben eleinkből. Tenéktek kell visszaszerezni, megszerezni, mert az a legjobb föld a messzi környéken. Mi nem mertük kérni. TI KÉRJÉTEK! Ez parancs. Ez a hagyaték. És mindenkinek a családtagok száma szerint osztani. Eleink nem voltak kapzsi népek, nektek ezt nem szabad elfelejteni. Somogyi Imre bíró, ne hagyj, hogy ez a maroknyi szerencsétlen élete végéig sínylődjön, amikor a jussát más feji!!!

Az öreg szeme sárgásan csillogott, de mindnyájan érezték, hogy ott van benne az értelem és a fenyegető parancs fénye is. Ez a sárgás tekintet átjárta őket kétszer is, aztán kihunyt. Csendesen, egyenesen, méltóságteljesen.

— Isten veled, apám.

A szoba kiürült. Ambrus ott állt apja megnyugodott fejénél, az asszony a lábánál. Már nem sírt. A kínoktól féltette ezt a mindig megértő,



segítő embert. Most már a maga halála járt az eszében. Meg a férjéé.

— Menj, harangoztass. A koporsót én hozom haza neki. Most már magára hagyhatjuk, nem kér vizet, nem kér semmit. Pedig nagyon szomjasan halt meg. Láttam. Nem akarta abbahagyni a mondanivalóját, mert tudta, hogy soha többé be nem fejezheti. Isten vele, apám, Ambrus József.

Az asszony a takaró után nyúlt, hogy befedje a halott arcát, de férje tekintete visszaparancsolta:

— Ne tegyél ilyet előttem. Látni akarom, és mindenki lássa, mi maradt belőle. A virrasztóknak mind sorba el kell mondani a szavait, a gyászos gyülekezetnek szintügy. És ha már harangoztatni még, mondd meg a templomszolgának: én üzenem a tiszteletesnek, hogy fokossal megyek hozzá, beszédem van vele! Így mondd meg, ne másképpen.

Az asszony nem mozdult. Nem mert. Aztán halkán, bocsánatkérően megszólalt:

— Eljön az anélkül is, hogy fokossal hívnád. A temetés neki lakodalom és jövedelem. Gyarapodás neki mások nyomorúsága. Apád teteme előtt ne tégy szégyenére, Józsi. Csak a koporsóját hozd el neki. Várja.

#### IV.

— A papírjaidat meg se mutattad neki?

— Én lovat vettem tőle, nem papirost!

— Tudom. A pakszus. Az az igazolványa. Hogy nem loptam. De Csekonits lophat is, neki nem kell pakszus. Csekonits?

Az öreg fönt állt a dereglye tetején, és óvatosan billegtetette a hatalmas rudat, a kormányrudat. Bajsza befedte a száját is, egész az álláig leért.

— Mi van vele?

— Nem mondtam én egy árva szót se. Csak a nevit!

— De hogy mondtad?

Tariban megint felforrt a vér:

— Rácosan. Hogy mondtam.

A víz egyre kevésbé vette figyelembe az öreg hajós kormányozdításait. Valahogy mást csinált mindig, mint amit a kormányos akart. Az öreg egy jó csomó dolgot még meg akart mondani ennek a lóimádó „ifiúrnak”. Nem szeretett meggondolatlanul más dolgába avatkozni. Most se akart.

— Menj a lovakhoz.

— Állnak.

— Azért.

— De... állnak...

— A kehes is?

— Áll mindahány.

Az öreg nem tudta, mit lehetne ilyenkor... Nem! *Mit kellene* ilyenkor tenni. Benke kifulladt. Az öreg pajtás. Kifullad. Borzalmas. Pedig bogárnár népségből jött. Ha paraszt lett volna, mint az a Tari... De kidüglött még egy ember. Olyan, akiről nem is tétélezte fel. Bodnár. „Lehet, hogy arany van a gyerek körme alatt, de vért is adott hozzá.” Akkor a fagyos decemberi útra gondolt. Etel-napra, és... egyre töpörödött. Nem

is volt már. Nem létezett. Az édesanyját hagyta ott... de az december 16-án volt. Azóta nem bántotta a föld. Hacsak most nem. Mert most tagad. „Miért nem maradtam otthon?” De ez teljesen üresen visszhangzott benne. Nem ez volt, ami rágta a lelkét. Ette, rágta immár negyven esztendeje. Negyven? Valamivel kevesebb, de lehet, hogy több is... ki kellene számítani. De nem teszi. Csak a vak nyomokat lesi önmagában. Azok egyre mélyebbek. Már belefér az egész család. Az atyafiság is mindenestül.

— Hát akkor: maradsz?

Tari felkapta fejét, és csodálkozva nézte az öreget. Hova mehetne most ebben az átkozott árban? A hajó már csak a mélységek mozgását figyeli...

— A csendőröktől fél kend, Mihály bátyám? Kint szeretne látni engem a maga biztonságára?

Az öreg elszomorodott. Nem lehet ennek a mokány bolondnak egy puka szót szólni, ez csak csörömpöl a sok kemény vasdarabbal a lelke dobozában.

— Csak úgy láttam: a hajósélet nem való neked. Mert a hajós, az legyen csendes, mint a spongya, szívja magába, amit hall, de ne szúrja a mások szemét-szívét semmikor. Te megverhetted egymagad a német-csernyei pendeles legényeket, hetüket, ha jól tudom, de amikor Torákon annak a román asszonnak a katrincájára léptél, ami se neki, se neked nem esett rosszul, de Vári Józsi bácsinak megmérték a szalonnát a hasán, hátán. Bicskával.

Tari hallgatta az oktató szavakat, és már megint érezte, hogy itt nem soká lesz maradása. A lovakhoz megy, vagy belelöki ezt a kutykuruttyos öreg bolondot a vízbe.

— Mihály bácsi, maga okos, világgjárt ember, mondja meg maga nekem: miért vagyok én mindig olyan nagyon mérges?

Az öreg most ledobálta magáról a terített gúnyát, és úgy nevetett. Fel-felpipiskedve, aztán a sarkára állva; megint pipiskedve...

A víz most mintha felvette volna az öreg ördögi kacajának tempóját: erőteljesen a bal parthoz vágta a dereglyét. Szinte másodpercek alatt történt, hogy a dereglye megfordult, és farral meg oldalával haladt előre. Körtési a fedélen hempergett, és nevetett tovább. Tari arca egyre sötétebb lett, felkapaszkodott volna, de a lovak jártak az eszében, csak a Dögvészre gondolt végül, hogy csak erőt vegyen magán, és megragadja a kormányrudat. A hajó most teljesen féloldalra billent. A hajófenékről sikoltás hallatszott. Annak a hat-nyolc cseléd kétségbeesett kiáltása volt ez, akik hosszabb-rövidebb szabadságra vagy mindörökre hazafelé vették útjukat Temesvárról.

És három gyerek is sikoltott.

A három Radnai lányka.

Eszter magához ölelte őket, és most ő nézte a megbokrosodott, ijedt lovakat, azzal a sajnálkozással, amilyennel őket nézte az a három csendőr Aradon, amikor kikísérték.

„Jóasszony, nem tolonc ez, nekünk csak azt mondták, lennénk a közelében.”

„Mert mi is odavalósiak vagyunk. Én Oroszlámoson születtem, ez itt meg...”

„...Én padéi volnék, de elparancsoltak Törökbecséről, mert...”

„... Ha nem venné zokon, én leemelném azt a bölcsőt... ne tegyed, húgom... majd én!”

Eszter mosolygott. A kendőn át megtapintotta a fejét. Még egy kicsit érezte. Mert ahogy odaugrott, hogy a vonatra feldobja a bölcsőt, válláról lecsúszott a puska, és a halántéka felett a fejéhez ütődött. Az oroszlámosi, az a kétméteres, hatalmas ember előbb elpirult, aztán a karjaiba kapta, és dajkálni kezdte, mint egy gyermeket.

Egy pillanatra beleborzongott, aztán már szidta önmagát. Nem lehetett ilyesmit megengedni, hagyni, érezni.

És a lányok ott a karjai kemény ölelésében már szinte szűköltek. Eszter most lassan könnyezni kezdett. Mert az ég, a „koporsó” fenekéről nézve, forgott, mert a lányok még szűkölésükben is az ő pártján voltak, neki adtak igazat. Csupán a fájdalom és a félelem nyomorgatta őket, anyjukra szeretettel és tisztelettel néztek. Még ha a kis Rozika pirinkó füle fel is hasadt az oroszlámosi ember soha meg nem érezte szorításától. A VISZONTSZORÍTÁSTÓL.

A hajó különös, majd egészen rendellenes mozgása már odatartozott a valósághoz. A billegő almárium, az ide-oda csúszkáló ládák, az a két szék, a három pad...

— Eszter, te forgácsot viszel haza?

— Ami egészben marad, az legalább melegszik a forgácsa lángján.

Tari nagyon a szívére vette ezt a pár szót. Megint eszébe jutott, ahogy az öreg hempergett a nevetéstől, amikor ő a mérge felől kérdezte. Aztán erősen nekivetette hátát az almáriomnak, a hajó sorsán úgyse segíthetett. Nem is értett hozzá.

— Ahogy Temesváron rakodtál be, alig ismertelek fel. Olyan gebe lettél ez alatt a néhány év alatt. Rossz ember az a Radnai, ha a feleségét így elfogyni hagyja. Nem érdemel ő ilyen jó asszonyt.

Eszter nem válaszolt neki. Mit lehet mondani egy ilyen kevély boldognak? A lányok lassan felengedtek, nem nyöszörögtek már, a szorító kéz megenyhült. Rozika fülére zsebkendőt borított, az meg szélesen mosolygott.

Tari nézte az asszonyt, aztán a lánykakat vette szemügyre.

— Neked se lesz katonád, Eszter.

— Még lehet. De meg milyen öröm van belőle, ha olyan lesz végül, mint te?

— Hogy belőlem milyen öröme lehet valakinek, azt ne előre mondja meg...

— Mert utána már szólni sincs kedve... Mondd, neked semmi dolgod, hogy itt ácsorogsz és szekírozol engem? Ez a kedvtelésed?

Tari káromkodott, és elsomfordált a lovak felé.

„Kemény kéz kellene ennek, nyergelni éjjel-nappal, aztán nem kerepelne. Fenét kerepelne! Tollat az orrába, mint a lúdnak!”

A dereglye most farolva siklott lefelé. Kétszer meg is akadt, megfeneklett valami sekélyesben, a deszkák közt utat lelt a víz.

— Átdobott bennünket a parton! — futott egy ember a lovak felé, ahol hárman is segédkeztek Tarinak, hogy a lovakat megnyugtassa, vagy legalábbis féken tartsa.

Eszter nem értette, mit jelentenek ezek a szavak. Nyugalmat erőszakolt arcára.

„Ezek érted jönnek.”

„Akkor úgy tűnt...”

„És elvisznek nekem.”

„Te csak vigyázz a magzatodra.”

„Én vigyázok rá. Te attól ne tarts. Én már csak arra tudok ügyelni, ami bennem van belőled. Ami kívül rekedt, ez már préda. Te, Radnai, miért adsz nekem magadból mindig egy kis reményt, ha az kéthetes korában már bizonytalanság, kétéves korában fogja a kezéd, és felvonulásra megy? Hova vonultok ti fel? Mi az, ami ott titeket különbbé tesz?”

„Tüzifa van a kamrában. Van burgonya is valamennyi... Megyek már, megyek.”

„Még csak azt mondd meg, mi legyen a neve!”

„Legyen Rozália, az én kislányom is az!”

„De ez, lehet hogy fiú lesz, csendőr!!!”

„Lehet...”

„Ki metszi le rólam ezt a kicsi fürtöt?”

— Rozikám, hogy megy az az imádság...

— Melyik, anyám?

— Nem tudom, Rozikám... van egy imádság.

— Melyik, anyám?

— Az istenről szól, tudnod kellene!!!

— Óh Mennyei Atya, a' Te Jóságod szüntelen tartson engemet. Óh Jézus, Istennek Szent Fia, Te szereteted szüntelen őrizzen engemet. Óh Szent Lélek...

— Lám, nem ez kell Istennek. A mi bútorunk, a mi szörnyűséges semmirevalóságunk kell neki. Hogy ne legyen... Hogy minek is legyen... Nekünk már nincsen. Csak a forgács, meg hogy apátok lelkét a deresen nevelték meg. Mint a gerebeneden a kendert. És már csak az ég forog felettünk, hogy megint csak hallgassunk, és legyünk alázatosai a Teremtésnek.

A hajó most egyszerre megállt.

— Ótelek?

Mindenki ezt kérdezte. Egyszerre. Még Körtési Mihály bácsi is. Pedig ő tudta, hogy Ótelekre a hajó csak északról érkezhetik. Most keletről verte magát a házak vékonyába.

— Tari, kifelé a lovakkal!

A hosszú csendet ez a kemény parancs törte meg. Egyszeri parancs. Nem is lehet megérteni. Csak valami felkiáltójel, de nem lehet megérteni. Tari rágyújtott. A dereglye most megint fordult, és már visszafelé ment az óteleki Nagyúton.

Tari csak mosolygott, és lassan oldozta a négy lovat. A maga négy lovát. Sunyin nézte, mi is lesz a hajóval.

„Dögvész, te döglesz meg elsőnek, itt nem maradunk.”

— Tari, ne simogasd őket, hanem szedd elő a láncokat! Meg a vontatófát, Tari!!!

Előszedte a láncokat meg a vontatófát.

„Meghunyázkodtam.”

Négy idősebb ember visszagurította azt az öt hordót... Persze, ezt is neki kellett volna lekötni. „Mit lekötni? Itt minden sima, csak az Isten hegyes!!!”

Akaratlanul is dél felé pillantott.

„Ette volna meg a fene ezt a munkát, meg mindent, ami ide tartozik. Ott a verseci hegy, ott a világ vége. Nekem...”

— Tari, ki a deszkákkal!!!

Zuborogva, zuhogva repültek ki a hajódeszkák. A víz pezsgett körötte, két kutya kapaszkodott fel rá, de a csáklyával azonnal le is verte őket.

— Embert se engednél te ide...

— Nem... elég teher a te okos fejed itten!!! Eszter!!!

— De a patkányok elmentek!

— El.

— El, ugye?

Tari most fogta a lovakat, előbb mégiscsak a MÁSIK négyet vezette a deszkákra.

— Mihály bátyám!!!

— Hol vannak a láncok?

— A lábadnál, oda dobtam!

— Miért vitted ki őket, mielőtt...

— Szarja össze magát, mielőtt beszélne! Dobja ki a vontatófát. Dögljön meg, ha nem tudja, mit kell tenni, ha tenni kell valamit.

Ebben a pillanatban a mocsos vízen át hat ember törtetett a hajó felé. Hat emberszabású valami.

— A keleti bölcsek!!! — kiáltott fel Tari a deszkák aljáról.

A hat ember már ott volt a lovaknál, akkor ketten odaléptek csuromvizesen a deszkához, megemelték, aztán már ugrottak is a társaik felé.

Egy perc alatt történt, egy másodperc alatt szinte. Hatan az első négy lóval már törtettek keletre a ködös alkonyatban.

— Mihály bátyám, lőjön a seggükbe!

Az öreg csak topogott egy helyben, és mondogatta: „Ezeket nem lehet elég jól őrizni. Nem elég, ha azt mondják nekik: Susara a tiétek. Ezek RABOK ott.”

A lovak eltűntek a sötét vízben. Ez a ködös levegőben. Csak a távoli csatakozó, csapkodó erőlködésük hallatszott még egy rövid ideig.

A kormányos térdre rogyott. Aztán csendesen leült.

A vízből kievickélt Tari most még jobban átkozódott, de valahogy ebben az átkozódásban inkább a felvillanó kés kései félelme érződött, mint a fenyegetés. A hivatlan vendégek a hajódeszkát, a pallót azért emelték meg, hogy őt, a víztől irtózó hajósembert a vízbe fordítsák. Egyszerűen odacsörtettek a csípőig-térdig érő vízben, ketten, vagy hárman is?, megemelték a deszkát és vitték a lovakat.

Tari a maga lovait nézte, és semmi se jutott eszébe, a káromkodások is úgy buggyantak belőle, hogy tudomása se volt róla.

Tipegett, apró lépésekkel kerülgette a megmaradt négy lovat, és darálta a már teljesen értelmetlen szavakat.

Körtési Mihály, az öreg hajós a vontatófán ült. Nem akarta nézni a csuromvizes legényembert. Ebben az átkozott percben is csak nevetni tudott volna rajta.

A mederig kellett volna visszajutni, de azt persze senki se tudhatta, hogy a víz meddig gázolható. Itt térdig-övig ér. A dereglye jóformán üres, nem gázol mélyen, azért jutottak ide: Ótelek alsó fertályára. Most vezessék-e ki a másik négy lovat? Neki kell döntenie.

— Tari, vezesd ki a lovakat, és készítsd őket vontatóra!

A csuromvizes méregzsák most még veszettebben káromkodott. Már

a didergő ember dühe és félelme ömlött belőle. Szakadatlan. Egy nagy áradatban.

Már a fokossal hadonászott, és megindult az időközben talpra állt hajós felé.

— Menjen kend a vízbe, és fürössze meg az ülepit! Ne mást küldjön a kés alá, adja a maga torkát a gazemberek kezébe!!! Nekem ne parancsoljon, ha a hajónak nem tudott, és a szántókra vitte az a nagy okossága!

Tari már rohant az öreg ködmönös felé, amikor szembe találta magát Radnaiéval. Eszter inas karját érte a fokos nyelének felébe oszlott, de így is kemény csapása.

A kislányok sirtak, az a néhány parasztember, aki a közelben ácsorgott, most egyszerre ugrott Tari felé. Tari most látta csak, hogy asszonyt ütött meg, hogy ezt a vétket soha senki meg nem bocsátja neki. „Ez olyan, mintha az anyádra emeltél volna kezet; az anyád megbocsát, a világ megkövez!!!”

Már megint a vízben volt.

Már megint.

Fázni se hagyták. Beledobták.

És nincs isten, hogy visszatérjen.

Csak víz van és omladozó, elhagyott házak.

Az öreg felé pillantott. Letörölte arcáról az iszapot, és arra gondolt, hogy ha az ember egyszer elhagyja a régi biztonságos fészket, akkor a világ minden furfangos ördöge ellene szegül.

Bár őt ezek az ördögök nyugton hagyták egész Temesvárig. Itt is szép volt a világ, minden rendben ment, ahogy elképzelte. Nem volt ő akkor se dühös, se mérges, csak szívta magába a városi levegőt. Nyirkos volt az a levegő, kicsit áporodott, de szaga volt. Azt jelentette: EZ TEMESVÁR.

És most az öregot nézte a vízből, meghökkenve, megállított indulatokkal. Tiszta szemmel a mocsok mélységéből.

— A láncot ledobom, készítsd elő a vontatófát is vele...

Az öreg semmit se változtatott a hangján.

Úgy viselkedett, mintha semmi az égvilágon nem történt volna. Még azzal se akarta megalázni, hogy engedékenyen szóljon hozzá.

Tari a dereglye faránál könyékig nyúlt a vízbe zuhanó lánc után. Aztán felvonszolta a hajó orráig. A kapocsba illesztette mindkét karikát, aztán visszament a vontatófáért. Az már a vízben úszott, mire odaért.

Nehezen találta fel magát az ágazó láncok között, de végre csak sikerült neki rendbe tenni és bekapcsolni a részút szerelt vontatófát.

Akkor eszébe jutott a Dögvész.

Most nem lehet kímélni.

Most semmi kímélet senkinek.

Ember iránt se, nemhogy állathoz.

Egy pillanatra felötlött benne, hogyha már csuromvizes, fogná ő magát be a Dögvész helyére.

„Öregapám egyökrös gazda volt. Nekem sikerült négy lovat venni!” Ez persze nem gyógyította ki a lelke nagy bánatát.

Most felkapaszzkodott a dereglyére, eloldotta a lovakat, felszerszámozta őket, és egyenként vezette a vontatófához.

Északra fordult a hajó, aztán lassan, szinte álomszerű lassúsággal el-

mozdult a falu, a kopasz fák, a tetőkön nyivákoló macskák... minden távolodott.

Az öreg nem volt érzelgős, gyenge lelkű ember. Kiszáradt, csikorgó, csontos-inas, zörgő tüdejű agg volt, most azonban mintha valami benne is megmozdult volna. Ahogy látóköréből kimozdult Ótelek az ázott vagy már térdre-orra bukott házaival, egyre sűrűbben hasogatta azt a száraz szívét a bánat. Vagy annak a távoli jelei visszhangoztak benne? Ez a legényember egyedül hozta össze a pénzt a négy lóra. Ez egy komoly vagyony, hisz a faluban négylovas gazda alig akad. Ökörrel szántanak-vetnek; három évvel ezelőtt még a vontatás is ökörrel ment a Begán.

Most visszaparancsolta volna a legényt, de nem lehetett.

Itt nincs gyepelő, ez nem ekefogat...

És látta, mert látnia kellett, valahogy odaragadt a tekintete, hát látta, hogy Tari néha övig a vízbe süllyed, néha hónaljig is. A lovak küszködtek, nem volt mibe megvetni lábukat. És az esti ködös félhomály már ugrásra készen lapult meg minden sarokban-zugban, résben.

— Jófelé megyünk, Mihály bátyám?

Az öreg csak bólintott, de a másiknak nem volt ideje odafigyelni az ő bólogató fejére, és még hangosabban kiáltott vissza, a káromkodásokat már a lovak csapkodó lábai alá engedte, de valami éle eljutott az öreghez mégis.

— Csak egyenesen, gyerek, a töltésnek itt kell lennie egy hajításnyira!!!

— Akkor szóljon, mekkora a kend hajítása, mert utána már a Bega mondja meg a nevét, azt pedig csak a fenekéről hallom meg... a lovaimmal együtt!!!

Tari most megint nagyon haragudott magára, hogy olyan sokat beszélt. Így volt a csiszárral is. „Ha megdöglök, meglelnek, márpedig meglelnek, megvasalnak, felakasztanak. Csekonitsot nem bántják. A Dögvést felaprítják a vágóhídon, és szalámit csinálnak belőle...”

Odafülett. Nem lehet most semmit hallani, ezek a lovak a lelküket kiadják, hogy az az átkozott fekete hüllő elterpeszkedve vontassa magát. „Hú, de megleléné!” Aztán emelkedni kezdett a föld a talpa alatt: itt van az elárasztott part!!!

— Hőha, hőha!!!

A lovak remegő tagokkal álltak meg, orrukból a gőzpamacs egyre nőtt-rövidült.

— Mi légyen?!!!

Sík víz mindenfelé. A partok biztos töltése nem látszott, de a sodrás a víz alá bújt parton túl erős, veszélyesen erős volt. De mintha el is olvadt volna már húszölnyire lefelé.

Az öreg nézte a vizet, a lovak remegve tartották az erősen hátra húzó súlyt, Tari káromkodott.

— Indulj a parton lefelé, nyugatra!!!

Tari nemet mondott, de mégiscsak fordította a lovakat maga felé, és tapogatózva, lassan araszolva megindult előre. Nyugatnak. Hazafelé. Ez aztán megint csak káromkodásra készítette. A teknő sehogy se akart legalább a part közelébe jönni, a mederből kifutó víz egyre csak szorította Ótelek felé. Így kétszeres erővel kellett ellenállni... Amíg szembe jöttek az árral, még valahogy csak elboldogultak, de most a parton kellett maradni, és tartani a hajót. A part nemegyszer szaladt ki a talpa alól,

akkor Tari megállította a lovakat, egyedül előre tapogatózott: igen, itt a partot már lent kikezdte a víz. Hol negyven-, hol nyolcvanölnyi hossz-szan.

A sötétség már kezét fogott a vízzel, amikor egyszerre elfogyott a víz a lábuk alól. Az, ami Tarit meglepte, hogy egyszerre, nem fokozatosan: egyszerre találtak rá a szárazra.

— Vontasd a part belső párkánya felé... Na, bele a vízbe! Ne fázóskodj most nekem!!!

A lovak követték a töltés belső párkánya felé, aztán ott az omladozó peremen haladtak még vagy tízlépésnyit, amikor a lánc megrándult.

— Hőha... Hőha...

A dereglye a partnak futott. Most már kiugráltak többen és hajórudakkal próbálták befejezetni a mederbe. Nagy hórukkok, káromkodások... aztán megjelent két hajólámpa is.

Tari most kérte, hogy a láncot oldják le az orrvasról, és kössék a hajó tatján a jobb oldali karikához. A lovak megint a vízbe merültek.

Akkor a farrész lassan befelé fordult, a kormánylapátot elkapta az ár és teljes erővel magával rántotta. Az öreg, kiszáradt test nem tarthatta vissza, szinte lesöpörte a kormányrúd. Amikor egy pillanatra megbillent a hajó, amikor a válaszútra ért, a víz vágó erejének holtpontjára, még mielőtt bizonyossá vált volna, az ár visszalökte-e, vagy a veszett méhébe veszik, az öreg odakiáltott Tarinak: akassza ki a vontatófát. Tari inkább megéreztte, mint megértette, és egyetlen mozdulattal kiakasztotta a láncot a vontatófa kampójából. Tehette ezt, mert épp akkor lazult a lánc.

És ez volt a szerencséje. Meg a lovaké is. Az ár magával rántotta volna a lovakat, meg minden bizonnyal őt is...

De az öreget lesöpörte a kormányrúd. Tarkójával-vállával zuhant a vízbe, és ott el is tűnt. Elnyelte a sötétség.

A dereglye előbb a túlsó parthoz vágódott, aztán mintegy harminc lépésre ismét a bal partnak vágódott és ott meg is feneklett. Feljutott a partra, az orra, oldalra fordult, és megállt. Az emberek kiabálva szaladtak a „Cselédes hajó” felé, a két hajólámpa idegesen ugrált kezükben.

Tari a vizet nézte, egész közel hajolt hozzá: az öreget kereste tekintetével.

A lovak is hegyezték fülüket.

A hajóról jajgatás hallatszott.

Asszony-, gyereksírás.

A víz szinte harsogott.

Tari most a lovakat nézte. Szemükben csillant meg néha az imbolygó hajólámpa fénye.

„Jó két órával ezelőtt én emeltem kezét rá, hogy agyonússem. Mert megszegyenített. Mert erősebb volt nálamnál. Az akarata volt ennek erős. Kutya akarata volt. Most meg fejest ugrott az árba, és nincs tovább. Hát nem piszok egy élete volt ennek az embernek? És most pontosan olyan, mintha én vertem volna le a hajó tetejéről. Ha nem is én, de mintha az én kívánságomnak adta volna meg magát. És kellett nekem hajósnak lenni? Kell ez a lucsok-mocsok nekem? Hát lehet így nekem otthonom?”

Nagyot köpött a sötétben harsogó vízbe, megemelte a vontatófát, és megindult a hajó felé.

Most érezte, hogy fázik. Nagyon. Nem vacogott, hanem egyszerűen kihűlt mindene. A legborzalmasabb az volt, hogy a szívét is kihűlni



érezte. Alulról indult el a fagyos lebegés, lehelete már nem is nagyon mutatta páráját, s akkor a szíve lassult jégbe szinte.

A hajópallóba botlott. Igen. Itt maradt, amikor a segítő népség kiszállt.

Megemelte. Emelte volna. Csak lehajolt, de felegyenesedni nem bírt. Térdre bukott. Csikorgó fogakkal szűkölve próbált talpra állni. Nem ment. Háta egy hatalmas fájdalom volt. Ez a fájdalom legyőzte. Lehengerelte. Már térden se tarthatta magát. Elterült a nyirkos parton.

Kiáltani próbált, de görcsbe rándult rágóizmain se vehetett erőt. És ott állt a négy ló. Négy éjszakába simuló mén. És az egyik lehajolt. A nyelvét érezte a homlokán. És hallotta a diókat, ahogy zuhognak a rongyos rostán.

(Folytatjuk)

---

## két töredék

MITRÓ ZOLTÁN

---

### NYITÁNY

Egérszürke legyen az ülésterem!

Nem világosszürke, nem sötétszürke, nem bagolyszürke, nem hamuszürke, nem grafitszürke, nem egész szürke — egérszürke.

Vargas maga hozta a döntést. A Végrehajtóbizottság nem járult hozzá, talán nem is tud róla. A szobafestők vasárnap dolgoztak, és a portásnak zöld napszemüveget vett Vargas. A zöld napszemüvegen át egyszerű bagolyszürkének látszik az egérszürke.

A portás egyébként úgy informálódott, hogy divatos a zöld napszemüveg. De ezek után, ha hazajövet végigment a vöröstéglás udvaron, már nem a színükről tudta megkülönböztetni a vékony vasrúd kilincseket, hanem arról csak, hogy a kapu vagy a tűzfal felé mutatnak. (Egyeseket persze a gombról a végükön.)

A patkányokat és az egereket is csak a dimenzióik választották el ezután.

Mindenesetre egy kissé különös volt így szemlélet tartani az anónim kilincsek során. A portás attól félt, hogy nincsen senki sem mögöttük a szobában. Tulajdonképpen eszébe juthatott volna daltonista sofőr barátja, aki sohasem szeretett elsőnek érkezni a szemaforokhoz.

A portásnak ez azonban elkerülte figyelmét, és végeredményben szorongása sem volt túlságosan nagy, amikor végigjárta az ajtókat, és — kopogás helyett — megzörgette a kilincseket, de csakugyan senkit sem talált otthon. Továbbra is igen meg volt elégedve a szemüvegével, és ez az érzés elködösítette és valamennyire távol tartotta az egyébként kellemtelen felismerést.

Az ülés résztvevői sem vették észre, hogy egérszürkére lettek festve a terem falai. Figyelmük inkább a zöld posztóval bevont ovális asztalra összpontosult, a 9 ásványvizes üvegre és a DURALEX poharakra.

A szokásos lazító tréfálkozás folyt még. Rogers, miután állítva tette az asztalra attasétáskáját, leült Kavanamoku és Tilden közé, és meg-

jegyezte, hogy korai ez a gyűlés, az embernek meg kell szakítania a sziesztáját. Kavanamoku és Tilden nevettek.

Hartmann, amint bejött, lenyomta a villanykapcsoló második billentyűjét, mire kattogni kezdett a neon, s nemsokára az ülésterem sarkában lévő mosdó cinezett csapján is csillámlott. „Mehr Licht!” — kiáltotta Hartmann, és ezen is nevettek a többiek.

— Wer Licht? — értette szándékosan félre Jovan K. Milošević.

— Ich Licht! — folytatta a tréfát Rogers.

— Talán inkább VÉR Licht — késett el a Milošević-ötlet kontrázásával Mavrikis.

— Vagy pedig — szólalt meg öblös férfias hangján Vargas, egy rövid szünetre összehúzta bajuszát, majd magabiztosan a többiek felé vilantotta az új poént: — ser Licht?!

(Vargas ötlete már nem számított megkésett kontrázásnak. Két kérdés = Egy idejében érkezés. Minusz x minusz = plusz.)

Körülbelül huszonöten lehettek már az ülésteremben, ami normális létszámnak tekinthető. „Itt a kvórum” — mondták többen is, amikor egy francia sapkás, szemüveges, hatvan év körüli férfi jött be a terembe.

Dr. Kvórum Béla! — röhögött Tsu Tao.

Itt a kvórum — mondták ismét többen is.

Még egynéhányan jöttek. Elfogytak a helyek is. A kb. hét méter hosszú, négy méter széles ovális asztal közepén belül üres volt, oda is lehetett székeket állítani. Taskalidze professzor és Hjalmarsson alelnök az asztal alatt kúszva értek a belső területre, Margit kisasszony felülről érkezett, a DURALEX poharak közt egyensúlyozva. Amikor belül kerültek, Scattone — aki elsőnek jött, és mindjárt belül helyezkedett el — gyufásdobozokat adott nekik, hogy gyújtsák fel az asztalt. Tulajdonképpen olyan volt a helyzet, mintha egy mesterséges tisztáson lettek volna, és prérítúz ellen az a legjobb védekezés, hogy egy kis tisztást tépnek az emberek maguknak, és körös-körül felgyújtják a fűvet, hogy szembe terjedjen a nagy tűzzel, és a kettő megsemmisítse egymást. Szeget szeggel! — mondta többször is Scattone.

Egymás után sercentek a gyufák. A zöld posztó azonban nehezen fogott tüzet, csak pajesz-szerű fekete csíkok maradtak az asztal belső szegélyén.

Pontosan 17 órakor kezdődött az ülés.

Vargas elnökölt, lopva (de büszkén) pillantva időről-időre az egérszürke falak felé.

Négyen kértek szót. Megfontoltan beszéltek, természetesen egyszerre, de nem azzal az egyénietlen, kissé fárasztó egybehangozottsággal, mint például a Kessler nővérek, nem az a bizonyos monolitikus unisono. A mondat végére azonban mindig pontosan egyidőben érkeztek el. Lawrence, Strezovski, Durrel és Kappengut (egyesek Kappenguth-nak írják) beszéltek. Az „alexandriaiak”, amint nevezik őket.

Felszólalásuk tömör volt:

„Két tévhit forog fenn az iskolareformmal kapcsolatban. Vannak, akik azt állítják, hogy az iskolareform csak erős állami és párttámogatással, sőt gyámkodással valósulhat meg, és vannak olyanok, akik szerint az iskolareformot teljesen magára kell hagyni, virágai csak vadvirágok lehetnek. (E pontnál Durrel és Strezovski végignézték a jelenlevőkön.)

Mindkét állítás végletes, és ezért alaptalan. Az igazság valahol a középben van.”

„Ugyanígy van az áramszolgáltatással is” — szólt közbe Horváth.

Kavanamoku és Hjalmarsson amellet kardoskodtak, hogy nincsen igazuk azoknak, akik azt hiszik, hogy a laktóin csökketésével eleve megszűnik minden emberi baj, de azoknak sem, akik tagadják, hogy a laktóin csökketésének bármilyen jelentősége lenne.

A jelenlevők többsége az „alexandriaiaknak” adott igazat.

## ALAVALAGANDA

Tsu Tao u negyvenötös fordulatszámú lemezeket szerette.

E magatartása mögött tettvágy rejlett és nosztalgia. A nosztalgia volt talán az erősebb.

Tsu Tao szívesen emlékezett a Supraphon gramfonok idejére. Volt köztük olyan típus is, melyre nem is fért harminchármas fordulatszámú lemez. Egy elsüllyedt civilizáció volt ez, melynek építésével egykor Tsu Tao is lelkesen részt vett.

Mozgalmas és zajos korszakként maradt meg emlékezetében, ellentétben a mai hatalmas hangerejű lemezjátszók és erősítők korával, mely megszünteti a zsvajt, és csöndet kényszerít. A 45-ös fordulatszámú lemezek idejében kezdtek viszont homogénebbek lenni az osztályok is az iskolában. Nem négyen-öten, hanem vagy húszan jártak össze. Tsu Tao érezte egy kialakuló ár sodrását. Igyekezett mindinkább hozzásimulni a csoporthoz, zsinórt hordott a nyakában egy plasztikus éremmel, melyen egy aranszínű hegedű volt. Egy szalmahajú és kövér kislány ajánlatára Kafkát olvasott, és feltette magában a kérdést, hogy miért kell, hogy mindig kellemetlen is legyen az, ami érthetetlen, Ez sokat foglalkoztatta, és egyszer — vigyázva — vigyázva, hogy ne tűnjön provokációnak — feltette a kérdést a társaságban. Kiderült azonban, hogy rajta kívül csak a szalmahajú lány olvasott Kafkát.

Ezt a kort és civilizációt Tsu Tao emlékezetében már csak a 78-as fordulatszámú lemezek civilizációja és kora előzte meg. Ezzel kapcsolatban azonban már nagyon hézagosa volt az ismeretei. Valószínűleg ennek tudható be, hogy sohasem beszélt róla, és egy — talán kissé bizarr — új koncepció még felületesen vázolt keretein belül kezdte látni. A gumilabda kora! Így lehetne talán a legegyszerűbben megfogalmazni.

A gumilabdáé, mely egészen váratlanul bukkant fel egy hollandiai csomagból, használt — de jó karban levő — pulóverek és nadrágok alól, behorpasztva egy kakaós doboz oldalát (később sem sikerült kisimítani). Narancs nagyságú piros gumilabda volt, egy fehér körscikkal. Tsu Tao egész délután és éjszaka a szobában dobálta a labdát. Igyekezett kiszámítani, hogy milyen magasra pattan a padlótól, illetve milyen messzire, ha a falhoz vágja. Reggel felé kezdte csak el vezetni úgy, mint a kosárlabdázók.

Levezette a lépcsőn, ki az utcára, cikcikkban az emberek között. Az emberek nem hagyták magukat egyszerűen kizökkeneni, néhányan meg sem fordultak, és senki sem kérdezt semmit. Akkor dőlt csak meg az egyensúly, amikor egy hadnagy levezényelt a kocsiútról egy század

katonát, és a járdán alkotott velük kettős sorfalat, hogy nézhessék Tsu Tao labdáját. Nemsokára mindenki csatlakozott a sorfalhoz.

Tsu Tao egyenletesen vezette középen a labdát, és igyekezett, hogy mindig érintse kezével a fehér csikot is.

A pagodából kijövő hívők is csatlakoztak, valamint a községi képviselő-testület tisztviselői és ügyfelei. Az útirány az ifjúsági otthon felé lett megszabva, majd néhány macskaköves utcán keresztül (itt Tsu Taónak szüksége volt minden ügyességére és összpontosító képességére) a vágóhid felé.

Itt történtek az első kegyetlenkedések is. A böllérek a sorba hurcolták áldozataikat, és hogy ne kelljen új állatért menni, lassan gyilkolták őket. Meg kell azonban említeni — és ez feltétlenül a böllérek és a többi néző mellett szól —, hogy az egész inkább zavarta, mint fokozta az élvezetet, különösen mivel a halálhörgések csak nagyon ritkán voltak szinkrónban a labda pattogásával.

A vágóhid után, a sárga folyón túl, egy füves térség következett, de ezen már nem álltak emberek.

A városban nem látták többé Tsu Taót. Tsu Tao pedig úgy emlékszik, hogy azóta nem látott többé gumilabdát.

E teljesen letűnt hőskorszaknak azonban — ezt Tsu Tao is pontosan tudta — nincsen semmi köze a 45-ös lemezek korszakához, melynek hangulatából igyekezett valamit a jelenbe átmenteni. Tsu Taónak két lemeze volt, mindkettő 45-ös fordulatszámú. Az egyikben Dušan Jakšić énekelt a JULIJANA című dalt, a másik egy nyugatnémet lemez, melyen az a legjobb szám, ahol a kórus végig azt mormolja, hogy ALAVALAGANDA, ALAVALAGANDA, ALAVALAGANDA.

Ma délután is a Dušan Jakšić-lemezt tette fel elsőnek. Előbb letisztította egy bárszékével, melyet a felesége tüzdelt össze, aztán bekapcsolta az erősítőt, megnézte a szoba két sarkába helyezett sztereo hangszórókat, aztán lehúzta a lemezejátszón a kart, és a tű lassan ereszkedett a lemezre.

Tsu Tao visszatért a fotelig, és hátradőlt. Alig észrevehető fejmozgással követte a plafonról lefüggő papírszarkányok és lámpák ringását. Amikor az első szám a vége felé járt és következett a JULIJANA, Tsu Tao felkelt, odalépett a legközelebbi műanyag lámpához (hat-hét lámpa műanyag anyagról volt, a többi papírból), lekapcsolta a fonott szalmával bevont kampóról, majd két kezét közt tartva visszaült vele a fotelba. Lábujaival közelebb húzta a papucsát, melyet az előbb elhagyott, belebújt, majd a lámpát szertartásos lassúsággal a szájához emelte.

Az első kávé akkor hajtotta le éppen, amikor a tű a két szám közötti ürestéren forgott.

Tsu Tao szerette a lámpából inni a kávékat. (Felesége minden délután előre megtöltötte neki a műanyag lámpákat.) A lámpa-kávé több volt, mint formabontás. Volt ebben valami hetykeség, dac, melyet csak növelt az a körülmény, hogy nem kifelé, egzibicionista módon mutatja, hanem egyedül gyakorolja a saját lakásában, belülről eredő és ugyanott kielégülő szükségletként. (Mindezt lényegében nem zavarja az a tény, hogy vendégei előtt is lámpa-kávékat ivott. Tsu Tao többször is megvizsgálta lelkiismeretét e kérdésben, és mindahányszor arra a megnyug-

tató konklúzióra jutott, hogy a jóérzést és dact nem fokozza a vendégek jelenléte.)

Volt valami hányaveti, de konok férfiasság is e gesztusban és sziporkázó irracionális. Ha hasonló magatartástípust keresünk, minden bizonnyal a *pezsgőivás a színésznő cipőjéből* lenne a legmegfelelőbb.

Dacos és férfias hangulatát még fokozta a zene. A sztereokészülékből maximális hangerősséggel áradt a JULI — JULI — JANN — NNA, JULI — JULI — JANN — NNA. Ősemberek körtánca, köbaltalengetéssel, míg lépteik alatt döng a föld.

JULI — JULI — JANN — NNA  
JULI — JULI — JANN — NNA

Pontosan ezt a zord szépséget tükrözte az Alavalaganda is.

ALA — VALA — GANN — DDA  
ALA — VALA — GANN — DDA

Tsu Tao egymás után itta a kávékat.

Amikor azt hallom, hogy ALAVALAGANDA, úgy érzem magam, mint egy csalogány! — mondogatta magában többször is.

---

# költők és versek

---





---

## hallgat a hinga

BOGNÁR ANTAL  
GULYÁS JÓZSEF  
TOROK CSABA

---

A Hinga a Szabadkától tíz-egynéhány kilométerre keletre, a Ludasi-tó északkeleti partján, Nosza helység körül emelkedő dombok legmagasabbika. Régészeti leletek arról tanúskodnak, hogy környéke a kőkorszak óta lakott vidék, s maga a domb azóta évezredek óta temetkezési hely volt. A szabadkai Városi Múzeum több évvel ezelőtt ásatásokat végzett itt, de a domb rétegeinek teljes feltárására anyagiak híján nem vállalkozhatott. A Hinga lábánál a falusiak kútásás közben mammutcsontvázra bukkantak, de ez is feltáratlan maradt. A domb nevét egyébként egyes régészek az indoeurópai király (király) szóból származtatják, s valószínűleg összefügg a tőle két kilométerre keletre levő falu, Királyhalma (a felszabadulás óta Bácsszőlős) nevével.

Ricsaj iránt veszem utam.  
Vissza, te Jézuska, bohóc és rétor  
szerencsétlen keresztelése.  
Álmaim visszafarolnak  
a földdel összedagasztott hullákgig.  
Gyerünk, ti sárga martok,  
hallal befeketített ég;  
ereszkedj,  
horpadj be, zománcos ég,  
hogy föld alól ássunk ki, mint rossz lavórt.  
Ó, hova emelkedtek, akik  
benned mosták meg arcukat,  
beléd törülköztek  
vemhes szőlőtőkék között?

Egy csont kártyát vet, fehér,  
idő keresztmetszete: Domb,  
alvadt gálya, széltől messze,  
elesett fehérség.  
Földben elaludt gálya,  
talán kiás egy régi csillag,

vagy kivet a föld indulása,  
mint kivetett magából engemet a föld,  
bordás lenyomatként egy kövön,  
vagy úgy se,  
ha magam voltam a kő,  
érces tenger,  
melyen száz sebet ejtettek a hosszú evezők.

Kardsebes koponyám ástam ki  
belőled,  
dinnyelével mostam,  
ásó kőbaltámat  
vetettem  
szoba szögletébe  
pókoknak.  
Így kerültek aztán  
viseltes dolgaim napvilágra,  
közben elnéztem:  
mások is kezdet nélküli  
és vég nélküli dolgokat csináltak:  
valami fontosat akartak mondani.

Tegnap ezer év körülrepülte  
vállaid.  
Vadló nyomában egy Tükör.  
Micsoda érre léptél,  
te Ázsiából leszaladt szőrös  
lovacska!  
Micsoda gázlón vonszoltál keresztül,  
micsoda kövesúton  
zúztam koponyámat!  
Hingám, álombeli sírásom,  
sírásom ébredése.

A pottyantott madártoll-meleg  
ősidőben  
a krétakori rajzokról felrebbenő griffek  
lerázzák tollukról a port,  
bohócok letörlik arcukról a fehérséget,  
légtornászaink tenyerüket dörzsölik,  
magnéziumozzák,  
mégis bennünk lobban,  
rögzítve, ami pusztulóban...  
Madárfogatok zúgnak el  
fölötted,  
kertek másznak fel homokos  
lábadon.

Igyál meg engem,  
igyál ki ebből a fonnyadt húspohárból,  
és felejtsd el,  
hogy a fővenyart belenyúlik a számba,  
nyelvem alatt óriásteknősök  
pettyes tojásai lapulnak,  
és homlokomból nyári tűzzel  
perzselnek a trópusok.  
Hónod alatt kikeltetted ezt

a verset,  
himlős tojás ez, felrepül,  
s fönt eldobja szárnyait,  
leoldja magáról a fényt,  
testében egyre sűrűbb,  
egyre feketébb,  
egyre sűrűbb, egyre feketébb gombóccá  
áll össze a sötétség,  
megcsomósodik a mellemben.  
Ki oldja ki e fekete csillagot?  
A végtelen szele  
leszáll hajamra.

Madaratlanok járulnak  
zsúfolt kalitkád elé,  
bennünk  
nem nyílik meg az ajtó  
feléd.  
A tükrök is kiürültek,  
egymásba költöznek:  
iszonyú páros tekintet  
szem-nem-látta világok fölött.  
Dörömbölésünk azt töri össze,  
amit magunknak akartunk,  
az ablaknak vélt mennyei recehárttyát;  
hogy szemhéjunk lecsukódik,  
táplálékát, a tájat megtagadja.  
Régi csorba ez, gyermekbénulás,  
golyóstollal felszántott tarló  
s végül aláírt  
megállapodás arról,  
hogy nem tudjuk egymást elviselni,  
mert magunkkal vagyunk viselősek,  
és legvégső szegényünk  
e feldűit fészkeből kelő  
pokolfajzat.

Talán épp nekem, ki láttalak belülről,  
nekem kell lerántanom a sárkányt:  
túlszállt önmagán,  
mint a néni, ki május zöld havában  
lengett súlyosan.  
Belédéltük a bajainkat,  
hogyan kotorhatnánk magunkat elő  
marasztaló rétegeidből  
tisztán és győztesként —  
a legfontosabb leletet.  
Benne marad a kéz a gödörben,  
lehúzza a súlyosodó mész,  
a vérrel oltott;  
egy kéz bimbóban, egy kéz virágban,  
tőben leszakítva,  
ami marad, belerokkan a dombba.

Tőled el, vissza hozzád,  
ennyi és mégis rengeteg út,  
fárasztó kirekeszteni a világot,

fárasztó: lenni s táncos lábbal  
ülni és látni az elsuhanó tengert  
nehéz s a legnehezebb:  
végiggondolni Téged, belédszagolni,  
mint virágnál illatosabb belsőkbe.  
Szétvisz alólunk a régészek serege,  
átgyalogol rajtad az újaszok hada,  
de mindegyik hagy itt  
magából néhány katonát,  
hogy emlékezzen magára a jövőben,  
barlangnyi űrben,  
hol halkan ring  
a történelem huzatától óvott  
tüskés magzat.

Gránátalma repeszei sebzik a verset,  
mégis a mi bőrünk kopog  
a szélben,  
és zörög, mintha üresen,  
mintha üresen ölték volna vitorlának.  
A kés alig pendült, s máris  
kiugrott belőle a bárány.  
Pelyhet tolt maga előtt:  
ne üsse agyon a találkozás  
Veled,  
aki a pitypang-érzékeny ég kékje alatt  
vonulsz  
júliuson át az ős jövőbe.  
Vagy Te onnan jössz, ezért ájulunk?

Magáznunk kellene, Óreg,  
Te Fűves Tető,  
Te Fás Homlok,  
a Nap körüljár, mint húrként  
zengő darázs,  
felküllőzi napjainkat.

Sugárkerékbe törnek naponta engem az évek.  
Te forogsz körülöttem, alattam,  
mint egy tekergő örvény,  
hangtalan.  
A hangod én vagyok.  
Meddig feleselsz még?  
Kire vár makacsságod éle?  
Ki érdemli meg soha nem hallott  
ítéleted?  
Választ sem tűrsz meg hátadon,  
engem is csak úgy, mint egy romot,  
mely beléd omlott,  
belőled épült,  
s amelyet széthordtak a környék öregjei  
foghíjas falaikat bástyázni,  
betönni vágyaik égő szemét...  
De nem jön rájuk feloldó  
vakság —  
elgurítani a világot nem lehet,

lejtődön minden megáll,  
és vinnyogva kér bebocsáttatást;  
a visszaút nyugtató halál.

Vedlik a táj isten keze alatt,  
fölös díszei hámlanak.  
Te görcs maradsz,  
csomó a fában,  
századok oszlopának egy csigolyája,  
melyben a mennyei gyalu elakad.  
Kemény, csukott száj!  
Mit hozzunk eléd?  
Kemény, csukott száj! Dió homokból,  
melyet jön a kürt s kettéhasít...

Hosszú pányván keringünk immár  
körülte,de  
de ha a sötét kifényesedik is  
homlokunk körül,  
mint egy kopott kelme,  
ki kell mondanunk:  
egy légy szállt el fölötted csupán...

---

# **nullás liszt**

**TOLNAI OTTÓ**

---

szétszóródott a kristálycukor  
elnémult a hűtőszekrény  
régí hangszerek hangathatnak el így örökre  
kis zökkenéssel  
összekoccintva 70 tojásunkat a jégoltáron  
a fiókban 18 kést 10 kanalat 9 villát 2 tortalapátot  
1000 könyvünk van  
ne félj  
én is félek: szerelmes versek írása közben mindig fél a költő  
most szépen láthatja  
mint libanyakat a nagy kerülőt  
ha valaki 8 óvig nézett bennünket egy repülőgépből  
láthatja egymás felé trappoló  
szűzanyameztelen talpnyomainkat a nullás lisztben  
de még mindig elvéthetjük egymást  
akár földrengéskor a malomban azok a kopasz egérkék  
a kellelénél egy árnyalattal jobban hallottam  
a hűtőszekrény elnémulását  
mit jelentsen ez  
semmit  
majd leszárad lassan óriás füled  
új gyártmányú csöpp füled neked már sohasem lesz  
tengeri kagylók zenéjére táncolsz  
s végül majd áttáncolsz  
ahogy már annyiszor áttáncoltál árnyadon  
a gyerekek elmentek a nagyszülőkhöz  
picasso tegnap meghalt  
korunk egyetlen zsurnalistája akit szerettem  
kávé mellett reggelente olvastam  
avignoni kisasszonyok avignoni kisasszonyok  
holnap kedd  
egykor óriási városokban szerettem volna élni  
hol fantomkristályokká kapaszkodnak össze az emberek  
mert mi a természet

klorofill és por által tisztára mosott  
 klorofill és por  
 víz  
 víz által tisztára mosva  
 csak a hús nem tudja tisztára mosni már magát soha  
 kihúztam a telefont mint martin du gard  
 mi a zsillett  
 abszurd kis jószág  
 hasonlatos az áldozási ostyához  
 mellyel zöld lelkünkbe vágta monogramot  
 örület mondják majd nevető- avagy sírógörcstől fulladozva  
 végtagjaik között forgatva a csillogó lapocskát 1000 év múlva  
 0,65 dinár 40 gramm szófabikarbóna  
 kilyukadt a zoknim  
 egyetlen kék röggé lesz a levegő  
 rózsaszín tokjában már a vér is  
 a gyerekek szobájában alszunk  
 mind a kettő maga a csavarral járó komikum  
 a meselemezek elrongyolódtak  
 elrongyolódtak a meselemezek  
 a gyerekek is ezt mondogatják énekelik: *kucuba-kucuba-kucuba*  
 ez itt a puma  
 a kis vágódeszka sárga virága  
 a mackó annyira elpiszkolódott  
 hogy: *él*  
 ó édes mackó  
 tiszta vagyok-e annyira  
 hogy már meghalhatok  
 kóc  
 kóc kóc által tisztára mosva  
 nincs huzat  
 egykor volt ventilátorunk  
 az újvidéki áruházban 6 dinár egy fekete habbal  
 éjjel után majd beömlik a vízszag  
 labda se röpül  
 hogy kilökje a fekete futóárokból a tüt  
 a kis tüt  
 ó édes kis tű  
 babaszervizbe akarok  
 a topolyai oszlopok földbe vert hattyúfalloszok  
 petőfi zágrábban betéve tudta már lear bolondját  
 hány óra  
 33 éves koromban kezdtem el gyűjteni a bélyeget  
 venyige- csont- elefántcsont-fekete  
 szilvászibarna barnászibarna őzbarna borsózöld  
 fordított párban  
 in memoriam-blokk celofán feldolgozásban  
 borvörös téglabarna kanárisárga  
 vágva vágva  
 szürkül  
 ülj a szennyeskosárba  
 felborult az egyensúly dísznövényeink birodalmában  
 1200 fajta kaktusz van  
 őszig most már megleszek hálóing nélkül  
 mondogatom míg éjszaka matatok utánad  
 sőt ha az emberélet útjának felén  
 abba a nagy sötétlő erdőbe is pizsama nélkül érsz

2,70 dinár 1 kilogramm félbarna kenyér  
szalicilt már nem árulnak felénk  
kipukkadnak a levegőre ragasztott tapétacsikok  
mi tartja mégis e nehéz aranyrámákat  
aranyrámákban e 100 kilogrammos figurákat  
itt élnek velünk  
fehér cipőben festették őket a kiskonyhában  
fegyelmezettek  
még nem nyúltak ki kávéért  
könyvéért melyben azt írja  
beethoven dallamaiból szavak hajolnak ki  
meleg üvegkacsámért  
a pisztolyért  
4 csövű  
4 tagú családom  
pistának postázva németh széchenyije  
a beton valahol mégis itt van  
nem bírom felemelni a radírt  
összecsomózott vörös hajszálak  
betonhangyák függővasútja  
fáj a kezem  
egyedül asztaliteniszezem  
mind nagyobb a labda a számban  
piramis épül tán tapétadozókákból  
turisták mindig lesznek  
és vattacukrot esznek  
kucuba-kucuba-kucuba  
ez itt a puma  
milyen messze már a párnaháborúk  
a lisztezett sózott toll fehér éjszakái  
ki szórta szét  
ki szórta szét  
bár csak mikroszkopikus méreteken  
ismét felporzik a küzdő felek körül a talaj  
a küzdelem azzal dől el hogy egy jól irányzott szúrással  
a hasoldali idegdúcok valamelyikébe jut a méreg  
a kérdés  
mi tizedeli egy család tompakés-készletét az ötödik emeleten  
hurcolkodások  
földrengések  
háborúk  
például megfigyelni hogyan liftezik fel egy kanál  
egy villa hányszor csenget  
evőeszközök hullanak majd szegény csontjainkra  
mészpor  
nullás liszt  
valentinóéknál láttam egy csokor rizsevő pálcikát  
nagy témák  
nem vagyok én hordár  
ki szórta szét a cukrot  
zsiletkristályok fúródhatnak agyvelőm mennyezetébe  
ki szórta szét a sót  
ki szórta szét  
ki szórta szét  
talpam is már akár az agyam  
finom és húgyszínű  
ki szórta szét



némely csigák is telis-tele kristálycsillárocskákkal  
ott is hol a padló a mennyezet  
hol a mennyezet a padló  
ki szórta szét  
oh miért vagyunk mi újabban kérdezte goethe  
olyan szétszórtak  
nullások  
miért nem raksz már évek óta virágot a fekete vázába  
egy óriás kék sátorban kaptuk  
a varsói gettólázadás évfordulóján  
ki szórta szét  
lisztevő nem kenyérevő  
látta már a gettót mein lieber malaparte  
korunk egyetlen zsumalistája akít szerettem  
szeretle hílt  
ki szórta szét  
*kucuba-kucuba*  
a meselemezek elrongyolódtak  
elrongyolódtak a meselemezek  
megérkezett görögországból  
ruhája alatt még meztelen  
holnap már lesz hús kívül is  
belül is lesz ruha  
kóc  
szaru  
hol a gyűrűd  
szarugyűrűd  
lombfűrészszel kutattál utána a szarvakban  
tán visszahelyezted  
hogyan combtőben átdőfhessenek  
ki szórta szét a lisztet  
*kucuba*  
ez itt a puma  
a vers teste  
a párkányra helyezett kocsonyát lesed  
már-már ismét boldogan remeg  
tiltott magzatelhajtás  
gyalupadszerű asztalomon  
mondják kik belátnak  
ki-be látnak  
s állatnak rajtam is  
kézmíves ily korban  
preszióz  
gyakorta naiv  
ámbátor — báthory erzsébetről ír bataille  
nagy durva  
gesztusokat is kedvelő  
...dekagramm agyvelő  
be kell üvegeztetni képeim  
mert ha fúj a szél  
a vers teste  
este ha lefekszel nem tudsz nélküle  
megvannak fogásaid  
ki tudod tapogatni magadban  
ha kell még bent megfordítod  
ki tudod lökni  
habár nem akarod

naponta teherben maradsz  
nem fogod persze megtartani  
ellenkező irányba indulsz  
múanyagot is használsz  
közönséges is vagy  
szétszóródott  
prózai  
tolnai  
de éjfelente  
a párkányra helyezett kocsonyát lesed  
már-már ismét boldogan remeg  
emlékszel akár ifjúkorunkban  
előlről tudtuk kezdeni  
mint kevesen a világon  
mi csak folytatható  
ha nem is folytatható  
a költészetet  
kétfelől fúrtuk a levegőt  
s mint szindbád a csontból a velőt  
kiütöttük a nemlétezőt  
felsír  
a köldökzsinórt sosem metszed el  
csupa nyálkás zsinór vagy  
akár lila éjben az úrtas  
tarkódon is nyálkás díszkötés van  
nincs jogod mondog magadnak a jó  
a szép  
nincs az ilyen az olyan vershez  
nincs a csendélethez csinnadrattához  
pedig hát  
milyen jó is a jó  
szép is a szép  
milyen ilyen is az ilyen  
olyan is az olyan  
szerfelett  
szerfelett  
én bóka lászló költeményeit szeretem  
Zárt formák gögje: új Horatius.  
de Berzsenyinek kemény erkölcei, —  
„Hervadó színnel rogyok a halálnak...”  
így fordította Szapphót Kölcsey.  
felfelé fordított tenyérrel alszom  
ki szakította ki a zacskót  
ki hasította fel a zsákokat  
földbe vert hattyúfaleoszkok  
elrongyolódott meselemezek  
túl park lesz  
kucuba  
sok a gyerek  
nem lehet elzárni a csapat  
egy lógerincet néztünk a partról  
a víz még nem érte el  
még nem hullott szét az óriási kláris  
a ló gerinces állat  
bulldózer simítja a homokot  
körbe-körbe állandó fortissimóban  
holnap érkeznek a gyerekek

nem hoznak tán bolhát  
befőttesüvekben fehér egeret  
zörögnek már a szemetesek  
ki szórta szét  
emeleten nem tarthatsz sok klisét  
ki szórta szét  
virágcserepbe temessenek  
kérjük a csontot  
ki szórta szét  
romlik a szemem  
látom magam  
sült galamb szájában sült galamb  
tükörszemételep  
null            null  
ás                    ás  
a labdarózsa gömb alakú virágzatában minden virág meddő  
2,50 dinár 1 liter tej  
a lemezhibából kellene kiindulnunk liszt ferenc

---

# *költemények*

BRASNYÓ ISTVÁN

---

## ROZSDÁTÓL FEKETE

Körülöttünk hasznavehetetlen dolgok, kamránk teli rozsdától fekete számmokkal, amelyek közül csak a sárgaréz zablakarikák világítanak ki; mert volt idő, amikor lelkünkben minden otthonra talált, s elegendő volt egy odavetett szempillantás, hogy bizonyos tárgyak tartósan a szívünkhöz nőjenek.

Hanem ha mindenünket számba vennénk, mindazt, amiről merőben más véleménnyel vagyunk, nem bizonyosodna-e be szándékunk ellenére, hogy udvarunk roskadozik a hulladéktól, s az is, aminek még a gondolata is nehezünkre esne: ahelyett, hogy szabadulni igyekeznénk tőle, egyértelműen ragaszkodunk minden egyes kacathoz, s elvesztésüket úgyszólván sorscsapásnak tekintenénk, amit nehezen vészelnénk át.

## A LOMBOK ZÚGÁSA

Ez még nem az ősz, hiszen a fakoronák sűrűsége a szemnek áthatolhatatlan, és idegzetünket megfeszítve sem tudunk csukott helyiségben tartózkodni: a légáramlat füttyögése, ahogy a ház résein átpréselődik, enyhén szólva kihoz bennünket a sodrunkból, tárgyaltan haragunkat képtelenek vagyunk leküzdeni magunkban vagy kiadni — amihez csak nyúlunk, akaratumk ellenére eltörrik vagy elszakad; ajtókat csapdosva járkálunk ki-be, míg csak meg nem halljuk odakinn azt a hívó hangot, amelyre, úgy érezzük, lényünk mélyén rejtezik a válasz.

Mert a lombok zúgása, magasan, a tetők felett, felébreszt bennünk valami vágyat, elszabadul bennünk az a könnyűség vagy lebegés, amit gyermekkorunkban éreztünk utoljára, félálomban, amikor elvitték a lámpát, és egyedül maradtunk a sötét szobában.

## SZIVÜNKET A VILLÁM ELSZORÍTTJA

Nyári délben, ha úgy érezzük, hogy a levegő minden mozgása hirtelen leáll, és a nap szinte elviselhetetlenül tűz a felhígult lékségű égről, a jószágot pedig elkezdik marni a legyek, melyek most bennünket sem kimélnék, mérget vehetünk rá, hogy délutánra akkora zivatart várhatunk, amit sokáig emlegetünk majd.

S amint a szél oly erővel támad fel, hogy időnk sem marad a csodálkozásra, amikor a kút láncát letépi, és a kútgém gazdátlanul csapódik a magasba, máris arra kell gondolnunk, hogy napokkal ezelőtt egész sor cserepet felemeltünk a tetőn, hogy a padlás kissé kiszellőzzön, s míg útban vagyunk az udvaron át, hogy a padlásra menjünk, furcsa szorítást érzünk a szivünkön és a lélegzetünk is eláll egy pillanatra: az égen karvastagságú villámot látunk magunk felett száz tört ágra bomlani, s a csattanása egy pillanatra szinte megsüketít bennünket — megzavarodva állunk a szakadó esőben odakinn az udvar közepén.

Am amikor látjuk, hogy a földeken keresztül emberek rohannak, hogy erszünk alatt védelmet találjanak, kinyitjuk előttük a kaput, és úgy tesszünk, mintha már vártuk volna őket.

## ELÉBE VÁGVA ÉLETÜNKNEK

Mert mindig idejében szeretünk felkészülni mindenre és gyűlöljük a késeldemeskedést, már aratás előtt élesíteni visszük az ekevasakat, mire a kovács csodálkozva már végig bennünket, de nem lévén egyéb munkája, mindjárt élesíteni kezdi a tüzet, s mi azután szívesen tapossuk helyette a fújtatót, míg ő a tüzes vassal foglalatoskodik.

Amikor pedig hazafelé megyünk, az útkereszteződésnél letérünk szokott utunkról, és keresztülvágunk egy jókora zsendülő búzatáblán, melynek kalászaik derekunk magasságában verdesnek, s egész idő alatt, míg hazafelé tartunk, az jár a fejünkben, hogy amit tesszünk, az anyhén szólva képtelenség: ha versenyre is kelünk önmagunkkal, utunktól akkor is legalább annyira elválaszthatatlanok vagyunk, mint az árnyékunktól.

## KIVÁNCSISÁGUNK NEM ISMER HATÁRT

Természetünkből fakad, hogy tavasztól őszi minden élő folyamatot, ami körülöttünk zajlik, szemmel tartunk, megvizsgálunk, és figyelemmel kísérrünk, fejlődéséről gondot viselünk, növekedését feljegyezzük, hozamát fejben tartjuk, mindehhez érdeklődéssel közeledünk — mérünk, összehasonlítunk, tapasztalatokat vonunk le, jelenségekre következtetünk: éretlen termés alapján elképzeljük a már beértet, és a készen is még javítani igyekezzünk; okokat vesszünk fontolóra, melyekhez annak idején nem viszonyultunk a kellő körületekintéssel, visszaemlékezünk, mérlegelünk, és felidézünk, komolyan vesszünk bizonyos körülményeket, vagy ügyet sem vetünk rájuk, és mindezt valójában céltalanul tesszük, merő kíváncsiságból, dolgunk lényegén ugyanis legalább annyira nem áll módunkban változtatni, mint egy felhő állásán, amely a nyárutói napot szemünk elől eltakarja, és új ismereteinknek az idő múlásával kevés hasznát fogjuk látni.

## KIVÉGZÉS MEGLEPETÉSSSEL

Amikor egy délelőtt a környéken csatangolunk, fegyveres rendőrök vágnak elénk a földeken át, s amint ezt észrevesszük, az esetleges félreértés elkerülése végett helyesebbnek találjuk, ha lassan feljűk indulunk, de amikor egészen közelre érnek, látjuk, hogy a faluba valósiak; ők meg figyelmeztetnek bennünket, hogy legjobban tennénk, ha most egyenesen hazamenénk, mert a birtok egyik bikája megvadult, s miután felöklelte a gondozóját, világgá szaladt, és a bikát most nekik kell felhajtaniuk, hogy végezzenek vele, de nem szeretnék, ha magunk is életveszélybe kerülnénk.

Mi tudomásul vesszük a figyelmeztetésüket, és beballagunk az egyik közeli tanyára, ahol ismerőseink laknak, akikkel hosszasan beszélgetünk, hogy elüssük az időt. Dél felé puskaropogást hallunk, tisztán ki lehet venni, hogy két különböző fegyverből lönek felváltva — ekkor elköszönünk ismerőseinktől, és arrafelé indulunk, amerről a lövéseket hallottuk, s mikor közelebb érünk, látjuk, sokan ácsorognak már ott, mire mi is megpróbálunk keresztúrfurakodni az emberek gyűrűjén, akik a bika tetemét állják körül.

Meglepetésünk akkor lesz a legnagyobb, amikor az állat füle alatt egy fekete foltot pillantunk meg, amiről egyből felismerjük, de ily gyászos napon feleslegesnek tartjuk szóvá is tenni, hogy ezt a bikát mi segítettük a világra, s hogy évekig a mi istállónkban nevelkedett, és csak fejlett korában, hónapokig tartó huzavona után cseréltük el egy borjas fiatal tehénért a birtok akkori embereivel.

## A KÚT ÖBLÖS MÉLYE RING

Kertünkben évekig nem használtuk a kútát, száját lenyesett faágakkal takartuk el, hogy az arra tévedő aprójószág bele ne hulljon. Pedig a két kezünkkel ástuk, a földet úgyszólván egyedül dobtuk ki, míg csak vizet nem értünk — amikor már jóformán készen volt, csak akkor hívtunk segítséget —, de aztán egyszerre más tervek szállták meg agyunkat, hosszadalmas munkánkat egyik napról a másikra semmibe vettük; és most, a késő délutánban, ahogy itt állunk fölébe hajolva és ökölnagyságú göröngyöket eregetünk le az ágak közötti résekben, míg a víz csobbanásaira figyelünk, elképzeljük, hogy odalenn a kút sötét és hűvös mélyében az évek óta háborítatlanul nyugvó vízszint most haragosan marja a mohalepte, elnyálkásodott falat, melynek repedései már beomlással fenyegetnek.

## ÜLLÖNKKEL ÉS A KALAPÁCCSAL

Csett-csett — idős édesapánk már hajnalban ott ül a rönkön az ablak alatt, amelybe az üllőt beleütötte, hogy a kasza élet kikalapálja, életében még egyszer vagy utoljára; nagy zajjal jár az öreg, hogy a gyerekeket felveszi álmukból, de mégsem szólunk semmit, hiszen ő maga is tisztában van vele, hogy másfajta kaszákat is kalapálnak ilyenkor, a forróság beállta előtt, csak nem a mi üllönkön és nem is a mi kalapácsunkkal, sőt azt sem tudni, kié az a kéz, amely munkáját a lehető legnagyobb csöndben végzi.

## SZÚNYOGLÁB BETÜKKEL AZ ÉRMÉN

Amikor nyári reggelen a tarlón legeltetünk, kis kerek korongra leszünk figyelmesek magunk előtt a földön, amit a harmat vékonyan befutott, és sötét színével elüt a föld kiszáradt göröngyeitől.

Úgy gondoljuk, hogy egy, valamikor a szemétre hajított régipénzt találunk, de a rozsdától nem tudunk kivenni rajta semmi jelet vagy írást, és majd amikor odahaza napokig ecettel maratjuk, hogy már a rozsdá alól kiütközik a réz vörös színe, csak akkor mutatkozik a felületén néhány értelmetlen betű, ám bármiképp is forgatjuk az érmét, semmire sem jutunk az összeolvasásukkal: a furcsa szűnyögláb ábrák a szemünkben nem jelentenek semmit, még akkor sem, ha netán jövődő sorsunkról akarnának értesíteni bennünket.

#### HA NEM CSAL EMLÉKEZETÜNK

Velünk megesett dolgokra általában pontosan vissza tudunk emlékezni, képesek vagyunk a legapróbb mozzanatokig mindent felidézni, emberek utolsó hozzánk intézett szavát raktároztuk el mélyen a fejünkben, akikkel aztán soha többé nem találkoztunk. Épp ezért állításainkhoz nem férhet kétség, ha kijelentjük: ablakunk előtt vágatott már el gazdátlan ló, ágyunk alól éjnek idején kergettünk ki fekete macskát, alkonyatkor láttunk a keleti égen halálfejet formázó felhőt, vettünk fel talált pénzt útkereszteződésen pata nyomból, több ízben kényszerítve voltunk, hogy pénteki napon új dologba fogjunk — mindezt vehetjük kihívásnak is, vagy ártatlanságnak, vagy szerencsének: mert mégsem éltünk át semmiféle katasztrófát, nem számítva a jégveréseket, talajvizeket, jőszágvészeket — ám másokat esetenként még ezek is sokkal inkább sújtottak.

#### SOHASEM ELÉG A RÉGI TELEKBŐL

Télre nagy havat várunk, viharokkal, amelyek majd éjszakánként ott üvöltönek a sötét kéményben, telehordják hóval az ablakokat, és reggel, amikor kinyitjuk az ajtónkat, úgy kell keresztültörnünk a küszöbre rakódott hófúváson, s a fal mellett is, a szélárnyékban magas hóbuckák domborodnak, mint azokban az időkben, amikor az apróvad világos nappal is ott ólálkodott a kerítés körül, sötétben pedig egészen az ajtóig merészkedett; mi pedig a ház mögül könnyűszerrel fel tudtunk lépni a hó kérgéről egyenesen a tetőre, hogy körülméleljünk a fehér szemhatáron.

De időnk egyszerre átalakul, a téli száraz szelek csak port sodornak és vetésünket tövestül kiforgatják a földből, fűtés közben füstöt csapnak az arcunkba, hogy fuldokolva kapkodunk levegő után.

#### A MULANDÓSÁG IRAMA

Nagy fák, melyek még nekünk is útmutatóul szolgáltak, egyik napról a másikra eltűnnek az égaljról, — még csak nem is fejsze, hanem az idő munkált rajtuk, és kénytelenek leszünk hozzászokni hiányukhoz; örökösnek vélt tetők omlanak be anélkül, hogy akár a recsegésükre felfigyelnénk, s egy reggel azon kapjuk magunkat, hogy a látóterünk kilométerekkel mélyebb lett, semmi sem állja útját a szemnek — pillantásunk a kékségtől derűs lesz és szomorú —, mintha a végtelenben tartózkodnánk, amely egy óvatlan pillanatban majd bennünket is magától értetődően átkarol.

## A KOMPOZÍCIÓ SZÜRKE TÜKRÉBEN

Amikor a fémeknek ez a lágy és képlékeny elegye a lobogó láng felett edényünkben percek alatt megolvad s a levegőn máris bőrösödni kezd, szürke és homályos tükröt vonva a hullámokban szétömlő massa fölé — mintha arcokat látnánk felmerülni benne, arcokat ebben a tükörben, amely mindent elnyel és magába fojt a fényből: mindazoknak arcát, akik itt élnek körülöttünk a levegőben, fölünk elszakíthatatlanul, vagy a falon a mész rétegei alatt, a vason kiütő rozsdában, téglák likacsában, — egy pillanatra most megmutatják magukat, mielőtt a megolvadt kompozíciót beledöntենék a már elkészített öntőformába.

## ÉLETÜNK A DOMBOK ALATT

A föld ezernyi horpadással és gyűrődéssel mégiscsak kiprésel magából egy apró dombot, amely tőlünk déli irányba esik, de mintha félbemaradt volna, könnyen elkerüli a szem, s ha fogattal járunk arra, szinte észre sem vesszük, amikor legördül róla a kocsí.

Ám a tetejéből újabb dombok ötlenek szemünkbe, halmok, amelyek alig emelkednek a világ elképzelt simasága fölé, s mégis ott vannak, nem létező vizek partjaiként; s mikor házunkat is egy ilyen hajlat legtetéjén pillantjuk meg, már nem is csodálkozunk, hogy aki építette, sokkal inkább tisztában volt a világgal, mint mi, akik eszmélésünk óta naponta itt forgolódunk, képtelenül arra, hogy életünk folyását végérvényesen egyenesbe hozzuk: ösztöneink megcsalnak bennünket, pillantásunk felületes, és ha végiggondoljuk, nem sokra jutnánk a köröttünk már befejezett világ nélkül.

## AMIKOR MÉG MÁSKÉPPEN GONDOLKOZTUNK

Ha valaki ismerősünk, hogy barátságáról biztosítson bennünket, felidéri előttünk régi cselekedeteinket, s bizonygatja, hogy mennyire egyetért velük még ma is, nem fér hozzá kétség, hogy szavaira indulatosan fogunk válaszolni, ő pedig meglepődve veszi tudomásul, miszerint valami megszakadt vagy lezárult bennünk.

Ám nem fogja megérteni, hogy indulatunk éppen ömellette szól, és nem kell tartania esetleges haragunktól sem; mi pusztán csak akkori elgondolásunkkal szállunk most szembe, amikor még nem a jövőre alapoztunk, hanem fenntartás nélkül bízunk a jelenben, amire ma már képtelenek vagyunk, és derűsnek tűnő leendő napjainkat máris egy, talán soha el nem következő idő szűkösre mért biztonságában tengetjük.

## MINDEN GYÜLÖLETÜNKKEL

Míg a lámpafénynél madaras könyvünk felett virrasztunk, így kurtítva meg némileg az éjszakát, előbb-utóbb mégis kénytelenek leszünk könyvünk-ből felütni fejünket a halálmadár kiáltásaira, amit a lámpafény csalogatható ablakunk elé, és bármennyire is nem vagyunk babonásak, mégis megboradunk az éles sikkantások hallatán, s úgy nézzük, hogy lámpánkat minél előbb eloltsuk, inkább sötétben tapogatózunk el az ágyunkig, és szinte elképzelhetetlen, hogy hanyatt dőlve a párnán ne a halálról kezdjünk azonnal elmélkedni, akárhogy is gyűlöljük az effajta gondolatokat, és éjfél tájban ne szorongva menjünk át az udvaron, megnézni, hogy rendben van-e minden a jószág körül.



## UDVARUNKBAN A REJTETT PATAKÁGY

Esős éjszaka után udvarunkban ölnyi széles sávban megáll a víz, de amikor közelébb megyünk, látjuk, hogy az elhullott tollakat alig észrevehetően mozgatja az áramlás, és hogy a víz tulajdonképpen már úgy folyik be máshonnan a mi udvarunkba, s a hirtelen megjelent patak hordaléktól szennyes medre messzire nyúlik a földeken, nem is látni, hogy honnan ered, és utóbb, udvarunkat elhagyva merre kanyarodik — de később, amikor időnk engedi, úgy döntünk, hogy gumicsizmát húzva végére járunk a dolognak, már dél felé, ám látjuk, hogy ekkorra a víz szintje vésszesen apadni kezd, a fűszálak hegye is előtűnedezik a felszínén, tehát hiábavaló lenne eredete után kutatnunk, mert a föld most már úgylis gyors iramban beissza, csak sóvárogva gondolhatunk jelenlétére az átázott föld felszíne alatt.

## NYEREG ÉS LÓ, PÁR CSIZMA

Padlásunkon a kakasülön átdobva ott áll az avas bőrű nyereg, már évek óta érintetlenül, a kengyelpár valamikor fényes volt, de már jó ideje nem kentük át zsírral, a heveder meg kirojtosodva lóg — hogy a csizmánkról ne is szóljunk: egy hosszú út után, amit gyalogosan tettünk meg, késsel kellett felfejtenünk a varrásán, hogy le tudjuk vetni; amióta eszünket tudjuk, udvarunkban csak vaskos és nehéz ígáslovak fordultak meg: ezzel a szereléssel igazán nem vághatnánk neki a világnak, de még, ha alaposabban fontolóra vesszük, egy távolabbi falunak sem, hogy a boltjában két hétre előre bevásároljunk.

## A NAPVILÁG UTOLSÓ LOBBANÁSA

Figyeljük a furcsa tűzijátékot, az óriásira duzzadt napkorongot a felhőtlen vörös égaljon, ahonnan most szél támad: szinte kábultan nézzük, vagy elbűvölve, aminek nem tudnánk magyarázatát adni, érzéseink összezavarodnak a sötétség közeledtére, s míg a hűvösségtől összeborzadunk, egy pillanatig szánkozunk is talán védtelenségünk és kiszolgáltatottságunk felett, és szeretnénk magunkat védett helyen tudni; de aztán kaszánkat vállra vetve elindulunk a heretábla felé, hogy az estben a közeledő kaszálás előtt még próbaképpen néhány rendet vágjunk, és csak sokára tudatosodik bennünk a gondolat, hogy a védelmet itt valójában már jó ideje mi nyújtjuk.

## TÉTLENSÉGGEL ELTÖLTÖTT NAPSZAK

Nem nézünk fontos tennivalók után, leragadunk a beárnyékolt kamrában a résnyire nyitott ajtó mögött, előttünk egy halomban csupa olyan holmi, melyeknek eredetéről jóformán semmit sem tudunk: cifrára kovácsolt pengéjű sarló, ráérő mester munkája, és súlyos, mint egy kard, bőrtalpú saru, ki tudná megmondani, kinek a lába hajlataival, és merre fekvő földék beleivódott porával, ezüst nyelű kés, de mely úri háznak a ragyogó evőkészletéből, rudas zabla, csak ki feszítette ezzel domborúra a lova nyakát, és fogta kényes lépésre, és mindez a többivel itt, elhagyatott helyen s gazdátlanul, és az egész felett mennyi megtett út, míg tétován és válogatás nélkül összegyűlt, ahogy tétlen szemünk szeszélye az út porából mindegyiket sorra kicmelte; talán egy pillanatra még meg is örültünk nekik, külön-külön, de feltétlenül érdekesnek találtuk a titkokkal való effajta ismerkedést.

## SAJNÁLKOZÁSSAL VESSZÜK TUDOMÁSUL

A falu öreg tanítója, akihez annak idején iskolába jártunk, nemigen kímélte a pálcát, ha a nevelésünkről volt szó: emlékezünk olyan időszakra, amikor hanyagságunk úgyszólván naponta kihozta a sodrából, és csak úgy záporoztak ránk a csipős vesszőcsapások, amiért később, bosszúból, amikor már kimaradtunk az iskolából, rengeteg kellemetlenséget okoztunk neki, például kövekkel dobáltuk meg, amikor taligáján lassan elhaladt előttünk az úton; becsületére legyen mondva, hogy ügyet sem vetett ránk, még csak nem is fogta ügetésre a lovát, ahogyan elvártuk volna tőle.

Most, amikor arról értesültünk, hogy a napokban elhalálozott, minden harag nélkül, sajnálkozással vesszük tudomásul halálának hírért, és nem tudjuk leküzdeni kényelmetlen érzésünket, hogy még a temetésén sem voltunk jelen.

## A KÉPEK FAKÓ FÜSTJE

Ki ez a kisleány a kínai papírvirággal, s mellette a szőke hajú kisleány — melyik álmunkban láttuk a magnéziumláng villanását, amelynek füstje befutotta megsemmisíthetetlen arcukat, és már sohasem fognak eltűnni; a faragott képkeret úgy őrzi visszavonhatatlanságukat, hogy akaratlanul is más-képpen vesszük kézbe, mint, mondjuk, a valódi dolgokat: egy darab vékony jéggé fagyott idő a papíron, aminek megőrzésével minket bíztak meg.

## KÉNYSZERŰ SÉTÁNK

Amikor a borús december végi hajnalon felkelünk és lámpát gyújtunk, a lámpa üvege összeroppan a kezünkben, s míg káromkodva söpörjük le az asztalról a kormos cserepeket, kezünket vizsgálgatjuk a fekete füsttel lobogó lámpabél világánál, nem sértettük-e fel — majd eloltjuk a lámpát, és egész nap rosszkedvűen tevékenykedünk az udvaron, az állatokat oldalba verjük a vasvillával.

Délután begyalogolunk a faluba új cilindert vásárolni, a boltban minden ragyog a sztaniolszalagoktól és a karácsonyi díszektől; de amikor már félúton vagyunk hazafelé, elkezd esni a hó, elborít mindent, s ahogy rátérünk a mi utunkra, látjuk, hogy nyomaink már ott maradnak a lazán tapadó pihék közt.

## SZÁRAZSÁGTÓL SÓMARTA TÓFENÉK

Mert a tavasz száraz, a vetés közt gyakran találunk madárhullát, elhullott fácánt vagy foglyot, s úgy gondoljuk, valami járvány pusztíthat közöttük, hogy jóval több madár hullik el ilyenkor, mint akár a legkeményebb télidőben.

De a legelőn a juhászok megmagyarázzák, hogy a madarak tulajdonképpen szomjan vesznek, mert legalább egy hónapja nem esett eső, de még csak harmat sem hullott hajnalonként, csak a meleg szél fúj, s a talajvizek mind kiszáradtak, amint láttuk is, mert a legelőn a tófenék fehéredik a sótól, mintha belepte volna a dér, és az a méternyi átmérőjű kút, amit a legalacsonyabb részén a madaraknak ástak, úgyszólván hozzáférhetetlen, mivel csak a fenekén áll néhány ujnyi poshadt és sárga színű víz.

## SAKKJÁTSZMA LÁMPAFÉNYNÉL

Szomszédunk üres óráiban szabás-varrással foglalatосkodik, de ha egy este átmegyünk hozzá, azonnal leteszi az összefércelt kelmét, és sakktablát hoz elő, a figurákat az asztalra önti és a szó szoros értelmében arra kényszerít bennünket, hogy játsszunk vele.

Mi a lépéseken túl nemigen ismerjük a játék fortélyait, így egyik játszmat a másik után veszítjük el, ám szomszédunk arca a rengeteg győzelemtől átszelleml, s éjfél tájt, amikor már elálmosodunk, alig akar bennünket haзаengedni; különféle célzásokat tesz, amiket más alkalommal holtbiztos, hogy nem engednénk el a fülünk mellett, de most úgy érezzük, túl kései óra ez a civakodásra, és kikapunkat fejünkbe nyomva lépünk ki a csillagtalan éjszakába.

## NÉHAI FALAK ÁRNYÉKA

Az út mellett vetés után az elsímitott földön tisztán ki lehet venni egy jókora négyszögletű sárga foltot, alig nagyobb, mint házunk területénél, s a cserépedények rengeteg apróra töredezett törmelékéből nem nehéz arra következtetnünk, hogy itt ház állott valamikor.

Hanem ha idős emberektől az után érdeklődünk, meg tudnák-e mondani, miféle ember lakhatott itt valaha az út mellett, fejüket csóválva képtelenek visszaemlékezni azokra az időkre, sőt egyikük-másikuk határozottan azt állítja, hogy pusztá hely volt az mindig, ahol most mi élünk — némelyek apjukra, nagypapjukra hivatkoznak, akik sohasem tettek említést erre valósi lakosokról. Érveik miatt úgy kell tennünk, mintha meggyőztek volna bennünket, ám mi ezentúl is szívesen időzünk azoknak a falaknak láthatatlan árnyékában, melyek ki tudja mikor merültek vissza a földbe, amelyből dögölték őket.

---

# *ikrák, fény, kövek*

**KOLIGER KÁROLY**

---

képzeljünk el magunk helyett egy másikat  
aki tündöklő szavak helyett egy másikat  
fénynek szólít sötétségnek egy másikat  
sötétség helyett fényes szavakkal ismét egy másikat  
nevezne nevének akárcsak egy másikat

képzeld el magam helyett egy másikat  
aki elképzelné magam egy másikat  
jelenthető személy esetében is mint  
egy másikat képzeld el

képzeljük el

Apadt folyóban halak,  
reng a meder, a nap is  
elpukkadni készül — rőt felleg  
csipkéin osztozunk mégis;

a hullám erőtlen: utolsót lök  
a kigyulladt hajón —  
a lángok felfűzik a hangot,  
a kiáltásokat,

a teremtés bimbóit — egy új tavasznak,  
mely ágyékába szippantja folyónk.

... Ideig szünetel e vihar,  
a szennyes ég kiderül, felépül betegségéből  
a történelem: forrásból cseppenként meg-  
ered a tisztaság: a nap kisüt —

az új tájék megváltására!  
Új lángokat lövell és füstölőjéből  
szavakat ejt az időbe temetett  
űszkös kopoltyú-keresztekre.

(A nap és a folyó)

FÖL  
FÖL

(T. O.)

I.

mekkorára nőttek kőváraink  
mekkora a kavics a szirt bokájánál  
ha koccanásra  
ha megmozdulna

ó kőváraink  
kő kövön  
csak moccanna  
összedőlne kővilágunk

II.

hírnöke a lift  
merre repülne

kavics talán  
szirt után  
mesélne az emeletekről  
mekkorára nőttek kőváraink

utcáin  
vakon repdes a lift

a mi utcánk  
bátor babák tekenője szita tű se másért se magunkért  
érett öl kínálja testét se ingyen se aranyért  
verem hantokat terem életet se sokat se löbbit  
pergő rokka fölfut rá a fonál és kész a fény  
csóváit előre költi e! se mohón se undorral  
lámpás csini imaház szigorú testápoló haramia-  
áram se villám se csönd krisztusnak féregnek  
csecse-becse tévesztés hogy szárny nélkül  
ne repülj a mi utcánk erdejéből indul az út  
indul a  
se balkán se new yonk se peking se moszkva

a virágárosok összefogóznának a téren  
a nyugdíjasok egymást megszámlálnák  
kirakatban a babák kiszagosítanának  
a sleppről hosszú levél érkezne  
ünnepre elszállnának a szemeteskannák  
a meglevő önmaga szolgálatán kívül  
kalandokba boosátkozna  
mi minden mi ünnepélyesen

egyszerűen kiteljesedne  
függetlenül a véletlenek játékától

Isteni anyagcsere  
hullám-sírijában az űr  
vitorlába rejti a nap  
sirály-énekét

gyönyörű csokrot  
egy kukorékolás  
nem old ki

*(kakas és virág)*

énekeltél költő  
kicsi örökség  
belegurulsz a  
végtelenbe

öreg  
a kishalat vissza-  
eresztetted a folyóba

megértő ikra-anyák

közé  
sújt eveződ  
félsz az örvényektől

hullám-asztalodon erő-  
gombócok és beszélgetsz  
vendégeiddel

új szelek  
sodrában  
evezz utánuk

*(a halászlóról)*

---

**SZEGFÜSZEG**

*Tari István*

réz-zárójel  
a disznó  
gumis végű orrában

(szeretnék szánkóval lecsúszni az égből)

a hóésésben felolvad  
egy cimbalom  
lila lányok fejről  
fújják  
az ésszerűség neccét

fogaik közönsége nyakamon

rongypokróc mint  
fényes röpcédula  
a folyó kartonján

vékony drótok nyomán hullik a mész  
alaktalan lemezzék csendje

udvarokban  
apróbb állatok tüznél  
ütjük fel fejünk

mi szóródik a hasadékokból  
reggelente mákkupacokat rúgok  
szét  
bácskában  
hej bácskában  
bácskáltam

minek firtatni  
a metszett hátú  
balkezes  
öngyújtó sorsát

a stoppolt összefüggések  
lehelt sakktabláinál

vér-tér  
üregesedést bökdöső  
kinn felejtett kés

II.

a sarokban  
az ásványvizes üveg  
hullám-kalapja

falakon moco-rog a kereszt

költözködé-snél  
zsiros újságok szélén  
skálázó  
tágra nyílt számok  
a lányok örökös-en terpeszke-dő sebei

jöhet a tájkép az a forralt bor  
a szőlőszem

a hólabdát faló gyerekek  
lejtője

mezítláb durrantam el  
körmeim nagytata szemüvegében

a használat megedzi a betűket

tudok a nénikékről  
gyufát kérnek a csillagszóró  
mellé  
tudok a csapatról

sietős léptekkel érkeznek  
hogy eldobhassák az üres  
dobozokat

## A FALUBA CIRKUSZOSOK JÖTTEK

*Szűgyi Zoltán*

anyám  
a faluba cirkusz-osok jöttek  
emberek  
kékek  
sárgák  
fehérek  
csókot loptak a mosolyáru-soktól



## GYEREKEK AKIK MÉG NEM TUDNAK ÉNEKELNI

*Szűgyi Zoltán*

hason fekve  
a szellemeket ijesztgették  
és táncolva  
ruhát próbáltak  
megkérdezték

milyen színű a szőnyegem  
ismerem-e vajdaságot  
hogy hívják a kutyám  
tudok-e énekelni

homokból  
városok képeit köpködték  
kérték vigyem el őket  
előadásra  
rácsra mászva  
integettek  
és megfordították kezükben  
az újságot

hason fekve indultak el  
mint vértanúk  
gyerekek akik még nem tudnak énekelni

## TÁJZAVAR

*Szűgyi Zoltán*

szétszórtam kezeim  
melegét  
a szoborleleplezés  
derekán  
és  
lábujjai között  
ismét napvilágra  
a halászok  
és népdalfaragók  
jöttek

falum  
nagyharangját  
zsebkendőmbe csavarva  
megkerülve  
a felszántott tengert  
elszegődtem sirálynak

## GYERMEKKOROM

*Nebojsza István*

már eltörött vérkorszakának vérszárnya  
meredt szemében sárguló bolondság

csendlabda  
koponyagombóc

## TÉL VAGYOK

*Nebojsza István*

szabadon hagyva  
szívem halk robajából  
az ólomszörny  
rámzuhan

## A CSEND

*Nebojsza István*

a csend  
s a kelő nap  
füstvirágot  
nyitott  
ablakomon

## KÉP

*Csányi Erzsébet*

AZÓTA MINDENNAP EGY KICSIT  
MEGHALTAM EMLÉKSZEM SZORON  
GATÓ ÉRZÉSEKKEL KUKUCSKÁ  
LTAM A TEREMBE A VILÁGOT L  
ÁTTAM MAGAM ELŐTT KITÁGULT  
BENNEM AZ ÉLET GÖMBJE A DO  
BPERGÉSEL SORSKÉPEK REZON  
ÁLTAK AZÓTA MINDENNAP EGY  
KICSIT MEGSZÜLETTEM

ELRUGASZKODÁSBAN A VILÁGOT  
ÁTSZÜRTEM SZÉTMÁLLOTT HITEMEN  
MEGHALNI A LÜKTETÉS NEM ENGEDETT

## ROPPANÁSOK

*Csányi Erzsébet*

VIZES BOROGATÁST TETTEM  
KÍGYÓZÓ ÁLMAIMRA  
HÁNYSZOR KELL MÉG MAGAMAT  
BUBORÉKPILLANATOK UTÁN LÓDÍTANI

MA

*Csányi Erzsébet*

MA  
VÉLETLENŰL  
BETÉVEDTEM  
SZERVEIM KÖZÉ

MI KÖZÖM A TESTEMHEZ?

EMÓCIO

*Sóti Imre*

Neked fáj  
ha magánúton tanulsz meg élni  
ha amaz horkol  
míg dagasztják kenyerét  
ha a szép szó estétként  
kártyázni jár  
ha a szomszéd a kutyának  
ünnepi vacsorát ad  
ha olajos nyom marad kezedtől  
gyermeked füzetén

fáj neked

ESŐZÉS UTÁN

*Sóti Imre*

elázott földemen űrült súlyoddal  
barázdát karcolsz  
nyomod forróságában szörnyethalt madarak és férgek  
kemény temető



---

a szép keresése

---



---

## pszichodiagnosztika madách imréről

PALKÓ ISTVÁN

---

A nagy Petőfi-évforduló mellett szinte észrevétlenül múlik el az 1973-as esztendő, amely sok más jelentős évfordulóval együtt Madách Imre születésének is 150 éves évfordulója. MADÁCH nemcsak kortársa, de világirodalmi rangban is méltó társa Petőfinek, illő tehát, hogy e ritka évfordulója alkalmából rá is emlékezzünk nagyságához és életművéhez méltón, túllépve az eddigi irodalomtudományi megközelítéseken, emberközelbe hozva emberi arcát, megpróbálva körvonalazni hiteles személyiségképét, sorsát meghatározó lelki karakterét.

Hérakleitosz, a dialektikus európai atyja mondja egyik fragmentumában: „Az ember sorsa, az ember jelleme.” Vitatkozhatunk bár kedvünkre e világhírűvé vált axiómával, nagy életigazság van benne. Madáchra vonatkoztatva pedig különösképpen. Amit Hérakleitosz az ember jellemének nevez, az lényegében — mai pszichológiai terminológiával — az ember személyiségképe. Az irodalom- s általában a művészettudományok, sajnos, még nemigen tartanak ott, hogy az életművek mögött rejtő alkotót mint teljes személyiséget villantsák elénk, pedig minden életmű megközelítésének és megoldásának legbiztosabb kulcsa és legfontosabb tényezője az azt létrehozó személyiség.

A megemlékezések és ünneplések üresen kongó szavainál fontosabb feladatunknak érezzük Madách bonyolult személyiségének körvonalazását, embertudományi összegezését életmenetének tükrében. Íme a tragédia embere.

Koponyájának gótikus ívei alatt immár 110 éve porlad az az agyvelő, mely a tragédia emberét leggyötrődőbb költőnké, s egyben kora legboldogtalanabb emberévé tette. A halála óta egy híján eltelt 110 évben az irodalomtörténet intenzíven foglalkozott alakjával. Kiaknálták belőle az író-költőt, a közéleti férfiút. Életrajzát is többször megírták. Közismertek Palágyi Menyhértnek (1900) az egyes részletekre kútfőértékű, de más részleteiben ma már túlhaladott Madách-életrajza, a Madách-kutatásnak ma is alapul szolgáló Voinovich Géza munkája (1922), továbbá Alexander Bernát (1923) Madách Imre c. műve, aztán

Vida Imre (1925) újabb életrajzi adatokat közlő vázlat, Barta János két jeles munkája (1931; 1942), Balogh Károlynak a könyve (1934), Sőtér Istvánnak újabb Madách-szintézisre törekvő nagy esszéje (1955), Kamarás Bélának két alapvető tanulmánya (1941; 1964), hogy csak a legfőbbeket említsük, nem szólva a számtalan összefoglaló jellegű értékelésről, részlettanulmányokról, amelyek folyamatosan megjelentek és megjelennek a mai napig. Az irodalomtörténeti régebbi és jelenlegi értékeléseket, a különböző Madách-kiadások bevezetőit, folyóiratok tanulmányait bibliográfiánkban mellőzzük ugyan, de szemléletünkben ezekre is támaszkodunk.

Pszichológiai megközelítésünkben segédletnek tekintettük Harsányi Zsolt (1933) háromkötetes Madách életrajzi regényét, amely széles körű kutatáson nyugszik ugyan, de nem hatol elég mélyre és ugyancsak a felületen mozgó Mohácsi (1935) kisregényét Madách feleségéről, Fráter Erzsébetéről.

Ennyire gazdag irodalomtörténeti és máig tartó feldolgozások után érdemes-e s lehet-e olyan megközelítést keresni, merül fel a kérdés, amelyik előbbre visz bennünket Madách még mélyebb megértéséhez műtörténetileg is meg emberileg is? A jogosnak látszó kérdésre válaszunk: érdemes is, lehetséges is, sőt szükséges is. Annál is inkább az, mert sem irodalmunk, sem egyes írónk pszichológiai kutatást nem kaptak, holott éppen ez a vizsgálati terület volna az, amelyik teljessé tehetné a társadalom- és irodalomtörténeti elért vagy elérhető eredményeket. Mi most éppen ezért Madách pszichológiai megközelítését kíséreljük meg, az embert vizsgáljuk benne, s mivel az embert emberré legfőképpen személyisége teszi, személyiség-jegyének megragadását tekintjük feladatunknak.

Madách igazi személyiségét a koszorússá vált költő és haladó politikus elfedik előlünk. Az embert műveiből és munkálkodásából akartuk inkább megismerni, holott éppen a fordítottját kellene tennünk, ahogy erre Barta *Az ismeretlen Madách*-ban már rámutatott, és egyben példát is adott. Valóban csak ez lehet a reális megközelítési mód, mert hiszen a személyiség áll primér valóságként a szekundér jellegű életmű és közéleti ténykedések mögött is. Vizsgálati metodikánk a mai személyiségkutatás módszerét komplexül alkalmazza céljainknak megfelelő mértékben.

E biográfiai módszerben a személyiségkutatás célja maga az élettörténet. Tényeket állapít meg, és értelmez, együtt halad a személyiségvonások történetével, amennyire ez egyáltalában lehetséges. Hiszen egyetlenegy pszichológusnak sincs módjában az intrauterin élettől, a bölcsőtől a koporsóig végigkísérni a vizsgálandó személyiséget, ezért kénytelen autobiográfiai és biográfiai adatokra, személyi okmányokra, levelezésekre, laikusok megfigyeléseire és feljegyzéseire stb. támaszkodni, de egyben ezeket sajátos kritériumok alapján meg is rostálni.

A személyiség a pszichológiában terminus technicus, s jelentéstartalma eltér a hétköznapi jelentésétől. A személyiség pszichológiai értelmezésben — ahogy Gegesi Kiss Pál akadémikus alapvető tanulmányában kifejti (*Magyar Pszichológiai Szemle*, 1963. 2. sz.) „az egyedi ember egyéni tulajdonságainak sajátos összessége és egyben bizonyos rendezettségű egysége”. A személyiség harmonikus fejlődéséhez ép biológiai s ezen belül ép anatómiai és fiziológiai feltételek szükségesek, mert



ezek adják az alapot a személyiség normális fejlődéséhez. Természetesen ehhez az alaphoz járulnak még hozzá a családi és társadalmi környezeti hatások is. A személyiség az egyedi élet folyamán — hasonlóan a testi szervezeti fejlődéshez — változásokon megy át. Az egyes életszakaszok „aktuális személyiségei”-nek integrációja adja a személyiség fejlődésmentét.

Madách személyiségének fejlődésmentét a rendelkezésünkre álló tényanyag alapján, számolva hézagokkal is, elég hitelesen rekonstruálhatjuk. Magzati, születési, újszülöttkori, csecsemőkori viszonyairól nem rendelkezünk adatokkal. Viszont kisgyermekkori, iskoláskori, serdüléskori és ifjúkori fejlődésmentét, ha nem is explorációs és anamnestikus pontossággal, de főbb vonalaiban ismerjük. Állandóan beteges, szívbántalmi vannak, csúzos, köszvényes, folyton rekedt, köhögős, melle fáj, lázas tbc-s folyamata van, amely a vérköpésig lángol fel időszakonként. Ezek mind fontos tényezői vegetatív státusa megítélésénél, hiszen világos, hogy ezek a testi, szervezeti károsító tényezők a fentebb említett egység alapján hátrányosan befolyásolták személyiségének normális fejlődésmentét.

E szomatikus tényezőkön túl társadalmi formációk, a társadalmi erőterek, a makro- és mikromilió-hatások oki nyalábját tekintsük át röviden Madách személyiség-portréjának fővázolásához.

Tudjuk, hogy zsarnoki szigorral nevelik. Igen korán igába fogják tanulni. Ötéves korában már magyarul és franciául ír és olvas. A rigorózus anya szeretete ürügyén a gyermekvilághoz idegen, rideg, érzelm nélküli légkört teremt számára. A gyermek harmonikus fejlődéséhez oly nélkülözhetetlen anyához való kötődés helyett rideg-hideg érdektelen világban él, amelyben a családi pedantéria és prudéria tobzódik. A gyermek Madáchnak egyszerűen nincs gyermekora. Még kimondani is szörnyű. Egyénisége elnyomva, speciális irányba torzul. Értelmét, amely örökletesen nagyobb volt a normálisnál, agyontáplálják, érzelmi organizációja, szférája azonban megfelelő szeretet hiányában inkább sivárosodik, s akarati világa lebénul.

Még sivárabb lesz élete 10 éves korától, amikor meghal édesapja. Apját éppen az életszakaszában vesztí el, amikor az apához kötődés lehetősége személyiségfejlődésére kedvező hatással lehetett volna. Maga a halál ténye is mélyen érintette, de még inkább az a körülmény, hogy teljesen magára maradt fejlődésének ebben az amúgy is válságos szakaszában. Az az embertelen tempójú tanulás, amire anyja rákényszeríti, betegségekkel küszködő szervezetének minden energiáját fölemészti, és személyisége tovább polarizálódik a diszharmonikus irányába. Már 14 éves korában elvégzi a gimnáziumot kitűnő eredménnyel, de testi-lelki traumái révén válságba rohanó pszichikummal.

A szigorú anya azonban ebből mit sem lát. Vas következetességgel halad célja felé, fiából jeles közéleti férfiút nevelni, s a családi hagyomány ürügyén írói ambíciókat is ébreszteni. Így adódik, hogy a 14 éves Madách még fiatalabb öccseivel együtt saját kezűleg írt hetilapocskát szerkeszt *Literatúrai Kevercs* címmel, amelynek homlokán ez a gyermekvilágtól merőben idegen, Berzsenyitől kölcsönzött mottó áll: „Az ész az isten, mely minket vezet.” Az „istenítő” észnek ez a könyörtelen légköre érzékelteti azt a szellemi hatást, amiben a gyermek Madách formálódott, pontosabban szólva: *deformálódott*.

A gimnáziumi tananyag mellett, ami maga is sok volna, ha nem éppen szellemi, de fizikai teherbírásának, — még zenére, rajzra, vívásra, úszásra, esztergályozásra is rákényszerítik a kiszolgáltatott és akarat nélkülivé váló eminens bábut, akit ezenfelül betegeskedése is állandóan gyötör.

Nem javul a helyzete akkor sem, amikor egyetemi tanulmányai céljából Pestre kerül jog-bölcséletre. A viszonylag vidámabb ifjúi évek helyett a tanuláson kívül újabb teher nehezedik rá. Anyja ugyanis nem adja családhoz, hanem bérelt szobában önálló háztartást állít be gazdaszonnal, s így a 15—16 éves Madáché öccsei tanulmányainak, az egész háztartásnak is a gondja a sajátja mellett. Madách ezt a posztot erejét meghaladó pontossággal látja el, mégis állandó szemrehányásokat, gyanúsítgatásokat kap anyjától, hogy könnyelmű életet él, elmulasztja kötelességét, stb. stb. Az igazi jó fiú példaképét megtestesítő Madáchot ez félrevezetésekéből és besűgásokból táplálkozó szemrehányások igen elkeserítik, disszonáns lelkét tovább sarkítják, életunttá teszik, s halni vágyik, ahogy 15 éves korában anyjához 1838 májusában írt leveléből olvashatjuk. Ebben a gyermekkori levelében látnoki megérzéssel fejti ki, hogy rövid lesz élete. E vitális energiahiány sugallta jóslata, sajnos, nagyon is beteljesedett.

Első nagyobb diákszerelmére is ráveti árnyékát a könnyörtelen anyai szigor. A 14 éves Lónyay Etelkéért rajongó ifjút hamarosan kijózanítja a kérlelhetetlen anyai előítélet, amelyik nem szívesen látna a katolizált Madách-háznál protestáns menyet. Madáchnak erről a fájdalmas lélek-állapotáról az 1840-es keltezésű, Lónyay Menyhérthez írt levelei tanúskodnak meghökkenítő hitelességgel. Csak jellemzésül idézzünk belőle néhány sort: „Hattyúdalt írtam, mert vágyam elvult a világtól, el minden — és a természet nem adta-e eszközt kezeinkbe egy csapással mindennek véget vetni... a kegyetlen sorstól arra vagyok ítélve, hogy semmit sem lássak természetes színbe, de minden érzetem: szenvedés legyen. Ritkán érzek valami iránt, de ha érzek, úgy igen soká, és forrón, mint Siria napja... rideg volt soká e világ előttem és meglehet, hogy az határozta el Characteremet, mely a fellengést és indulatot kedveli.”

Etelkéről meg ilyeneket olvashatunk ugyancsak ebben a levélciklusban: „Álmom ő volt, ő volt a lélek lantjaiba, ő volt az isten, mely vezérle életutamon... ő volt egyedül az egész világ... És nem alhatom, nem tanulhatok semmit, semmit e világon, az isten jól tudja, és jót nem állhatok, hogy elmém meg nem zavarodik.”

E néhány gondolatfoslány is jól bevilágít örvénylő lelkébe, amelynek súlyos terhével 17 éves korában, egyetemi tanulmányai befejeztével 1840-ben elhagyja ábrándjai színhelyét, Pestet. Élete ekkor többoldalúan valóságban van. Csalódásából fakadó vigasztalan bánata, agyontáplált koravén elméje, meghajszolt, tüdőbaját érlelő beteg szervezete, a paroxizmusig fokozódó utálata a megyei pályától, amire anyja elkötelezte, stb. mind-mind egy-egy etiológiai tényezője testi-lelki válságának. Önmegvalósulásának e heveny válsága ebben az életszakaszában négy évig tart, házasságkötéséig. Omlatag testét fürdőkben kúrálja, de pszichés traumáival nem törődik senki sem, sőt környezete tovább mélyíti ezeket.

Újabb családi ostrom jön. Anyja nehezen adja föl álmát, a magasabb megyei tisztséget, az esetleges alispánságot is. Madách azonban nem alkalmas alany az ilyen akciókhoz. „Bilincselts-vas-”nak érzi és nevezi magát találóan, amellyel a sors játszik kegyetlenül. Élettapasztalataival csak csalódásai nőnek. A megyei élet viszonyai undorral töltik el. Elkülöníti magát e paprikajancsis nyüzsgéstől, s mint a nagy egyéniség önmegbecsülésének a titánja gyűlöletét a paroxizmus határáig duzzasztja föl. Önmegvalósulását sürgeti beteg teste, életvágya üzi-kergeti — ekkor még a tisztesség határain belül, nem úgy, mint később felesége elűzése után — egyik nőtől a másikig. Szerelmeinek külső története sokkal szélesebb skálán mozog, mint a legdúsabb fantázia képzelhetné.

Mit keres az ifjú Madách még ifjabb szerelmi partnereiben? Elsősorban önmagát. Nem szerelmek ezek, hanem életkitörések, kompenzáló tiltakozások az enyészet ellen. Idevágóan azt is meg kell még jegyeznünk, hogy Madách nőszemléletét barátjának, Szontagh Pálnak frivol, cinikus s destruktív egyénisége még tovább polarizálta negatív irányba.

Ilyen előzmények után kerül sor sóvárgó életvágynak legnagyobb fellobbanására, a Fráter Erzsivel való megismerkedésre 20 éves korában. Házasságra jó másfél év múltán kerül sor, de e várakozási idő is egyre növekvő lelki válságának az ideje. E válságnak fokozója a már említett oki-nyalábon túl újabb tényező: ösztönéletének túlburjánzása, erotizmusa. Ez a beteges érzékisége kompenzációképpen szükségszerűen következett testi állapotából. A halni készülő test öntudatlan tiltakozása ez az életvezetés — a maga módján — az enyészet ellen. E megállapítás nem munkahipotézis csupán, hanem Madách válás utáni életéből bizonyított tény.

Élete ekkor egy enervált Turi Danié, aki erotikus dühében fogyasztja a nőket, önmagát, környező világát, míg végre ösztönelete némileg lecsillapodik. A pszichológia jól ismeri ezt a kompenzációs folyamatot. Ebből a folyamatból érthető meg kontrapoláris nőgyűlölete és nőtisztelete egyben. Csak azok tudják úgy gyűlölni a nőket, mint ő, akik ki vannak szolgáltatva nekik. Ez triviális közhely Euripidésztől Strindbergig.

Madách szemében a nő vonzó és taszító, hű és álnok, megfontolt és könnyelmű, jóság és cinizmus mikrokozmosza, bolygó lidércfény, mely éjjel ég, bolyong és örvénybe csal, s mégis megfoghatatlan, ahogy nem szó szerint, de lényegileg írja híres levelében 1844 februárjában Szontagh Pálnak Fráter Erzsikéről. Pedig nem Fráter Erzsiké volt ilyen vagy általában a nők, hanem Madáchnak benső éneje, amit projiciált mindenre és mindenkire. Madách ekkor — pedig még utolsó nagy csalódása előtt áll — már a nőben nemcsak nőt lát, hanem világprincípiumot, az életfolyamat egyik bipoláris alaprincípiumát. E filozofikus fölismerésre hallatlan absztraháló képessége ilyen korán eljuttatta, és amelynek szemléletében nemcsak a *Tragédiát* írja meg, hanem szinte serdülőkori nő—férfi tematikájú drámáit, elbeszéléseit és töméntelen mennyiségű verseit is.

Idevágóan azt sem tekinthetjük véletlennek, hogy halála évében, 41 éves korában írt akadémiai székfoglalójában is a nőről értekezik, és engedelmet is kér témája miatt. Tárgyát elsősorban esztétikai szempontból vizsgálja, de helyet kap benne a nő „biológiai gyengeelméjű-

ségének” a konstataciója is, mintha csak Freudot hallanánk félévszázaddal Freud előtt, a nő biológiai specifikuma, a férfi nemtől eltérő fejlődésmenete, érzelmi központúsága. Mindez igen alapos anatómiai, fiziológiai, biológiai és pszichológiai komplex szemlélet alapján nyer megvilágítást, hogy aztán a női emancipációról fejtsse ki negatív nézetét, megtépázva korának hazug, hipokrita nőtisztelőt, s Luther triviális rigmusával zárja értekezését, mi szerint:

„Der nicht liebt Weib, Wein und Gesang,  
Der bleibt ein Narr sein lebenlang.”

Magyarítva:

Ki nem szeret nőt, bort, danát,  
balga egész életén át.

Akadémiai székfoglalójára csak azért tértünk ki, hogy rámutathassunk arra a meghökkentő tényre, hogy az Akadémián székfoglaló és halni készülő 41 éves Madáchot még nézőpontkülönbség is alig választja el nőkről vallott felfogásában attól a 16 éves kamaszszemléletű Madáchtól, aki frivol szentenciákon és anekdotákon élte ki magát.

Madách diszharmonikus személyisége, meghasonulva saját magával, körülményeivel, környezetével, az önmegvalósulásnak, önkifejlésnek egy, már gyermekkorától favorizált specifikus módjára szűkült le: a költészet másodlagos jellegű, szekundér álomvilágára. Életének ebben vélte megtalálni értelmét. Ezt a költőiségre redukált életet csak megszakítják közéleti szereplései, amiket időszakonként és epizodikusan végez, ekkor sem önszántából, hanem családi erőszakra. Nem érdektelenek ezek a közéleti szereplések sem, de bensejében és lényegében mindig megmarad az önmegvalósításnak a költészetre redukált kereteiben. Ez annál meglepőbb, mert Madách nem született költőnek. Egész élete cáfolata a poeta nascitur elvnek, ő úgy kínlódta magát költővé két hosszabb termő szakaszra bontható működésével. Az első periódus termékei: sereg ifjúkori drámája, novellái, versciklusai dilettáns kísérletek mind, itt még csak prózáján látszik helyel-közzel az oroszlan-köröm. A második periódus terméke *A civilizátor*, *Az ember tragédiája* és a *Mózes*. A *Tragédiában* sikerült végre valamennyire költői mezbe formulálni vajúdo, egyensúlytalan lélekállapotát latinon, francián, németen, olaszon táplált nagy európeér műveltsége birtokában.

Ez alkalommal nem követhetjük végig nemzetközi tájékozódását, mert terünk személyiségének megvilágítására is kimért. Személyisége erősen polarizált, diszharmonikus volt, ez már az eddigiekből is kiviláglott. Személyiség-összetevői között nem volt meg a megfelelő összhang, lelki szerkezete kóros volt, és ebből fakadt kóros reakció-készsége is. Személyiség-diszharmoniója — mint általában lenni szokott — viszonyulási és alkalmazkodási struktúrájában nyilvánvaló. Fejlődésében részleges elakadás történt, értelmi téren igen korán kialakult benne a felnőtt ember, érzelmi és akarati téren pedig eléggé gyermek maradt. Ezzel magyarázható hallatlan civilizációellenessége, intézményellenessége, gáttalan motorikus kisülései, mértéktelen szerelmi élete, labilis hangulati állapota, különködő magabavonulása, hiperszenzibilitása mind, mind.

Madáchnak erős élményvágára, amit beteg teste indukált, már

pregnansan rámutatott Barta mindkét munkájában. Ez az elményvágy igen erőtlen átélőképességgel társult. Ezt a gátoltságot neveltetése szomorú következményeként könyvelhetjük el. Madáchnak ezt a személyi sajátságát: érzéki alkati adottságait és a hozzáépült pszichés traumáját egész életvezetése, s belőle fakadó életműve bizonyítja. Egész életében hajszolta az élményeket, nyíltan epikureistának vallotta magát, de igazi átélésükig nem jutott el soha. Boldogtalanságában hajszolta a gyönyört, hanyatló életerejét ezzel akarta kompenzálni. E lelki képletnek felel meg írói alkata is. Alkotásvágya is erősebb volt alkotóerejénél. Alkotásvágyát már gyerekkorában a végletekig felszították, de az ehhez felérő s feldolgozó alkotóerő kifejlődését nemhogy segítette volna környezete, sokkal inkább gátolta, bénította, leblokkolta.

Személyiségének ez a diszharmóniája egész költészetében jelen van. Az alkotásvágy és alkotóerő aránytalansága még csak tovább sarkította diszharmóniáját. Minden műve magán hordja e vergődő élet bélyegét. Életét nem is úgy éli, hanem inkább úgy szenvedti át, s ennek megfelelően költészete egészében improvizálás élménykihordás, kierielés nélkül. Általában széleseben dolgozik, munka közben indulatduzzasztás lép fel nála. Kéziratai tanúsága szerint gondolatrohanását keze képtelen követni, ezért betűket kihagyva, felcserélve ír. Írásai csak addig érdeklik, míg megírja őket.

Madách számára az írás nem életforma, hanem csak pótléka ennek. Hiányérzettel tömény érzelmi életét értelmi belátásokkal akarta pótolni, pótlékolni.

Személyiségének diszharmóniáját tragikus családi körülményei, Pál öccsének korai halála, Mária néniének 15 éves fiával és férjével együtt a román parasztok által történt brutális legyilkolása és a disznókkal történt megetetése, saját magának vasraveretése, meghurcoltatása, börtönélete, házasesletének csapásai, összeomlása a végletekig fokozták, és a legsötétebb pesszimizmusba lökték. Ezek a csapások minden vasidegzetű embert is összeroppanthattak volna kétségbeejtő realitásukkal, nem pedig Madách labilis idegrendszerét. Még csoda, hogy csak „ennyire” roppant össze. Mélázó lett valóban, de nem abban az értelemben, ahogy azt az irodalomtörténet magyarázza, hogy lehiggadt. Ez hamis fikció. Madách életének utolsó 10 éve nem szellemi-lelki s költői érlelődésének az időszaka volt, hanem szomatikus és pszichés felörlődéséé, felbomlásáé.

Élettörténete, sajnos, hitelesen ezt bizonyítja. Különc életet élt, amelyből nem hiányoztak a magába vonuló mélázások, rideg elzárkózás a világtól éppúgy, mint a vad tivornyák, vaskos csínyek, duhaj mulatozások, drasztikus szerctkezések. Ezekről az illendőség tiltja beszélni. Sztrégovai környezete — enyhén szólva — fura társaságból állt. Ezek között leng és hangulathullámszásai között. Búskomor, kataton jellegű elmerüléseit vad kitörések váltogatják. Saját praxisával realizálva azt a paradoxális elvét: „ha magányt keresel, emberek közé menj.”

Elhanyagolja külsejét, még jobban gazdaságát, lovai botrányos gebék, nagy birtokai mellett szinte nyomorognak, cselédeiket nem tudják fizetni, állandóan pénzgondokkal küzdenek.

E tényeket sommázva és lefordítva a mindennapi élet nyelvére: egy életterv kiépítésére és kivitelezésére képtelen személyiséggé depraválódott alkati adottságai, miliő-szorításai valamint pszichés traumái kö-

vetkeztében. Az ilyen diszharmonikusan alakult személyiségképet, aminek Madáchoot is láthatjuk élettörténete metszetében, a pszichiátria szaknyelvén pszichopátának nevezik. Madách életvezetése, élettörténete a pszichopátiának minden ismervét magán hordja. Diagnosztikája egészen pontosan komplex vagy polimorf pszichopátiát mutat. Megtalálhatjuk ugyanis ösztön- és indulati életében az ösztönpszichopáták impulzív jegyeit, az akaratpszichopáták pszichaszténiáját, a gondolkodó típusú ember egyik szélsőséges válfaját, a második jelzőrendszer eluralkodását, a valóságtól való eltávolodását, magába vonulását, elzárkózását, a jellem pszichopáták szenzitív vonásait, s így tovább.

A vázlatosan elmondottak alapján természetesen több kérdés merülhetne föl. Mi csak kettőt érintünk röviden még. Honnét van az, hogy Madách személyiségstruktúráját pszichodiagnosztikailag nem vizsgálták meg több mint száz év után sem? A válasz kézenfekvő. Oka: sem pszichiáterek, sem pszichológusok nem foglalkoztak személyiségvizsgálattal, szomatikus és pszichés státusának komplex problematikájával. A biográfusok és irodalomtörténészek nézőpontján pedig a pszichodiagnosztika kívül esik. Ez a körülmény magyarázhatja azt, hogy Madách diszharmonikus személyisége manifeszt és feloldatlan problémaként jelen volt, lényegében mégis rejtve maradt.

Művei diszharmoniójának etiológiáját kizárólag külső-társadalmi körülményekben vélték megkeresni és megtalálni, és a belső szomatopszichés vizsgálata elmaradt. Madáchoot nem a külső társadalmi körülmények szciritották magányba, hanem diszharmonikus személyisége. Ez áll arisztokratizmusa mögött, ez tartotta vissza 1848/49 eseményeitől, külföldi utazásoktól, ez merevítette az antikvitas imádatába, pesszimizmusába, titánkultuszába, „értelmes önkivület”-be stb., azaz saját törvényű belső világába, önmagában hordott börtönébe.

Másik kérdésünk az lehetne: miért tudott Madách mégis olyan magas szintű alkotói munkát végezni? A diszharmonikus személyiség nem jelent mínusz-variánsot szükségképpen. Világnagyságok bőven akadnak kóros lelki szerkezetű alkotók, pszichopáták, sőt pszichotikusok között is. A diszharmonikus személyiség a személyiség-összetevők közötti összhang hiányát, az összetevők aránytalanságát jelenti „csupán”. Madách is diszharmonikus személyisége mellett és ellenére lett jelentős íróvá. Intellektusa, megismerési organizációja nemcsak teljesen ép volt, hanem igen magas, sőt egyoldalúan polarizált. Ez az értelmre kondenzált, fölhalmozott energiája messzebb, magasabbra repítette, mint ahova személyiség energiájának megoszlása esetén juthatott volna.

Érdekes ironiája a sorsnak, a biológiai, pszichikai és társadalmi formációk bonyolult kölcsönhatásának, hogy Madáchoot, a par excellence szív emberét, amilyenek született, hogyan játszotta át az ész emberének az élet. De ennek az átjátszásnak igen nagy ára volt. Madách emberileg sohasem találta meg fájó önmagát, akit egy rövid, de lázas életen át annyira keresett. Minden tiszteletünk szenvedő-meggyötört életéé.

---

## új filmek, köntösükben

FEKETE ELVIRA

---

A modern filmgyártás egyik sajátossága a filmművészet képi erejével kifejezésre szánt alkotói élmény autentikus környezetének mellőzése lett. Ennek a kategorikus állításnak az igazságában nem lehet kételkedni akkor, ha a belgrádi Fest '73-on bemutatott filmalkotások közül a hiteles környezet mellőzésének példajaként éppen azoknak a producereknek és rendezőknek a műveit említjük fel, akiktől a filmesztéták és filmkritikusok, nem utolsósorban pedig a filmszínházak közönsége legkevésbé várt ilyen filmművészeti megoldást. Esztétikai szempontból ugyanis a filmnek mint a valóságot teljes hitelességében és konkrétságában idézni tudó művészetnek minden különös értéke és mágikus erejű szuggesztivitása éppen abban rejlik, hogy a valóság idézésekor és megjelenítésekor nem a szó és nem a képzőművészeti kifejezőeszköz sajátosságosan merev valóság-érzékeltető erejére, hanem magára a konkrét valóságra támaszkodik. Tárgyi környezetünk idézésében tehát kétségkívül a filmművészet az egyedüli dokumentáló művészet. A film ugyanis, elmentében a színházat jellemző „kulisszai helyhez kötöttséggel”, kifejezőeszközének természetes plaszticitásánál fogva minden hely- és körülményváltozásra olyan intenzitású érzékenységgel reagál, ahogyan azt az alkotó valóságtükrözésének hely- és körülményváltozása megköveteli. A valóságot nem stilizált formában, hanem a maga teljességében, hibáiban és tökéletességében újraélni, kizárólag filmművészeti élményt jelent. Egy fát, egy várost és városrészt olyannak láttatni, amilyen az az alkotói élmény formába öntésének pillanatában volt, filmművészeti fenomént jelent. A film tehát az egyedüli művészet, ahol még a hegeli esztétika által sekélyesnek minősített hibátlan precíz viszatükrözésnek is megvan a maga nélkülözhetetlen fontosságú szerepe. Amíg ugyanis a hegeli esztétika elvet minden olyan törekvést, amely egy képzőművészeti alkotás életre keltésekor például a „természeti szépet” nem egy magasabb rendű széppel, konkrétan nem egy mély gyökerű emberi átérzéssel párosítja, hanem úgy jeleníti meg, ahogyan azt a

képzőművészet másolási eljárása megköveteli, addig a film az alkotói élmény formába öntését csakis a természet (tágabb értelemben környezet) tényszerű és tükörképes visszaadásával tudja megvalósítani. Ilyen esetben a tárgyi valóságot, amelyben a filmbeli történés egyes mozzanatai lejátszódnak, nem kell átformálnia semmiféle metaforikus jelentéstartalomnak sem, ellentétben a többi művészettel, ahol például ahhoz, hogy egy táj megéneklése teljes értékű esztétikai hitelességet kapjon, a tájnak magának alkotói átlényegülésére és új tartalmi feltöltődésére van szüksége. A film esetében az alkotói többlet nem a táj átformálásában, hanem a maga valós képét felmutató táj (környezet) céltudatos követésében és rögzítésében mutatkozik meg. Az alkotói átélést tehát a kamera által fotografikus hűséggel visszaadható táj megfelelő részleteinek kijelölése és a megfelelő részletekről készített képek és képsorok mesterséges elrendezése valósítja meg. A film az alkotó meseszövéseinek színterét úgy állítja a cselekménynek megfelelő hangulat hiteles érzékeltetésének szolgálatába, hogy a környezetet hibátlan precizságú „tárgyiasságában” megmutatva mindig azokat a valóság-részleteket rögzíti, amelyek a filmbeli történés egyes mozzanatainak pillanatában a felvevőgép látóterét kitölthetik. A rendező például egy arc művészien szép játékának kiemelésekor a filmkép premier plánjában a jelenet színteréből egészen nyilvánvalóan sokkal kevesebbet mutat meg, mint egy filmkép nagytotálja esetében, ahol minden hangsúly arra a tájra, vidékre vagy éppen arra az egzotikus városrészre esik, amelyben a filmbeli történés jelen mozzanata lejátszódik. Tudnunk kell persze azt is, hogy a filmek ez a tükörképes valóságrögzítő képessége csakis akkor szolgálhat művészi élménnyel, ha a filmképekbe sűrített valóság nem önmagára hagyatva, tehát nem a mű egységes tartalmi-hangulati konstrukciójából kiragadva igyekszik hatást kelteni, hanem — függetlenül a komplett alkotás eszmei-ideológiai anyagának minőségétől (hiszen az eszmeileg téves nézetű filmmunkák is lehetnek nyelvileg kifogástalan felépítésűek) — csakis úgy, hogy minden apró részletével a cselekmény menetének, a történet zavartalan levezetésének, egyszerűen az alkotói cél tökéletes kivitelezésének szolgálatába áll. A filmművészet valóságrögzítő képessége tehát nemcsak a filmcselekmény tárgyi környezetének tényszerű ábrázolását jelenti, hanem annak lehetőségét is, hogy a film ne a színház merev kulisszáit használja fel a környezet hiteles érzékeltetésének céljából, hanem a kamera által fotografikus hűséggel visszaadható valóságot. E lehetőség mellőzése és a filmbeli történés autentikus környezetének valamilyen teátrális megoldással való helyettesítése, a plasztikus filmnyelv megmerevítése mellett, kétségkívül tagadását jelenti azoknak a nélkülözhetetlen fontosságú tényezőknek is, amelyek a filmet filmmé varázsolják. A hetedik művészet ugyanis nemcsak azzal teszi magát megkülönböztethetővé a színháztól, hogy annak dramaturgiáját egészen sajátos jegyekkel ruházza fel, hanem azzal is, hogy a feldolgozásra kijelölt téma szituációit jellegzetes és autentikus környezetbe tereli. Nehézséget ilyen szempontból csak az alkotói fantáziából tárolkozó jövőidézés vagy a történelmi múlt megelevenítése jelenthet, amikor például egy ókori vagy egy középkori hadjáratral romba dőlő város megjelenítése, mindennapi életének érzékeltetése, jellegzetes építészeti stílusának ismertetése csakis az archeológiai leletek alapján készített színpalak és makettek alkalmazásával képzelhető el. Mindez azt bizonyítja,



hogy a jelen képi megelevenítése az egyedüli olyan alkotói terület, ahol a színház kulisszáira emlékeztető technikai eljárásoknak legproblematikusabb a jelenlétük. A mához kötődő és a mából kiinduló filmbeli szituációk színházias kivitelezése esztétikai szempontból még akkor is problematikusnak mondható, ha nem feledkezünk meg arról a tényről sem, hogy az ilyen eljárások nemcsak a modern film visszakanyarodását jelentik a filmművészet kezdeti korszakának eljárásaihoz, hanem a stilizált valóság új tartalmi feltöltését is. Az ugyanis vitathatatlan, hogy a modern film vonzódása a színház kétségtelenül merev, „helyhez kötött” eljárásaihoz a tárgyi környezet színpalakkal történő helyettesítésének egészen új magyarázatot ad. A valóság és a valóság hiányát pótolni szándékozó színpal viszonyát a modern film lényegesen átformálja. A film születésének és kialakulásának korszakaiban a színpal azt a szerepet vállalja magára, amellyel a valóság maximális illúzióját keltheti, ellenében a ma filmgyártásának teátrális megoldásaival, ahol a színpal feladatkörébe a valóság illúziójának kialakítása helyett a valóság illúziójának teljes lerombolása tartozik. Így például az a filmalkotás, amelyik a téma filmszerű formába öntésének lehetőségeit félretéve színpalakkal és makettekkel igyekszik a meseszöveg színterét érzékeltetni, kétségkívül a brechti színház elidegenítő hatásának ad filmbeli érvényesülési lehetőséget. A filmnyelvnek ellentmondó „teatralitás” azt kísérli meg tudatosítani a nézőben, hogy mindaz, amiről a film beszél, amit a film formába önt és amit megjelenít, nem egyéb pusztán játéknál, ami csakis a valóságon innen történhet meg. Kérdéses azonban, hogy a film, mint egyedi formanyelvvel, sajátos megkülönböztető jegyekkel, különös kifejezőeszközökkel és mágikus hatóerővel rendelkező művészet átadhatja-e magát az olyan valóságromboló eszközöknek, amelyeket a színház teremtett meg és amelyeket a színház „kulisszai helyhez kötöttsége” tett elsősorban is alkalmazhatóvá. Ahhoz természetesen nem fér kétség, hogy a modern film ilyen célú visszakanyarodása a színház megoldásaihoz nem jelent mást, mint a hetedik művészet kevésbé eredményes útkeresését abban a bonyolult kérdéskomplexumban, amelyben a színház a brechti megoldások elfogadásával kétségkívül rátalált egyik követhető irányára. Az elidegenítő hatások kiaknázása, amit a színház a színpalak kiemelésével és jelenlétük tudatos hangsúlyozásával valósított meg, a filmben már kevésbé bizonyul hatásosnak. A film annyira a valóság művészete, hogy még a valóság illúziójának lerombolását is csak a valóság elemeinek felhasználásával tudja tökéletesen kivitelezni. Ahogyan a bunueli szürrealista film és ahogyan a filmbeli szürrealizmus általában a valóság fonák helyzetét nem egy új, visszajára fordított valóság felépítésével önti formába, hanem az egyes filmképek belsejében a már meglévő, egymásnak ellentmondó, egymással oppozícióban álló valóság elemek összefuttatásával, úgy a film a valóság illúziójának szétesztelését is kizárólag csak a tárgyi konkrétságukban jelen levő valóság elemek céltudatos elrendezésével érheti el. Ahhoz, hogy a nézőben megingathatatlan szilárdsággal tudatosulhasson a filmcselekmény „valóságkizáró” játékjellege, magának a valóságnak kell megjelennie, a bennünket körülvevő környezetről készített filmképek felnagyított és túldimenzionált jellegének bizonyítékául. A húszas évek filmművészetének stroheimi törekvései ilyen esetekben sem veszíthetnek érvényességükből. A tárgyi környezet precízen kiművelt megjelenítésére még a brechti elidegenítő

hatás filmbeli megvalósításának pillanatában is éppoly igény mutatkozik, mint amilyen csillapíthatatlan szükséglet volt a húszas évek filmművészelének megreformálásában a merev teátrális megoldások felváltása autentikus filmbeli környezettel.

A modern film tudatos és módszeres visszakanyarodását a film színházi megoldásokkal terhelt korszakába az elmúlt év legsikerültebb filmalkotásainak belgrádi szemlájén Kurosawa Do-des-ka-den című műve hivalkodó módon indította el. Az újat és a különöst Kurosawa teátrális jellegű megoldásaiban nem a színház kulisszáinak érvényesítése jelenti, hiszen az átlag filmrendezők nagy többsége még ma sem riad vissza a hamis eszközökkel történő valós tények állításától, hanem az a szándékos és céltudatos leplezetlenség, amellyel Kurosawa a kulisszát a filmbeli hangulat tökéletes érzékeltetésének szolgálatába állítja. A fentebb megnevezett alkotás mozaikszerűen egymásba illesztett életképeinek csak meghatározott esetei játszódnak le autentikus környezetben. Az életképek nagyobb hányada az emberi lét valós közegét nem mímelni, hanem erősen stilizálni igyekvő kulisszák és makettek világában jelenik meg. Meghatározott szituációkban a film két jellegzetes embertípusának megvalósíthatatlan vágyálmái a valóságról alkotott képek kivitelezési formájával azonosíthatók, mintegy annak bizonyítékául, hogy a film „jelmezbe öltöztetett” valósága éppolyan valószerűtlenség, mint a film két hősenek puszta álmodozása. Annak kifejezési szándéka, hogy a valóság olykor banális valószerűtlenségként is hathat, a színpalack alkalmazásával kétségtelül a színház kifejezőerőit hívja segítségül, ami természetesen már korántsem eredményez olyan intenzív filmélményt, mint a konkrét tények és a konkrét tárgyi környezet megjelenítése.

A színházi kulisszák ilyen célú alkalmazását azonban nemcsak a japán filmgyártás tette magáévá, hanem nagyon érdekes módon az az olasz film is, amelyik már a negyvenes-ötvenes évek neorealizmusában a film „deformálódása” ellen szólva azt vallja, hogy „a film rendeltetése és eredete kizárólag a valóságban keresendő, értve ez utóbbit a valóság minden árnyalatát, egészen a legkézzelfoghatóbb, legérezhetőbb síkjáig, az igazságig”. (Antonio Pietrangeli) A negyvenes évek neorealizmusának menekülését a valóságba, egészen konkrétan pedig a filmcselekmény dokumentáris hitelességgel prezentált autentikus környezetébe, a mai olasz film a színház színpalainak egyre gyakoribb alkalmazásával váltja fel. Helytelen lenne azonban azt állítanunk, hogy a modern olasz filmnek általános ismérve és jellemzője lett a tárgyi környezet mellőzése és tudatos kerülése. Nagyon sok olasz film még ma is a neorealizmus (illetve a későbbi dokumentarizmus) sajátosságaira építi cselekményét, az aktuális társadalmi, politikai konfliktusokra tehát, amelyeket mindig frissen és szuggesztíven ható hiteles környezetbe helyez, de azzal, hogy némely neorealizmust (dokumentarizmust) idéző alkotásban már a színház „színpalack” megoldásainak is szabad érvényesülési teret biztosít, némiképp meglazítja és feloldja azt a tulajdonképpeni neorealizmust, amely szabályos valóságkövetést és szigorú valósághűséget hirdet. Az ilyen alkotásokban a tematikai szempontból neorealizmust idéző sajátosságok azokkal a formai jegyekkel ütköznek, amelyek már nem a neorealizmushoz, még kevésbé a későbbi dokumentarizmushoz, hanem egy egészen más, lényegi tulajdonságaiban eltérő irányhoz tartoznak. A formának és a tartalomnak ez az ütközése két-

ségkívül egy olyan új filmművészeti hullám jelentkezését is sejtetheti, amelynek tartalmi anyaga, túlnöve a neorealizmus formai jegyein, egy kevésbé esztétikusnak mondható teatralitásban jut majd kifejezésre. Erre példaként említsük meg a belgrádi nemzetközi filmfesztiválról Alberto Bevilacqua olasz rendező Ilyenfajta szerelem c. alkotását, amelyben a szociális problematikát taglaló tartalom teljes ellentétben áll azzal a formával, amelyben megjelenik. A munkásmozgalmak valamikori hőse társadalmi szerepvállalásából kifolyólag egy olyan fonák társadalmi szituációba kerül, ahonnan fiával együtt sehogyan sem talál rá a megfelelő kiútra. A két hős állandó harca az eileniorradalmárok terrorakciói ellen társadalmi-politikai sikra tereli az alkotás tematikai konstrukcióját, a tartalmat megjelenítő forma azonban egy olyan teátrális megoldással igyekszik elhíttetni a valóság tényyszerűségét, amely nem magából a valóságból, hanem a valóságnak csak egy teátrális eszközzel reprodukált másából táplálkozik. A filmben megjelenő, szilárd anyagi alapokat birtokló kapitalisták nem a valóság realitásának megfelelő környezetben mozognak; palotáikat, fényűző életüket nem a neorealizmus valóságkövető módszere önti formába, hanem a színháznak az a sajátos eljárása, amely a valóságot egy kulisszákkal bélelt környezetként érzékelteti. A tartalommal kifejezésre szánt alkotói élmény a filmben túrhetetlen színházias eszközök tolmácsolásában elveszti minden hitelességét és hamis frázissá, üres, értelmetlen lázadássá válik. Amit tehát a műalkotás tartalmi vonatkozásban állít, azt a műalkotás formai konstrukciója olyan kifejezett mértékben tagadja, hogy a műalkotás esztétikai élménye vitathatatlanul nullaponton marad. Ez a példa is szolgáljon annak bizonyítékául, hogy a filmesztéták és filmkritikusok részéről helytelen lenne bármikor is azt feltételezni, hogy a filmbeli cselekmény közege — a történelmi és fantasztikus filmek esetét kivéve — a valóság reális bemutatásának mellőzésével is képes annak az eszmének a szolgálatába állni, amelyik a tartalomban igyekszik megmutatkozni.

A keleti filmgyártás — nagyon érdekes módon — még ma is tartózkodik a filmművészet „elszínháziasításától”, és nagyon helyesen még ma is szívesebben keresi fel a filmcselekmény autentikus környezetét, mint a színházban használatos kulisszákat. A keleti filmgyártás legfrissebb termékei közül egyedül csak Az őszhajú lány c. kínai filmben találkozhatunk azzal az eljárással, amelyik nem a kínai táj és valóság környezet filmbeli megjelenítésére építi az alkotás tartalmi anyagát, hanem azokra a kulisszákra, amelyek a balett színházi kivitelezésében játszottak nélkülözhetetlen fontosságú szerepet. Feltételezhetően ebből az útkeresésből adódott az is, hogy Az őszhajú lány c. alkotás nem jutott túl egy kitűnő korreográfiával rendelkező balett dokumentáris hitelességű színházi közvetítésén. A film tehát egy színházlátogató figyelő szemével kíséri végig a táncjáték vitathatatlanul bizarr bravúrait, aminek eredményeként a film — technikai vonatkozásban természetesen — nemcsak hogy közel kerül a színház megoldásaihoz, hanem ugyanakkor azonosul is velük. Közelebről meghatározva ez azt jelenti, hogy a film saját kifejezőeszközeitől elrugaszkodva, a színház formai jegyeivel felruházva jelenik meg. Az esztétikai tökélyé csiszolt táncjáték filmváltozata egy pillanatig sem törekszik autentikusságra, és a kulisszát még ott sem igyekszik felváltani valós környezettel, ahol annak kivitelezése semmiféle technikai akadályba sem ütközik. A nap ragyogását, a hegyek

szépségét, a vihar misztikáját műnap, műhegy és mesterséges eszközökkel improvizált vihar helyettesíti, korántsem olyan esztétikus élményt eredményezve, mint a természetes nap, hegy és vihar megjelenítése. Az alkotói kételkedés a valóság kifejezőerejének szuggesztivitásában, vagyis abban, hogy a reális környezet természetes egyszerűsége is tud olyan kifejezett meggyőzőerővel hatni, mint a kulisszákkal imitált valóság mesterséges elrendezése, az alkotót oda juttatta, hogy a filmi kifejezőeszközök természetességét könnyelműen a téma politikai mondanivalójának rendelte alá, olyan természetellenes igyekezettel, hogy a film elsősorban is egy görcsös erőlködés benyomását kelti. Az őszhajú lány c. film rendezői elképzelése szerint a cselekménykísérő szerepében megjelenő valóság korántsem lehet kivitelezője mindazoknak a szükséges elemeknek, amelyek az emberi kéz által teremtett kulisszákba tervszerűen ötvözhetik az alkotást politikai jellegében hangsúlyozó tényezőket. A színpalak konstrukcióját olyan tartalommal feltölteni, amilyen a film tematikájával maximális összhangban van, gyakorlatilag nem igényel olyan szakmai felkészültséget, éleslátást és pontos megfigyelőképességet, mint a természet elemeinek tudatos szelektálása, ahol elsősorban is a tipikust kell megtalálni az általánosan ahhoz, hogy az események és filmbeli konfliktusok színtere az alkotó „hetedik érzékét” dicsérve mutatkozhasson meg. A kulisszák alkalmazásából eredő erőmegtakarítás azonban az esztétika szempontjából korántsem olyan lényeges, mint a film kifejezőképességének az a nyílt és leplezetlen megkérdőjelezése, amely a hetedik művészet által készségesen felkinált lehetőségeket a színház megoldásaival váltja fel. Egy konkrét filmalkotásban nagyobb bizalommal közeledni a színházhoz, mint magához a filmhez, nem jelent mást, mint megtagadást annak a művészetnek, amelyet éppen élményünk megjelenítésének eszközeül választottunk.

Ezzel lezárva a kínai film problematikáját, térjünk rá a fantasztikus filmek környezetrajzára, amelyről tanulmányunk kezdetén egy olyan megjegyzést tettünk, hogy a történelmi múltat idéző alkotások után ez a műfaj a filmművészet másik olyan területe, ahol az autentikus környezet objektív hiánya megengedhetővé teszi a kulisszák és makettek alkalmazását. Ellentétben a fentebb tárgyalt filmalkotások jelenidejűségével, a fantasztikus film kötelezően a jövőre épít. Környezetrajzának jellegét is ez határozza meg, ami azt jelenti, hogy szemben a „jelen idejű” filmek „tiltott” kulisszahasználatával, a fantasztikus filmek kizárólag a kulisszákra építhetnek. E szükségmegoldásnak is természetesen megvannak a maga szigorú belső szabályai. Ahhoz például, hogy egy fantasztikus film fantasztikumaként ne a reális dolgok valószerűtlenül ható rendszertelenségében merüljön ki, hanem a tényleges fantasztikumban, elsősorban is és kötelezően irreális tükröző kulisszákra van szükség. A jövőkép ugyanis tökéletes élményként csak akkor hathat, ha a jövő illúzióját egyetlen olyan elem sem bontja meg, amely realitásával a másikat, a jelent idézi. A jövőnek tehát úgy kell megjelennie, ahogyan azt a képzelet látja, nem pedig úgy, amilyennek azt jelenünkben táplálkozva közvetlenül tapasztaljuk.

Érdekes, hogy ha a fentebb tárgyalt filmalkotások esetében szót emelünk a valóságot helyettesítő kulisszák alkalmazása ellen, a fantasztikus film esetében elégedetlenkedve követeljük a valóság könnyörtelen elrejtését és felváltását olyan elemekkel, amelyek még csak távolról sem

emlékeztetnek a jelen valós tényezőire. Az olyan alkotásokban, amelyekben a pillanatnyi lét problémái igyekeznek filmnyelven megszólalni, a kulissza szerepeltetése minden belső harmóniát felbonthat, ellentétben a jövőt idéző alkotásokkal, ahol a hangulat harmóniájának felbomlása nem a kulisszák szerepeltetéséből, hanem a reális valóság megjelentetéséből ered. A jövő ábrázolása ugyanis — függetlenül attól, hogy kisebb vagy nagyobb távú-e az előrelátás — kötelezően az ismeretlen ábrázolását jelenti, ami már eleve kizárja annak lehetőségét, hogy az általunk ismert valóság ez esetben is éppoly természetességgel mutakozzon meg, mint a jelent idéző alkotások esetében. A fantasztikus filmek kulisszahasználatát tehát engedélyezett, azzal a feltétellel, hogy a kulissza ne valóságutánczó, hanem fantáziát követő legyen.

Stanley Kubrick A narancs óraszerkezete c. legújabb filmje a fantázia különösségére épül, a filmben használt színpad konstrukciója azonban azzal, hogy intenzívebben asszociáltat a jelen valóságra, mint a jövő titokzatos egzotikumára — a rendezésnek és operatőri munkának még azt a tökéletességét is megcsónkítja, amely a művet cselekményvezetésében a kezdettől a befejezésig végigkíséri. A film cselekménye ugyanis a közeljövőhöz kötődik, a színpadokkal bélelt környezet pedig, amelyben a történet egyes szituációi megjelennek, a mához, a jelen valóságához, aminek következményeként a filmcselekmény tér- és időazonossága egy pillanatig sem valósul meg. A történés tér- és időegysége tehát két külön vágányra terelődik, ahol a cselekmény színtere a jelent, a cselekmény különössége pedig azt a jövődőt bizonyítja, amely az alkotói fantáziából táplálkozva mutatkozik meg. A főhős érdekes esete egyetlen pontban sem találkozik annak a környezetnek a jellegével, amelyben a főhősi sors mint fantasztikum megjelenik. London utcái, üzletei és lakóházai, éttermei és kórházai díszlet formájában adják a cselekmény színterét, olyan kifejezetten idézve a mai modern városok képét, hogy még a jövő orvostudományának az a csodatétele is elveszti hatását, amely különben a tényleges fantasztikummal határos. A fantasztikus filmcselekmény kivitelezésének ilyen formája a néző élménymegoszlásához vezet. A cselekmény színtere a jelent szuggerálja, a főhőssel történő orvostudományi kísérletek pedig a közeljövőt, aminek következményeként a néző képtelen a film cselekményét egy azonos tér- és idősíkra terelni. Mindez természetesen a kulisszák helytelen konstrukciójával magyarázható. Addig ugyanis, amíg a fantasztikus film tér érzékeltetésére szolgáló kulissza nem rugaszkodik el a reális valóságtól és amíg egyetlen olyan elemet is tartalmaz, amely erősen a jelenre emlékeztet, maga a filmbeli történés sem idézhet olyan idősíkot, amely a jelen eseményeitől teljesen független. A fantasztikus film esztétikuma ugyanis abban rejlik, hogy a művészileg feldolgozásra szánt történetet, hősoket és különös helyzeteket a fantázia gazdag alakító- és teremtőerejére bízta. A jövőt idéző fantasztikus filmben nem az objektív tényeknek, hanem a fantáziának kell munkálkodnia ahhoz, hogy a dolgok és jelenségek ne úgy mutakozzanak meg, mint a szürke hétköznapi dolgok és jelenségei, hanem úgy, mint egy képzel világot számmunkra még ismeretlen területe.

A filmnek tehát, mint a valóság művészetének, nem feltétlenül szükséges minden esetben szigorúan elzárkóznia a színház kulisszahasználatától. Meghatározott és technikailag indokolt helyzetekben engedélye-

zett a színpadok szerepeltetése, azzal, hogy alkalmazásuk helyének, idejének és módjának kötelezően a film esztétikáját kell szolgálnia. A film kulisszahasználatának ugyanis megvan a maga esztétikája, ami azt jelenti, hogy a színpadok alkalmazásának problémája csak akkor oldódhat meg, ha ezek az esztétikai kritériumok kielégítést nyernek. A hetedik művészet kifejezőeszközeivel vállalkozni a reális valóság művészi reprodukálására, összetevő részeinek és részleteinek céltudatos szelektálására kétségkívül magas fokú művészi és szakmai felkészültséget igényel, de a filmben kulisszákkal dolgozni és kulisszákkal (makettekkel) előhívni azt a felejthetetlen szépségű élményt, amit a film valóság-szeretete könnyűszerrel biztosít, már nemcsak a reális valóság ismeretét, jellegzetességeinek meglátását igényli, hanem a kulissza nem mindig bizalmat keltő sajátosságainak ügyes és szakszerű megválogatását is. A valóság a maga realitásában mindig szép, de a kulissza esetében már tudni kell rátalálni arra a szépségre, amely leginkább megfelel a filmművészeti követelményeknek. És mert a valós dolgok egyszerű igazságukban mindig megnyerőbbek, mint a hamisak a maguk hamisságában, a kulisszákat szerepeltető filmek csak kivételes esetekben kelhetnek versenyre azokkal az alkotásokkal, amelyek tényeket közölnek, valós dolgokat ismertetnek, igaz környezetet szerepeltetnek.

Problémakörünk taglalása folyamán, a hetedik művészet elszínházasodásáról szólva, a kulisszák filmbeli szerepeltetésének több lehetőségéről tettünk említést. Kurosawa Do-des-ka-den c. alkotásában a kulissza a brechti színház elidegenítő szerepét vállalja magára, azzal a szándékkal, hogy a filmben bemutatott dolgok, események és keserű élettörténetek a nézőben ne a valóság tényleges dolgaiként és eseményeiként tudatosuljanak, hanem csak egyszerű pesszimista játékként; Alberto Bevilacqua Ilyenfajta szerelem c. alkotásában a kulissza mint a valóság illúzióját keltő tényező jelenik meg, Az őszhajú lány c. kínai filmben pedig a kulissza a valóság szuggesztivitását túlszárnyalni igyekvő kifejezőeszköz. Stanley Kubrick fantasztikus filmje színházi kulisszákat használ fel a jövő különösségének érzékeltetése céljából, Ken Russel angol rendező pedig ugyancsak a színház „színpad” megoldásait hívja segítségül ahhoz, hogy legújabb filmjének színhelye egy kulisszákkal erősen stilizált környezetben jelenhessen meg. A film tartalmi szempontból a középkor legendás hírű Jeanne nővér történetét idézi, aki részben tudatosan, részben pedig akaratlanul sodorja veszedelembé a szerelmét nem viszonzó papot. A történet tehát minden részében és részletében a műlthoz kötődik, ami természetesen nemcsak megengedhetővé, hanem ugyanakkor szükségessé is teszi az autentikus környezet felváltását olyan színházi megoldásokkal, amelyek valamilyen formában előbbre vihetik a történelmi esemény kibontakoztatását. A Démonok c. alkotásban Ken Russel érdekes módon párosítja az egyház fanatizmusának szinte már a naturalizmussal határos jellemrajzát a színpadokkal hivatkozva stilizált környezettel. A középkori város ugyanis, ahol a cselekmény lejátszódik, megdöbbentően fehér „kulissza-köntöst” ölt, mintegy ellentétként azoknak a drasztikus filmbeli jeleneteknek, amelyek a púpos apácánő és az élethez rokonszenves elasztikussággal viszonyuló pap tragikus sorsát kifejtik. A pestis által megtizedelt középkori városban, a brutalitással örjögve ismerkedő papok és apácák szelleműző szertartásai folyamán az alkotás egyedüli

szép és kellemes benyomását a kulisszákból felépített várfalak vakítóan fehér tisztasága jelenti. A filmben feldolgozott történet e falak keletkezését a városvédő pap sorsához fűzi, amit a rendező úgy tesz érzékelhetővé, hogy a környezetrajzként szerepeltetett kulisszákat éppoly „tisztá köntösben” jelenteti meg, mint amilyen tisztának és egyenes jellemnek a városvédő papot megismerjük. A tulajdonképpeni bástyák helyett a bástyák stilizált formái tesznek tanúvallomást a pap emberiségességéről, ami azt jelenti, hogy a habfehér kulisszák a pusztá megjelenésén túl dramaturgiai szerepet is magukra vállalnak; a cselekmény kibontakozása folyamán ugyanis jelképévé válnak annak az őszinte humanitásnak, ami a pap jellemében testesül meg. A várost bástyaként övező falak tehát, nem önmagukért, hanem a pap pozitív tulajdonságainak hangsúlyozásáért jelennek meg. Ezzel magyarázható az is, hogy a néző természetesen eseményként fogadja el a várfalakat stilizáló kulisszák megsemmisülését a cselekménynek éppen abban a pillanatában, amikor az elvei mellett mindvégig hősként kiálló pap megtorlás áldozata lesz. A szimbólum tárgyának pusztulásával maga a szimbólum is megsemmisül, a pap halálának beálltával bekövetkezik a városvédő falak lerombolása is, hogy a múltból a szadisták históriáján és kegyetlen emberkinzásán kívül semmi se maradjon meg. Mint ahogyan azt a fentiekből is láthatjuk, a *Démonok* című angol film rendezőjének igen szerencsés módon sikerült összepárosítania a környezetrajzként szerepeltetett kulisszák konstrukcióját a film cselekményével. A filmben felhasznált kulisszákat ugyanis átlendítette az autentikus környezet pusztá helyettesítésének szerepén, hogy a színpalakat (vagyis a környezetet) olyan tartalommal tölthesse fel, amely szimbolikájával egy áttételes jellegű alkotói üzenet továbbítására is vállalkozhat.

Esztétikai szempontból a múlt idézésének kétségkívül ez a módja igen merész és friss, hiszen a művészi reprodukálásra kijelölt történet nemcsak tartalmi szempontból vállalja a jelenre vonatkozók továbbítását, hanem a kulisszák ügyes és funkcionális konstrukciója szempontjából is.

A színház és film összepárosításának lehetősége azonban — tekintetbe véve a teljes filmtörténet anyagtárát — a Jancsó Miklós-i filmalkotásokban ölt legnemesebb realizálódási formát. Ha a színház Jancsó filmjeiben nem is a tulajdonképpeni színház értelmében jelenik meg, alkotásainak lényegét mégis a film szépségében és művésziességében sokszerűen ható „elszínháziasítása” jelenti. A film „elszínháziasítása” alatt ez esetben természetesen nem a kulisszák és makettek alkalmazását értjük, hanem a színház idő- és téregységének azt a filmbeli megvalósítását, ami a Jancsó Miklós-i alkotásokat szcenikailag szinte anti-filmmé varázsolja. A jancsó-i alkotásmódnak e szcenikai különösségéről kritikusai körökben már nemegyszer szó esett, de a kellő alaposágnak mindig azzal a hiányával, amellyel filmjeinek színháziassága minden kritikus kiértékelés és bírálatmondás esetében háttérbe kényszerült. Jancsó Miklós filmjeiben kétségkívül a színházat is megrendezi, ami már eleve azt is szükségelteti, hogy műveinek kiértékelése során ne csak a film és filmi kifejezőmód, hanem az alkotásainak szerves részét jelentő színháziasság is elemzésben részesüljön Jancsó egyes műveiben, azzal, hogy a színház is filmnyelven beszél, a két művészet együttélésének tökéletes harmóniája valósul meg. A film színházzá változik, a

színház pedig olyan plasztikus művészetté, amely a bizarr színészhangpeninget nem a merev, élménytelen egysíkúságban, hanem egy dimenzióját — nagyságát és mélységét — rugalmasan alakító filmképsorozatban bontakoztatja ki. Az így konstruált Jancsó-i alkotásokban a filmbeli történet szintere alig változik. A cselekménnyel adatott szituációk — egy céltudatos stilizálást szolgálva — szinte kötelezően a végeláthatatlan magyar pusztát jelölik ki képi megmutatkozásuk színteréül. A forradalmi tánc, azzal, hogy a forradalom sikerét és bukását, a forradalom igazságát és megtorlását szimbolizálva, a filmbeli hangulat rap-szodikus csapongásának egyetlen pillanatában sem hagyja el a jellegzetesen magyar tájat, azt a téregységet varázsolja intenzív filmélménnyé, amely az antik színház pódiumain csiszolódott esztétikai tökélyé. E színházi téregység a plánok és az ugyancsak jancsó-i stílust jellemző kisszámú kameraállítás által nyeri el filmi fogantatását. A cselekmény egyetlen színterét ugyanis a plánok és beállítások oldják fel merevségéből, megteremtve azt a sajátos jancsó-i filmnyelvet, amely a forradalom képi megéneklésének — kétségkívül — a filmművészet legesztétikusabb lehetőségét biztosította. A színházi téregység megkedvelése Jancsó Miklós művészi cselekményvezetéséből — természetesen a filmnyelv bonyolult stilisztikája szempontjából — kirekeszti a montázst, mint a filmi kifejezőmód ugyancsak egyik lehetőségét. Alkotásaiban nem a tartalmilag és formailag egymásba futtatott képek  $1 + 1 = 3$  élménye érvényesül, hanem a filmbeli színtérnek az a belső feldarabolása, amely az egész alkotásnak élénk, dinamikus képi lüktetést kölcsönöz. Mivel tehát filmjeiben klasszikus értelemben vett montázs nincs, a vágás izgalmas élményét a plánok és beállítások különös funkcionáltatásával helyettesíti. Alkotásaiban a filmnyelv nem vízszintes, hanem függőleges irányba végzi alakító- és formálómunkáját, hogy végeredményként ilyen eszközökkel is létrejöhessen az abszolút film gyakorlata.

A jancsó-i alkotásmód „színháziassága” a színházi idő- és téregység elfogadása mellett dramaturgiai szempontból is kimutatható. A Vörös szoltár (Még kér a nép) c. alkotás például, amely a századvég gazdaságilag is és politikailag is válságos éveit idézi, nem a konvencionális film dialógusaira bizza az alkotói üzenet továbbítását, hanem a tánc-, zene- és szavalóművészetben internacionális nyelvre találva elsősorban is a színház kifejezőeszközeire. A járandóságukat jogos szenvedéllyel követelő földmunkások ugyanis hol a keserű népdalok zenéjére, hol pedig a munkásdalok pattogó ritmusára lépegetve nyilvánítják ki elégedetlenségüket, olykor természetesen olyan dalok és szavalatok kíséretében, amelyek egy-egy nemzet hősi korát idézik. A film tartalmi anyagát tehát tánc, szcenikailag szigorú szabályossággal „megrajzolt” mozgás, szavalat, ének és zene továbbítja, azzal, hogy a zene ilyen szerepet vállalva magára, nem mint kísérőelem, hanem mint filmbeli vezértéma jelentkezik. A Vörös szoltár c. alkotás a kifejezőeszközök eddig még nem tapasztalt dialektikáját valósítja meg, ami azt jelenti, hogy a zene-, tánc-, ének- és szavalóművészet nem önmagáért, hanem a zene az énekért, az ének a táncért, a tánc a szavalóművészetért, valamennyi együttesen pedig az alkotói élmény művészi kibontakoztatásáért létezik. A színész, a zene és a környezet elveszti minden önállóságát, hogy az egyes tényezők hatása ne különálló hatássá, hanem együttes élménnyé



kerekedjen. Így alakul ki a kifejezőelemeknek az a szigorú belső egymásrautaltsága, amely a cselekmény vezetésével egyszer a szereplőt, másszor pedig a táncot bízza meg, hogy az az alkotói üzenet tolmácsolását a pusztának adja át, hogy a végeláthatatlan síkság filmtérként dominálva a történet sivár színhelyének és a kor tipikusan magyar sorsának érzékeltetője legyen. A Jancsó Miklós-i film ezen a ponton érkezik el arra a szintre, ahol még a zene is megválnak hagyományos értelmétől, hogy ne csak mint melléktényező adjon jelt magáról, hanem mint a film olyan személytelen szereplője is, aki készségesen hajlandó vállalni a rábízott epizódok levezetését. Jancsó még a zenét is láthatóvá varázsolja, szerepet ad kezébe, feladatot bíz rá, a film cselekményvezetésének szüksége szerint pedig olyan díszletté alakítja, amely még a legösszetettebb színtér hangulatát is érzékeltetni tudja. A zene tehát, az alkotás belső ösztönétől függően, hol a film előterébe, hol pedig a cselekmény — forradalmi tánc — háttérébe kényszerül, az alkotás élénk képi lüktetését ritmikusan ismétlődő zenei lüktetéssel is megerősítve. A zenéből azonban mégsem lesz az amerikai revüfilmekre emlékeztető szlár. A film melódiája egyszerű kifejezőelem marad, amely a teljes mű eszmei konstrukciójától átitatva változatos dallamstruktúrájával azt a munkásmozgalmi miliőt eleveníti fel, amelyet a tipikus magyaroságon belül még egy rokonszenves nemzetköziség is jellemez (francia, szláv munkásmozgalmi dalok).

A Russel-filmhez hasonlóan tehát a Jancsó Miklós-i Vörös zsoltár is a történelmi múlt forrásából merít. Sajátságos módon, mindkét rendező segítségül hívja a színház kifejezőeszközeit, de hogy a múlt idézésének mégis melyik az esztétikailag tökéletesebb formája, azt hiszem, nem nehéz kitalálni. Russel a múltba menekül a múltért, Jancsó a jelenben talál a múltra, ami egyben azt is jelenti, hogy Jancsó nem kulisszákkal idézi a történelmet, olcsó filmtrükköket alkalmazva, hanem a jelen eleven, életizű valóságával. Mit bizonyít be tehát elsősorban is a Jancsó Miklós-i művészet? Azt, hogy a múltat a jelenben is realizálni lehet, kulisszák, makettek és filmtrükkök nélkül is, egy olyan szilárd alkotói elhatározással, amely nem igényel többet, mint amennyit a jelen valóság, a ma pillanata nyújtani tud. Jancsó filmjei még a stilizálás kérdését is valós környezettel oldják meg. Történeteinek nagy többsége autentikus magyar pusztában bontakozik ki, aminek következtében felvételeinek nagy többsége exteriőr. És mert a pusztá ilyen gyakori szerepeltetése a valóság gyakorlatának tudatos módosításán alapul, kétségkívül stilizációról van szó. Jancsó filmjeiben stilizált a zene, az ének, a tánc is, mintegy megerősítéseként annak, hogy a film, mint a ténszerűség művésze mindaddig valóságkövető kell, hogy legyen, amíg a valóság létezik.

Tanulmányunkban tudatosan választottuk a filmművészet ilyen jellegű megközelítését, hiszen formai szempontból a film a művészetek egyetlen olyan területe, ahol nem történik módszeres elemzés az alkotások formanyelvét, „kameravezetését”, montázstechnikáját, környezetrajzát illetően. Mi ez esetben a filmet nemcsak jelképesen, hanem ténylegesen is a „kulisszák mögül” vettük elemzés alá, szem előtt tartva a film „elszínháziasításának” mindazokat a pozitív és negatív jegyeit, amelyek a modern filmben ma éppúgy érvényesülnek, mint

a régi alkotásokban valamikor. Tévedés lenne ugyanis azt hinnünk, hogy a hetedik művészet esetében érvénytelen a „madarat tolláról...” szólás egyszerű igazsága. A film is az a művészet, ahol a stílus, a forma, egyszóval a külső éppoly lényeges meghatározója annak a belsőnek, annak a tartalomnak, amelyet megtestesít, mint a zene, a tánc vagy írás művészetében. Fenti tanulmányunkban a forma figyelembevétele a film egyre gyakoribb kulisszahasználatának tényéhez juttatott el bennünket, amivel ma éppúgy számolnunk kell, mint a neorealizmus idején a valóság újbóli felfedezésével, vagy Stroheim korszakalkotó újításai idején azokkal a merész alkotói ötletekkel, amelyekkel — ha kellett — falakat, házakat, utcákat romboltak le, illetve építettek fel ahhoz, hogy a valóság a maga teljességében tökéletesebben mutakozhasson meg. A film ma ismételten azt a korszakát éli, amikor a közönség hazug elbódításának és ízlésének megmételyezése érdekében kulisszák, makettek épülnek, visszatetsző filmtürkkötletek születnek. Célunk ezzel a tanulmánnyal is az volt, hogy a nézők figyelmét felhívjuk egy olyan jelenségre, amelyhez kétségkívül fokozott kritikussággal kell, hogy viszonyuljon.

---

## az erőszak istenei

UNGVÁRI TAMÁS

---

Anna Massey lakásán reggel kilenckor csengett a telefon. Itt Hitchcock beszél — mondta egy férfihang —, eljátszana nálam egy csaposlányt, egy londoni ivóban? Anna Massey előkelő hölgyek, bárónők és hercegek világhírű alakítója, természetesen igent mondott. Majd a beszélgetés befejezése után, mintegy „lépcsőházi gondolatként” eszébe jutott, hátha tévedett a 70 esztendő s mester. Visszahívta Hitchcockot, kifejezte gyanúját, hogy talán nem ő lenne alkalmas a szerep eljátszására, hiszen sohasem formált még középosztályon aluli társadalmi típust. Hitchcock nevetve üzte el Anna Massey aggodalmát. — *Nyugodtan játssza el, hiszen csak egy filmről van szó.*

A megjegyzést nagyon fontosnak találom. Hitchcock, minden idők legnagyobb rémfilmírója és rendezője, pályája csúcsán is könnyű s némiképp túlságosan is elegáns kézlegyintéssel a filmet csak az élet másolatának, sűrítésének tartja, de semmiképpen sem azonosnak magával az étellel. *Csak egy film* — nem szabad valóságosnak tekinteni, mindaz, ami a vásznon feltűnik, merő kópia. Másfelől „csak egy film”, annyit is jelent: — nem történhet semmi, ha megbukik, nem igazi művészet ez, „csak egy film”.

Nem merülnék el ilyen részletesen egy odavetett megjegyzés elemzésében, ha nem éppenséggel a *Frenzy* című film szereposztásának pillanatában hangzott volna el a „csak egy film”, s ha nem láttam volna a filmet a megjegyzést követő esztendőben. A mű, Hitchcock legújabb és a sajtóban születésnapjának ünneplésével egybekötött műve, egy kéjgyilkosról szól. Gyümölcskereskedő a gyilkos polgári foglalkozása, s ahhoz képest nagyon elegáns. Nyakkendő t hord, — különben ez a tú buktatja le. Szaporodik az áldozatok száma, s közben a gyanú egy másik férfire terelődik, aki éppenséggel a nyakkendő tsnél keres menedéket. Nem mondom el a cselekményt, bár nem hiszem, hogy ezt a filmet valaha is látnánk.

Megtekintését kettős okból mellőzhetjük. Egyrészt Hitchcock, úgy látzik, visszavonhatatlanul a harmincas éveké, — annak a kornak a Lon-

dönjét idézik homályos, szűrt fényű képei, annak modorát zseniális színészei, a VII. Hadriánban feltűnt Alec McCoven, s persze Anna Massey is, akin nem látszik, hogy „csak egy filmet” játszik, oly nagyszerű és elragadó.

De a másik ok, amiért a filmet bizonytalannal nem látjuk, ez: tisztázásra vár még esztétikánkban és gyakorlatunkban — bírjuk-e, tudjuk-e, értjük-e az erőszak isteneinek nyelvét? Ítélezésünkben talán csupán a puritán ösztön munkál, az iszonyat az erőszak képeitől, holott ugyanakkor tudomásul vesszük: az erőszak mind politikai fegyverként, mind az élet valóságos jeleként létezik, van. Borzalommal tölt el, ám reakciói mégsem lépnek túl a hétköznapi józanság azon ítéletén, amely csak a legvégső esetben hajlandó szembenézni ezzel a valósággal.

Sietek hozzátenni mindehhez, hogy ez a borzadály e sorok írójában erősen él, csaknem elfojthatatlan; a filmek, melyekről írok, iszonyattal töltöttek el, még akkor is, ha el kellett ismernem, hogy megközelítik a remekművet. A számvetésre mégis az késztet, hogy egy külföldön töltött nyár minden szórakozásában, filmjeiben és színpadi alkotásaiban egyaránt, a borzalom és rémület alapvetően jelen volt, az újság címlapjaitól moziba menekülvén vér, gyilkosság, kés, az elferdült hajlamok egész orgiája kísértett.

Jelentős csábítás, hogy az erőszakról néhány általánosabb megjegyzést tegyünk. Ezek az általánosságok nemigen nyúlhatnak túl a közhelyeken.

A mi filozófiánk elismeri az erőszak bizonyos szükségszerűségét. Forradalmi helyzetben. Az osztályharc meghatározott pillanataiban. Mélységesen elítél azonban minden értelmetlen és céltalan erőszakot. Nem hisz abban a divatos filozófiában, melyet Konrad Lorenz nevével kapcsol össze a mai tudomány: hogy az agresszió velünk született tulajdonság, melynek biológiai törvényszerűséggel kell érvényesülnie. E felfogás értelmében a társadalom nem más, mint olyan szerkezet, mely az agressziót felhasználja és elnyomja, megfelelő csatornába vezeti. Kirobbanását és lefékezését történelemnek kereszteli el, s úgy igyekszik úrrá lenni rajta, hogy voltaképp s időnként meghatározott transzmissziók révén utat enged neki.

Az agressziót társadalmi jelenségnek tartjuk mi is, de ezt nem a biológiai vagy éppen pszichológiai gerjesztette, hanem bizonyos meghatározott embertelen létfeltételek. Ha második természetünkkel válhatt volna valaha is az agresszió, akkor azt gazdasági szükségszerűség és a felépítmény képmutató morálja, a vallás elégtelensége, a kizsákmányolásra épült társadalom bűnössége kényszerítette ránk.

Mindezt jól tudjuk — de ugyanakkor azt is, hogy az erőszak, az agresszió, magán- és társadalmi szinten egyaránt, a *totális élmények egyike*. Századunkra, akarva-akaratlan, mindenki átélte, megszenvedte az agresszió totális élményét — és ennek állított olyan felejthetetlen emléket például Solohov a *Csendes Donban*, amikor a harcra kényszerült forradalmár egy jogos ügy védelmében gépfegyverét használja, majd utána gyomrához kap, s okádni kezd. A forradalmi cselekvésnek különös dialektikáját tükrözi ez a kép. A békére szövetkezett társadalmaknak időnként a védelem eszközeihez kell nyúlni.

„Csak egy film”? De hát a filmek valamilyen módon, ha másért nem, hát a hatás érdekében, éppen a totális élményeket keresik! Ráadásul a műfaj sűrítettsége sokkal cselekményigényesebb, mint a színpadé, —

kénytelen-kelletlen fordul hát a félelem és részvét felébresztésének arisztotelészi eszközeihez, amikor a borzalmat, a vért, a gyilkosságot mint a cselekmény sűrítő eszközeit felhasználja.

A borzalomtól való öncélú félelem nem kevésbé visszataszító, mint az öncélú borzalom maga, — s akiben némi gondolkodói vagy alkotói felelősség felbuzog, kénytelen számot vetni a borzalom szerepével a művészetben, s kivált a filmben, mely, úgy tetszik, az erőszak reneszánszát éli bizonyos országokban. A kérdést élet és művészet aktualitása egyaránt felveti.

A müncheni olimpia és Hitchcock és Jancsó és a Bonnie és Clyde, Polanski stb.

Hitchcock válasza minderre korántsem egyértelmű. A kéjgyilkos szalmasárgára festett haja s mozgása elárulja beteges természetét. A néző előtt egy percig sem kétséges, ki a gyilkos: Hitchcock kiváltsága az, hogy megfordítja a detektívregény szokásos receptjét — itt nem a befejezésnél derül ki számunkra, „ki tette”, hanem ellenkezőleg, mi tudjuk, csak a filmbéli világ képtelen rábizonyítani a bűnt a gonosztevőre.

A fordított recept leplezi le Hitchcockot. A megfordítás ugyanis eleve meggyengíti a katartikus, a megtisztító pillanatok erejét. Felismerés, rádöbbenés nélkül nincs katarzis. Ha ez a művészi elem elhal, elhalványul, akkor végül is a lorenzi formulát kapjuk — az agresszió biológiai tényét, tudomásul veszi néző és alkotó, majd lerajzolja útját a társadalomban: hogyan képes a közösség szervezett mechanizmusa megakadályozni az esztelen agresszió további kiélését.

Az ezzel ellentétes recept persze elvben épp ilyen egyszerű. A borzalom mindaddig használható a művészet kifejező eszközeként, ameddig az alkotó képes a nézőt, közönségét megszabadítani a démonoktól. Közé hely, de igaz — az *Ódipusznál*, az *Antigonénál* nincs borzalmasabb történet, s alapos a gyanú, hogy a borzalom matematikai mennyisége is hozzájárul ahhoz, hogy a befejezés katartikus pillanatai oly magas minőséggel sugározzanak.

De ezt az arisztotelészi receptet, melynél jobbat, biztosabbat s igazabbat esztétika még nem talált fel, különböző eljárások úgy tudják átvenni, hogy egyúttal hatástalanítják s érvényét megszüntetik.

A század húszas éveiben az egyik ilyen átértelmezési, elferdítési kísérlet a Moreno-féle pszichodráma volt. Kijátszani, kiélni az agressziót, hirdette Moreno, s talált megannyi követőre a színpad és film mestereinél. De az agresszió kijátszása, kiélése eleve feltételezi a katarzis hiányát — mellőzve ugyanis a félelem és részvét rádöbbenéses erejét, magát a műalkotást fogja fel katartikusnak.

Ez első percre bonyolultan hangzik, ezért próbálom megegyszer megmagyarázni. Adott példán. Az *Elvira Madigan* című film jelentős rendezője Don Siegel 1971-ben egy nagyszerű krimivel lepte meg közönségét. *Dirty Harry* (*Pizkos Harry*) a címe, s a csodálatos Clint Eastwood játszik benne egy detektívfelügyelőt. Az üldözött „vad”, vagyis vadember egy tébolyult, zsaroló gyilkos, aki San Francisco városi hatóságát különböző merényletekkel fenyegeti arra az esetre, ha nem teljesítik anyagi igényeit. A detektívfelügyelő több gyerekgyilkosság után, egy „tűsz-áldozat” helyzetben végre lefegyverezi a gyilkost, — de a törvényhozás mechanizmusa, a gyilkos elmeállapota együttesen akadályozza meg „a társadalmat”, hogy végképp ártalmatlanná tegye az

őrültet. Kiszabadulása után a gyilkos egy iskolabuszt rabol el gyerekekből szedve túszeit: eztán a detektívfelügyelőnek kell magányosan s egyedül felvenni a harcot már-már parancsmegtagadással. A koszos Harrynak, a magányos hősnek végül sikerül leterítenie az elmebeteget, (soha ennyi vér, soha ennyi „szükségszerű szadizmus”), s akkor egy mozdulattal a rendőrségi csillagot ugyanabba a tóba vágja, ahová elébb a gyilkost belelőtte.

A jószándék — nem kétséges. Még a humanista indulat sem Don Siegel részéről, aki bizonytalán őszintén hiszi, hogy a borzalom felmutatása azonos a borzalom démonainak elűzésével. S ez nem is annyira naiv meggyőződés, mint első pillanatra hinnők. Hiszen ezt vallja — színpadtól kölcsönözve a példát — Antonin Artaud „Kegyetlen színháza” éppúgy, mint Grotowski vagy Peter Brook.

A példa szerepéről van szó. Ami a jogban az ítélkezés, a büntetés, az az alkotói gyakorlatban az elrettentő képek felmutatása. Talán már az analógiám sejteti, hogy én a példafelmutatásban éppoly kevésbé hiszek, mint abban, hogy a büntetés önmagában javít, — ugyanakkor nem hinném, hogy bármely társadalom lemondhat a büntetésről, vagy ne próbálván meg azt, valóságos pedagógiai eszközökkel is gyógyításnak, javító-nevelő munkának felfogni.

A művészetben a példának azonban még a jogi büntetésnél is kisebb haszna van. A példa ugyanis abba a Lukács György-i fogalomkörbe tartozik, mely az ábrázolás tipikussága helyett csupán allegóriát vagyis merő párhuzamot kínál. Az alkotás nem a példa, hanem a megtisztítás gyógyszerével hat — tanította Lukács —, a bonyolultabb példával, a ravaszabb áttételekkel, a különösséggel, — olyan példával, amelyből hiányzik a jogi ítéletalkotásnak az a durva közvetlensége, amely elvontságával is kénytelen megmaradni az élet közegében.

És a példától már csak egyetlen lépés a példázatig, — Stanley Kubrick filmjéig, a „*Mechanikus narancs*”-ig (*Clockwork Orange*). A perfekcionista Kubrick ötvenszer felvett, azonos beállítások, a hideg fények, a hibátlan mesekörnyezet, az ijesztő óraműpontosság) már nem is riad vissza a tételszerűségtől. Egy agresszívnek született embert, Alexet valamely mesebeli úton, orvosi beavatkozással, megszabadítják gyilkos ösztöneitől. Képtelen lesz az erőszakra. De amikor visszatér abba a világba, ahol bűncselekményeit elkövette, gyilkosból áldozattá válik. Végig kell járnia elvetemültsége színhelyeit, s lakolnia bűneiért.

A tanulság egyszerű. Nem elég egyetlen ember természetét megváltoztatni — a világét kell. Ha Kubrick ennyit mondana, filmjével nem lenne vitája senkinek, de az ő üzenete bonyolultabb. Mert nem véletlenül járja végig Alex a bűnök egykori színhelyét. A második tanulsáért kényszeríti oda alkotóját. Mert ez a pokoljárás kideríti, hogy az egykori áldozatok csodálatosképpen változnak át megtorló szadistákká — vagyis a világ mégse megváltható. Az agresszió mennyisége változatlan, csak a szereplők cserélődnek.

Honnan értjük, hogy Kubrick ezt üzenete? Pontosan a vér, a verekedések, a szadizmus és a gyilkosság mennyiségéből. A példázatnak halmoznia kell, hogy elég erős legyen. Csak a katarzis érheti be példázatszerű közvetettséggel. Kubricknál viszont minden közvetett, minden áttételes, minden allegorikus, és minden meseszerű — csak a kiömlött vér nem az, csak a verekedés nem az. Csak az ütlegetés, az erőszakolás

reális. És ez a „példa” gyengesége. Hogy a realitásnak csak elemi részecskéit képes áttemelni magasabb rendszerbe, s ezeket sem tudja beolvasztani a — divatos szóval — struktúrába, művészi szerkezetbe.

A „*Mechanikus narancs*” nyomán könnyű lenne tanácsot adni, ítélkezni, ötletekkel ellátni a világ filmművészeit. Hogy felhasználható a vér, az agresszió megannyi képsora, csak éppen a művészi tipikusság szintjén. De ez a tanács éppoly általános, mint amennyire igaz. A tétel-szerű műveknek lehet receptje, de a magasabb rendű alkotásoknak nincs. Bele kell nyugodnunk, hogy csak *a posteriori*, utólag képes megmondani a kritika, mit *hogyan* kellett volna, az pedig, hogy mennyit tanulnak ebből alkotók, újabb kérdés, melyre a tapasztalati igazságok csak csalódással biztatnak.

De az erőszak-filmek között találtam olyat is, melynek nyomán nemigen lennék képes olyan határozott tanácsokra vagy általánosságokra, mint amilyeneket az imént, az anyag kényszerére, elmondtam. Láttam egy filmet, melyet átvételi főbiztosként sem mernék bemutatásra ajánlani, még a legcenzúragyűlöltőbb percben sem, holott ebben láttam a legtöbb vért. De ez emelt fel a legmegrázóbban. Elmesélem hát, tanács-talanul. Sam Peckinpah 1971-ben rögzítette celluloidra a *Straw Dogs* (Kóbor kutyák) című filmjét. Dustin Hoffman és a gyönyörű Susan George közreműködésével. Egy fiatal matematikus, elragadó feleségével együtt, ösztöndíjat kap, egy vidéki udvarházba költözik, ahol tüstént körülveszik őket a Straw Dogs-ok, a kóbor kutyák. Kiéhezett, tompa, vidéki bumburnyások, az állati létezés szintjén. És sorba megerőszakolják a matematikus gyönyörű feleségét. Majd egy éjszaka megostromolják a házat; az asszony tudja, hogy miért jöttek, a férfi azonban egy nála rejtőző férfit véd, amikor házától távol tartja a kóbor kutyákat. És a szemüveges Dustin Hoffman a legvadabb verekedésekben nyolc embert egymaga gyilkol le, akárcsak a Roland-énekekben egy-egy nagyszerű hős. Csupa irrealitás, csupa realitás, a keverési arány titokzatosan jó, az élmélygéstől a megnyugvásig többször is fel s alá száll a gyomor, holott egyetlen kockája is több borzalmat kínál, mint a „*Mechanikus narancs*”.

A *Kóbor kutyák* egyszerűen lefegyverzi a nézőt, csúffá teszi a kritikust. Ennek az alkotásnak nincs receptje, ez maga szab receptet. Olyan helyzetbe hozza a bírálót, mint egykor Ágostont az idő fogalma: „Ha nem kérdezik tőlem, tudom mi az, ha kérdezik tőlem, már nem tudom” — ilyen nehezen megfogható, bonyolult kérdés az erőszak ábrázolása a művészetben, a filmen.

Az olvasó előtt talán már nem kétséges, hogy ezek a sorok az erőszak mértéktelen felhasználása ellen szólnak. De ugyanakkor kifejezésre akarják juttatni azt a nyugtalan kérdést, hogy nincs-e bennünk egy eleve elzárkózás, egy mérlegelés nélküli tiltakozás a sűrítő borzalmak, a kicsorduló vér láttán? Hogy nem vagyunk-e titokban puritán pacifisták, akik az erőszak látványára eleve nemet mondanak, s ezzel az erőszakot mindenestől csak a borzalom felhasználóinak s nem megakadályozóinak kezére juttatja. Az erőszak ábrázolása eszköz, felhasználása éppúgy a tartalomtól függ, mint ahogy forradalmakban, igazságos háborúkban.

A kérdésem ennyi — nincsenek-e távolabb a falak, mint ahol valójában látjuk őket? A válaszom viszont pedig az, — hát nem volt elég? Félek, még az igazságtól is.





---

disputa

---

1998

1998

---

## **szerbhorvát-magyar szótárunk II. kötetéről**

**KOSSA JÁNOS**

---

Szerbhorvát—magyar szótárunkról írt részletes ismertetésem óta (az első kötet megjelenése után, közölte a HÍD 1970 januári számában) semmi érdemleges nem látott napvilágot szótárunkról, pedig időközben megjelent második kötete is (1971-ben). Hát persze, a szótár nem regény, nemigen vállalkozik arra valaki, hogy nekiüljön, s akár csak egy-két ívet is végigolvasson belőle. Csak használatából világlik ki használhatósága.

Használat közben születtek meg az alábbi megjegyzések is: néha egy-egy szót keresve, máskor valamilyen kifejezést több szótárból ellenőrizve, olykor bizonyos szókapcsolat fordításának megoldása iránt érdeklődve ütöttem fel szótárunkat, s ilyenkor akarva-akaratlanul a szomszédságban is pásztázott a szemem. Ha aztán valahol valamiben megakadt, egy-egy kis lapszéli jegyzettel rögzítettem megfigyelésemet.

A megjegyzések észrevétlenül sokasodtak, s ma már úgy látom — egy kis csoportosítással — érdemes közzétenni egy részüket. Ha a harmadik kötet anyagára nem hathatnak is (aminthogy az első kötetre tett megjegyzéseim sem befolyásolták a másodiknak az anyagát), s legfeljebb az esetleges hibajegyzékbe juthat be egynéhány közülük, egy későbbi javított kiadás és általában a jugoszláviai magyar szótári munka szempontjából azonban bizonyára lesz hasznuk.

Már az eddig elmondottakból is következik, hogy ezúttal magáról a vállalkozásról, a szótár adatairól, jellegéről, jelentőségéről nem tartom szükségesnek írni: három évvel ezelőtt tett erre vonatkozó megállapításaimhoz semmi sem szándékozom hozzáfűzni. Nem hallgathatom el azonban, hogy akkori értékelésemet a második kötetre vonatkozólag nem tartom fenn, aminek az oka az alábbiakból. azt hiszem, eléggé ki fog tűnni. A szótárnak az első kötetről írt ismertetésében és bírálatában említett fogyatékoságai, túlzásai ugyanis a II. kötetben még fokozottabban jelentkeznek, sőt jó néhány újabb is észlelhető. Az értékelést tehát észrevételeim sommázása után magukra az olvasókra bízom.

## RÉGIES ELEMEEK

Az egyik — már az első kötet bírálatában említett — fogyatékoság a szótárban elavult, régies szavak és kifejezések, továbbá nyelvjárási elemek gyakori és szükségtelen használata az értelmezésben, mégpedig — tetézve a hibát — bármilyen elkülönítés vagy megjelölés nélkül. Ily módon az avatatlan szótárhasználó egyszerűen mai, élő, köznyelvi szónak, kifejezésnek véli őket.

Hadd idézzem erre vonatkozólag az első kötet bírálatában tett megállapításomat: „Kár volna, ha a régi és a nyelvjárási elemek túlságos felhasználása bizonyos mértékben provinciális jelleget adna szótárunknak. A mi jogoszláviai magyar köznyelvünk amúgy is hajlik a regionalizálódásra, provincializálódásra, nem kellene ezt — akaratlanul is — még alátámasztani.”

Aggodalmunk bizony nem oszlott el, sőt — mitagadás — fokozódott. Sőt most már nem akaratlannak, véletlennak és szórványosnak, hanem szándékosnak, úgyszólván módszeresnek és jóval kiterjedtebbnek is látjuk azt a provincializálást. Szótárunk szerkesztői gyakran olyan régi szavakat, olyan ritka tájszavakat és szólásokat ásnak elő, hogy jó nyelvi képzettségű ember is csak régi szótárakban és tájszótárakban találhatja meg jelentésüket. Márpedig — talán szükségtelen is hangsúlyozni — a kétnyelvű szótárnak mindenféle segédkönyv nélkül is használhatónak kell lennie.

A modern kétnyelvű szótárak nem használnak fel sem régi, sem tájnyelvi elemeket értelmezésül, hanem csak köznyelvieket. Az értelmezett nyelv régies és nyelvjárási kifejezéseit is — megjelölve ezt a minőségüket — csak köznyelvi elemekkel értelmezik, s csak kivételesen, igen ritka esetben használnak fel értelmezésül ugyanilyen elemeket, akkor is félreérthetetlenül megjelölve őket.

Annyi bizonyos, hogy az alábbiakban a szótárunkból példaként felsorolt régi és tájnyelvi kifejezések közül egyet sem találhatunk meg a mai nagy magyar kétnyelvű szótárakban (Eckhardt, Országh, Halász, Hadrovics—Gáldi szótárában).

Az archaikus és provinciális elemek keveredésére igen jó példa az **okan**, **okast** és **okat** szerbhorvát szavak értelmezése szótárunkban.

**okan** (*koji ima velike oči*) szemes, szemők, nagy szemű

**okast** 1. (*koji ima velike oči*) nagy szemű; szemes

3. (*koji dobro vidi*) jól látó, jó szemű; szemők

**okat** 1. (*koji ima oči*) szemes

3. (*koji dobro vidi*) jól látó; jó szemű; szemők

*Szemes* — emberre vonatkoztatva — a mai köznyelvben csak 'szemfüles'-t jelent, semmi mást, tehát sem azt, hogy valakinek szeme van, még kevésbé azt, hogy nagy szemű. 'Nagy szemű' jelentése egyébként a régiségben sem volt és a tájnyelvben sincs, tehát **okan**-nak és **okast** 1.-nek „szemes”-sel való értelmezése teljesen téves. *Szemők* ezzel szemben a régiségben csak 'nagy szemű'-t jelentett, 'jó szemű'-t soha; **okast** 3.-nak és **okat** 3.-nak „szemők”-kel való értelmezése tehát — azonkívül, hogy elavult — szintén teljesen téves. Erre egyébként maga a szerkesztő is rációfol, mert **okan**-nál a nagy szeműre mondja, hogy „szemők”.

A *szemes*-nek tehát a szótár kétszer azt a jelentést adja, hogy 'nagy szemű', egyszer azt, hogy 'szeme van', *szemők*-nek pedig egyszer azt,

hogy 'nagy szemű', kétszer azt, hogy 'jó szemű'. Teljesen taláломra. Hogy használhatja fel az avatatlan fordító ezeket a szavakat, ha — azonkívül, hogy elavultak és tájnyelvek — maguk a szerkesztők is összevissza keverik őket?

Lehet, hogy ez kivételes eset (már úgy értem, hogy a régi és nyelvjárási elemek ilyen mértékű összekeverése), nem tudom, nem olvastam végig a szótárt, de mindenképpen jellemzőnek találom. Minek olyan archaizmusokat és provincializmusokat fölvenni a szótárba, amelyeket a szótárhasználók nem értenek meg vagy nem jól értenek meg, amelyek bármilyen kétséget okozhatnak, ezenkívül — még ha helyesen alkalmazták is őket a szerkesztők — az esetek 99 százalékában felhasználhatatlanok, mert ugyan mikor van szükség a fordításban éppen régies vagy nyelvjárási megfelelőre? Ha pedig szükség van rá, nyugodtak lehetnek a szerkesztők, a műfordító éppen úgy megtalálja O. Nagy Gábor gyűjteményében vagy másutt, mint ők. Olyan tökéletes mutatóval ellátott kézikönyvből, mint O. Nagy Gáboré, a gyerek is mindent megtalál, amire szüksége van. A szerbhorvát—magyar szótárnak teljesen fölösleges ilyen elemekkel értelmeznie, elég, ha becsülettel megfelel a köznyelvi értelmezésnek.

Hadd soroljak fel még egy-két archaizmust azok közül, amelyeket észrevettem (lehet persze, hogy jellegzetesebbek is akadnak a szótárban).

**raša 2. (vrsta sukna) rása 3. (vrsta suknje) rásaszoknya**

Itt csak a zárójeles szerbhorvát értelmezésből tudja meg a magyar szótárhasználó (márpedig ilyenek is vannak), hogy mi az a *rása* (gyapjúszövet), mert ezt egyébként csak régi szótárban vagy tájszótárban találhatná meg. Sem az Értelmező Szótár, sem a felsorolt kétnyelvű szótárak nem veszik fel.

**pokućar 2. házőrző állat pas pokućar kuvasz; házőrző kutya, őreb**

Ez az utóbbi teljesen elavult.

**popedati se megzáklyásodik; záklyás lesz**

Régies ús, tájnyelvi is a *záklyás* az Értelmező Szótár szerint. Ennek a főképp dunántúli tájszónak a jelentése: keletlen, sületlen, szalonnás.

**ohladiti se 2. (fig) elhidegül, elhül vkitől**

Két ige egymás mellett, mintha az utóbbi éppen olyan köznyelvi volna, mint az első, holott az Értelmező Szótár kétszeresen is (*irod, rég*) elkülöníti a köznyelvitől.

**pouzdanica megbízható, szavahihető, biztos nő**

A *biztos* nem egyenrangú a másik kettővel, mert ma már ilyen értelemben nem járatos. Nagy kétnyelvű szótáraink közül egyik sem veszi fel.

**obljubiti 3. elhál (asszonnyal)**

Az Értelmező Szótár ezt régiesnek minősíti, az Értelmező Kéziszótár már fel sem veszi.

Nemcsak egyes szavak, hanem szólások értelmezésében is kísértenek a régies elemek.

**ne bi dao ni crno ispod noktiju még körme szennyét is sajnálja elvetni (nagyon zsugori)**

Itt bizony nagyon elkel a szóláshoz fűzött zárójeles magyarázat, mert ebből nem mindenki számára olyan magától értetődő a zsugoriság. Az persze tagadhatatlan, hogy ez az O. Nagy Gábor gyűjteményéből kike-

resgélrt szólás jobban hasonlít a szerbhez, mint mondjuk az, hogy „fogá-hoz veri a garast”. Csak: a szerbhorvátban éppen úgy ez a közkeletű szólás a zsugoriságra (s általában a **crno ispod nokta, crno pod noktom** kapcsolat), mint a magyarban az, hogy „fogához veri a garast”. A szó-tárnak pedig nem az a dolga, hogy akárhonnan előásson valami ha-sonlót, hanem hogy azt a szólást jelölje meg, amit a magyarok hasonló esetben használnak.

Szótárunk olyankor is régies szólást vesz föl (azaz keres ki O. Nagy Gábor gyűjteményéből) értelmezésül, amikor egészen általánosan ismert s elég hasonló mondásunk is van rá. „Megersokta, mint cigány lova a koplalást” — ehelyett a közismert szólás helyett **oguglao kao ciganjski konj na bubanj** értelmezésére ezt keresi ki belőle: „megersokta, mint ci-gányló a korbácsot”. Megkérdeztem egy tucat ismerősömet, a cigány lovát és a koplalást mindegyik ismerte, a cigánylovát és a korbácsot egy sem. O. Nagy Gábor meg is jelöli, hogy régi.

Különösen kirívó a régiesség ennek a modern, mai, városi familiáris mondásnak az értelmezésében:

**jedan sat (ili dva sata) i ohoho** ördög mérte, elszakadt a lánc; elsza-ladt a kutya a láncsal

Hát ettől ugyan nem lesz okosabb a szótárhasználó, hiszen bizonyára a szerkesztők sem ismerték ezt a két szólást, mielőtt O. Nagy Gábor gyűjteményéből ki nem keresték. Mit tehet ilyenkor a szótárhasználó? Ő is előveszi a gyűjteményt, kikeresi belőle a két szólást, megtalálja, hogy „olyan távolságra mondták, amelyet valaki egy mér földnyinek mondott, holott valójában sokkal hosszabb annál”, aztán a távolság he-lyett szépen behelyettesíti az időt: „olyan időtartamra mondják, amelyet valaki egy órányinak mond, holott valójában sokkal hosszabb annál”, s akkor pontosan megtudja, mit jelent a szerbhorvát szólás.

Így azonban bizony egy kicsit körülményes a szótárhasználat. Nem volna egyszerűbb mindjárt így értelmezni: nem egy óra, hanem jóval több annál? Így legalább az értelmét felfogja a szólásnak a szótárhasz-náló, ha nem is kap megfelelőt. De hát nincs is minden szólásnak párja más nyelvben, fő, hogy megértsük. Ennyit azonban elvárhatunk a szó-tártól.

## MARKALÁB ÉS HARANGOZÓKÖTÉL

Tájszavak, nyelvjárási elemek megfigyelésem szerint sokkal nagyobb számban vannak a második kötetben, mint az elsőben. S itt is igen rit-kán vannak megjelölve. Ilyen például:

**podgovarač** bujtogató, uszító; föllovaló, rábeszélő személy; (*prov*) kontató.

Négyszeres értelmezés után elég fölösleges még egy tájszót is ideik-tatni, hiszen a szerbhorvát nem nyelvjárási, de ez legalább el van külö-nítve a többitől, tehát nem téveszi meg a szótárhasználót.

**navrkati** ráuszít; (*prov*) rápujgat

**kao s nokta** tüstént; (*prov*) üstöllést

Ez a két utóbbi szerbhorvát kifejezés sem tájnyelvi, tehát senki sem várná el, hogy magyar tájnyelvi megfelelőt is ajánljanak neki a szer-kesztők, de ha szükségtelen is, legalább el van választva a köznyelvitől.

Helyenként még olyan magyar szavaknál is ott találjuk a (*prov*) megjelölést, ahol senki sem várná, mert teljesen köznyelvek.

**omatufiti** (*prov*) vénségére meghibban, megzavarodik, meghülyül; (*prov*) elgyerekesedik

Ugyan miért volna ez az utolsó tájnyelvi? A lehető leghatalmasabb és legjáratosabb képzés, minden nyelvterületen ismeretes, kétnyelvű szótáraink sorra fölveszik minden megkülönböztetés nélkül.

Nem inkább az alábbi esetekben kellene feltüntetni azt, hogy tájnyelvi?

**poždrlijiv** falánk, nagyétkű, éhetetlen, telhetetlen  
**poždrlijivac**

Ebben az esetben ugyanis köznyelvi szavak közé van ékelve egy olyan tájszó (éhetetlen), amely ugyan nálunk itt-ott használatos, de tudtommal egyetlen tájszótárunkban sincs benne, ezenfelül „élhetetlen” alakban egészen más jelentésű, tehát félreérthető is.

**pipav** piszmogó, haladatlan, időrabló

Itt is két köznyelvi között a csak tájszótárban található „haladatlan”.  
**sklopiti oči** behunyja/behunja/beccsukja a szemét

Honnan tudja a szótárhasználó — nemcsak a szerbhorvát, hanem az anyanyelvével most ismerkedő magyar is, diákjaink, egyetemi hallgatóink is —, hogy a második, a közbülső tájnyelvi? Teljesen lényegtelennek tartják ezt a szerkesztők?

Ugyanez az eset a következő példákban.

**pozobati** 1. (*fam*) feleszik, felfal, behamzsol, felzabál

**Behamzsol** a köznyelvi **behabzsol** helyett.

**došao sam u nedoumicu** kétközbe kerültem, kétközben vagyok

Itt köznyelvi nincs is, csak tájnyelvi. Hiányzik a közismert: kétségben vagyok, kétségeim vannak, kétségeim támadtak.

**ovlaš** felületesen, nagyjából, elnagyvázva **uraditi što ovlaš** elnagyváz vmit, felületesen végez / csinál vmit

A köznyelvi **elnagyl** szót egyszerűen kihagyták.

**preštinuti** becsíptet **preštinuti nrst** becsinteti az ujját

Hiányzik a köznyelvi (nem műveltető alakú) becsíp, becsípi az ujját.

Se szeri, se száma az ilyen szavaknak. De a kapcsolatoknak és szólásoknak sem.

**pokriti glavu** c) fityula alá kerül

Az egész magyar nyelvterületen így: főköttő alá kerül

**prevrnuo širće** eltörte a macska szarvát; rossz fát tett a tűzre

Elsőnek egy — forrásaink szerint Heves megyei eredetű — nyelvjárási szólást vesz, amit nálunk bizonyára kevesen ismernek. Jellemző, hogy még ennek sem élő (letörte), hanem régies (eltörte) változatát közli. Mintha csak az volna a célja, hogy elképeszse a szótárhasználót az O. Nagy Gábor gyűjteményéből kikeresgélt régies és tájnyelvi elemekkel.

**prekrstiti** 6. balkeresztet vet vmire; lemond vmiről

Miért balkeresztet? Csak azért, mert a magyarok 99 százaléka csupán keresztet vet?

**progutala ga je noć** eltűnt; megette a markaláb

Mintha csak kuriózumokat gyűjtenénk. Olyan idevágó köznyelvi szó-lás „mintha a föld nyelte volna el” eszükbe se jut a szerkesztőknek.

nosi dušu u nosu orrában van már a harangozókötél

Hát ez egy szóval közelebb van a szerbhorváthoz, mint mondjuk: „hálni jár belé a lélek”, „a végít járja”, „halófélben van”, „az utolját járja” — de a magyarok óriási többsége nem azt, hanem ezeket a szólásokat használja.

**udariti nokat u ledinu** elhordja az inát

Miért az inát? Mert a magyarok szerte a világon az „irhájukat” hordják el? Mintha szégyellni való volna a köznyelvi!

**otíci niz vodu** elment már annak a vize; (obs) elmosta a víz

Ezt szó szerint kiírta a szerkesztő az említett gyűjteményből. Csak azt felejtette el — vagy hagyta ki szándékosan —, hogy O. Nagy Gábor szerint az első is tájnyelvi. Ezek szerint egy jelöletlen nyelvjárási és egy régi szólással értelmez egy mai köznyelvi szerbhorvát mondást, ahelyett hogy magyar köznyelvit keresne. Dugába dől, füstbe megy, kútba esik — ezekben ugyan nincs víz, de tartalmilag és hangulatilag is tökéletesen megfelelnek a szerbhorvátnak, ezenkívül — ami véleményünk szerint a fő — közismertek.

**raditi** címszónál négy szerbhorvát szólást sorol fel szótárunk egymásután: **radi kao da mu se neće**; **radi kao od bede**; **radi protiv volje**; **radi kao ni scbi, ni svome**; s értelmezésül ezt közli: kelletlenül dolgozik, nem töri a tollát a dolognak.

Ezek szerint egy szürke magyarázatot ad és egy tájnyelvi szólást. Nem fülk a foga a munkához; immel-ámmal dolgozik; nem töri magát; nem erőlteti meg magát — ilyen köznyelvi kapcsolatok a szerkesztők szerint, úgy látszik, nem is jönnek figyelembe.

Félreértés ne essék: sokra értékelem s nagyon szeretem nyelvjárásainkat, nagy élvezettel olvasom, tanulmányozom a tájszótárakban, szólásgyűjteményekben. De ott élvezem őket, a maguk helyén, nem pedig egy szerbhorvát—magyar szótárban, amelynek nem feladata a tájnyelvi és régi elemek ismertetése és népszerűsítése, hanem éppen ellenkezőleg a mai köznyelvi formák minél részletesebb és pontosabb közlése. Ebben kellett volna szótárunknak követnie a nagy magyar kétnyelvű szótárak hagyományát, nem pedig a köznyelvinek a rovására a tájnyelvit előnyben részesítenie, ajtót nyitva így a provincializmusnak.

A tájszavak ilyen méretű felhasználása ugyanis egyértelmű jugoszláviai magyar nyelvünk mesterséges provincializálásával. Még a mi jugoszláviai magyar nyelvjárásaink felhasználásával is csínján kell bálnunk, pontos határt szabni nekik, és világosan megkülönböztetni minden elemüket az egységes magyar köznyelvtől. Szótárunkban azonban csak egészen kis részben vannak idevaló nyelvjárási elemek, hanem Baranyától Zemplénig, Szombathelytől Brassóig a legkülönbözőbb területekről valók, olyan tarkaságban, ahogyan O. Nagy Gábor közölte őket gyűjteményében. Nálunk, ahol a köznyelv és az archaizmusok vagy provincializmusok megkülönböztetése a gyengébb anyanyelvi műveltség és a kétnyelvűség miatt bizonytalan, különösen fontos, hogy csak szabályos köznyelvi formákkal értelmezzünk, s amennyire lehet elkerüljünk minden eltérést az egységes magyar köznyelvtől. A kétnyelvűség körülményei között a szótár az anyanyelv legfontosabb tankönyveinek egyike is, ezt a feladatát azonban csak úgy tudja teljesíteni, ha az egységes köznyelv és irodalmi nyelv, a közös és egységes nemzeti nyelv megbízható kézikönyve.



A mai köznyelv és a tájnyelv meg a régi nyelv pontos, megbízható, minden kételyt eloszlató elválasztásán kívül a szótárnak biztos támasznak kell lennie a szakszavak, műszavak, szakkifejezések értelmezésében, nem kevésbé a szavak, az állandó szókapcsolatok, fordulatok használatában. Az alábbiakban néhány helytelen szakkifejezésre, rosszul vagy helytelen jelentésben használt szóra, szókapcsolatra mutatok rá, amelyekből — mitagadás — jócskán akad alkalmi följegyzéseim között. Egy részüket véleményem szerint mindenképpen föl kellene venni a harmadik kötet hibajegyzékébe.

Alapvető politikai fogalmakat kever össze, tehát elemi hibát követ el a szótár például a következő esetben.

**predstavnički sistem** képviselő-rendszer

Ezt a több mint egy évszázada közhasználatban levő kifejezést: *képviselési rendszer* nem ismerni és így kiforgatni, bizony öreg hiba. Ugyanilyen vaskos tárgyi és terminológiai tévedés ugyanennél a címszónál (*predstavnički*)

**predstavničko telo** képviselő-testület

Itt egy másik közismert politikai fogalom nevét közli teljesen hibásan a szótár: a képviselő-testület a községi szkupstina, a **predstavničko telo** pedig *képviselési testület*, olyan gyűjtőnév, amely magában foglal minden szkupstinát, vagyis képviselőkől álló testületet a községitől kezdve a szövetségiig, tehát a községi képviselő-testülettől kezdve a szövetségi képviselőházig.

**Narod** lehet nép is, nemzet is, bizonyos esetekben azonban csak az egyik vagy a másik. **Jugoslavija je država naroda i narodnosti jednakih prava** a szótárnak ebben a példamondalában nemzetekről és nemzetiségekről van szó, nem pedig népekről és nemzetiségekről, ahogyan szótárunk fordítja.

**ovlašćeni prevodilac** hiteles tolmács

Hitelesnek ma csak dolgokat mondunk, személyeket nem, mint a régiségben. A tolmácsra azonban régen sem mondták, hogy hiteles, hanem *hites*, vagyis esküdt.

**poziv** idézés, idézet **sudski poziv** bírósági idézet

Vajon honnan vette a szótár ezt az *idézet-et*? Idézet sehol és sohasem volt használatos másképp, mint 'citátum' értelemben.

**prekršaj** kihágás **sudija za prekršaje** kihágási bíró

Már majdnem húsz éve *szabálysértés* járja a magyar jogi terminológiában, s a szótár ezt még csak mint változatot sem említi.

Se szeri, se száma aztán a helytelen szóalakoknak és szóhasználatnak, rossz szóösszetételeknek, sőt nem létező, kiagyalt szavaknak is.

Nézzük meg például a következő szóösszetételt:

**nazovi brat** látszatfivér

*Látszat* szóval magyarul csak dolgokat szokás összekötni, (látszateredmény, -házasság, -intézkedés stb.), személyeket nem. Ehelyett tehát álltestvér, állfivér kellene (bár nagyon valószínű, hogy adott esetben ezt egyszerűen rossz testvérnek mondanánk magyarul).

**lekari su ga napustili** az orvosok felhagytak vele

Felhagyni a magyarban csak valamivel szokás, valakivel semmiképp. Ezt így mondjuk: az orvosok lemondtak róla.

**oneraspoložen** kedvetlen, hangulatlan

Az utóbbi kiagyalt szó, nem használatos. Képezni persze lehet ilyen szavakat, de ez történetesen akkor sem személyre vonatkozna, hanem a *hangulatos* szónak volna az ellentéte. Ezek szerint még ez a nem létező szó sem idevaló.

**nametnuti 3.** (*domoći se kakvog uticajnog položaja*) befolyásos állásra tesz szert

Ez persze nem a címszónak az értelmezése, hanem a zárójeles szerbhorvát értelmezésnek a szó szerinti fordítása (másutt is megesik ez szó-tárunkban). Az előbb felsorolt tévedésekkel szemben itt fordítva: dologra ruházott rá a szerkesztő olyasmit, amit csak személyre lehet. Befolyásos lehet valaki, egy személy vagy csoport, de állás semmiképpen. A szó helyes értelmezése: feltolja magát vminek, vmiül.

**porusiti** elorozít

Ilyen igénk nincs.

**porušen** elorozított, elorozodott

Ilyen igénk és igenevünk sincs.

**rusizam** oroszosság

Hogy teljes legyen a sor, rusizam-ra sem mondjuk, hogy oroszosság, hanem russzicizmus.

**nedoučen učitelj** félkész tanító

Félkész áru, félkész termék, félkész gyártmány használatos, félkész tanító azonban legfeljebb vicclapban.

**nepamtilo** rossz eszű

*Jó fejű és jó eszű van, rossz fejű és rossz eszű* nincs, ezen még a szerbhorvát—magyar szótár sem változtathat. Van ezzel szemben *rövid eszű*, ez nem jutott eszükbe a szerkesztőknek.

**prkositi** konokoskodik

**prkošenje** konokoskodás

Nem tudom, honnan veszi a szerkesztő ezt a konokos-t, éppen úgy nincs, mint mondjuk makacsos, tehát konokoskodik sincs (volt valamikor konokol, konokolja magát, de az is kihalt).

**nalickati se**

**okititi se** kicsíp

Ez csak így használatos: kicsípi magát.

**pošašljiti** behízeleg valakinek

Ilyen sincs, csak: behízelti magát.

**potpomoći se** segít magán; kiségti magát

Itt meg a visszaható alak helytelen. A kiségtés mindig másra irányul, magát csak Münchhausen báró segítette ki a vízből a hajánál fogva.

**odškripati** elnyekerget, elcincogtat **odškripati** neki komad elcincogtat vmit a hegedűn

Ez így műveltető alak, márpedig a szerbhorvát ige cselekvő. Vagy: cincogtatja, nyekergeti a hegedűt, vagy: elcincog, elnyekerget vmit a hegedűn.

## MEGISSZA Ő MÉG A FEKETELEVEST

A helytelenül használt szavak, kifejezések után lássunk néhányat a különös szókapcsolatok és szólások közül, amelyeket a szótár közismert helyes kapcsolatok helyett kínál: van közöttük nem egy a magyar nyelvben teljesen elképzelhetetlen kifejezés.

**pagoditi koga u povije** eltalálja vkinek a szemöldökközét

Magyarul talán inkább a szemöldöke között talál el vkit.

**baš mi se puši** megkivántam már egy dohányzást

1 dohányzást? Teljesen elképzelhetetlen magyarul; ehelyett: nagyon rágyújtanék.

**načiniti grimasu** arcot vág

Ez így semmit sem mond. A magyar vagy valamilyen (például fanyar, ijedt, ostoba stb.) arcot vág, vagy arcokat (képeket, pofákat) vág, vagy végül grimaszt, fintort vág. Ide leginkább az utóbbi való.

**vidi se kome po nosu** az orra hegyére van írva (nem titkolhatja)

Itt újból nagyon elkel a zárójeles magyarázat, mert bizony ilyen magyar szólás: „az orrára van írva” vagy pláne „az orra hegyére van írva” — nincs. Esetleg „a homlokára van írva” (bár ez is inkább nemlegesen használatos). Ellenben magyarul is: látni az orrán, látni az orráról. Itt történetesen a szó szerinti fordítás a jó.

**puniti kome uši** telezúgja vkinek a fülét vmivel

Miért éppen telezúgja? Igaz, hogy ez is elképzelhető, de a szokásos mindenképpen ez: telebeszéli vkinek a fejét vagy a fülét. Vagy: rágja vkinek a fülét. Az eredetieskedés nem szótárba való.

**triput Bog pomaže** kb. három a magyaré

Még körülbelül sem. Először azért, mert nem úgy mondjuk, hogy három a magyaré (micsoda?), hanem: három a magyar (igazság), másodszer azért sem, mert a szerbhorvát szólás kizárólag azt jelenti, hogy az első sikertelen kísérlet után ne mondjunk le valamilyen dologról, a magyar szólás pedig egészen általában ezt: legyen vmiből kereken három, legyen ki vmiből a három (a leggyakrabban felszólítás harmadszori ivásra), ami nagy különbség.

**otići u partizane** felcsap partizánnak

Partizánnak nem szokott „felcsapni” az ember. Aki a felcsapásban nem érzi a kellő meggondolás, megfontolás, komolyság hiányát, annak stílárius érzékével baj van. Szótártól igazán nem várna az ember ilyen stílárius baklövést.

**kuvati kome poparu** főzi vkinek a feketelevest

**doći će i njemu crni petak** megissza ő még a feketelevest

A feketelevestnek egyetlen állandó formája ismeretes a legrégebbi forrásoktól kezdve mindmáig az egész magyar nyelvterületen: „hátra van még a feketelevest”. A fenti két változatnak sehol semmi nyoma. Hát persze az író, a költő, sőt élőbeszédben bárki más is formálhatja, alakíthatja szólásainkat, közmondásainkat tetszése és szüksége szerint, a szótárszerkesztő azonban nem. Szótárba nem egyéni, hanem csak állandósult formákat szokás fölvenni.

**pratiti koga na hladnu vodu** jégre küld vkit; visszautasít vkit

Erről ugyanezt mondhatjuk. Ilyen szólást: „jégre küld vkit” nem ismerek és nyomát sem találok sehol. Van „jégre visz” (régiesen: vezet, csal, taszít vkit), ez azonban azt jelenti, hogy rászed, nem pedig azt, hogy visszautasít vkit.

## MI HIÁNYZIK

Már eddig is láthattunk nem egy példát arra, hogy az értelmezés a régi és tájnyelvi elemek felhasználása miatt hiányos. Az alábbiakban azt szemléltetjük, hogy ezenkívül is gyakran hiányzik az értelmezésből egy-egy magától értődő, önként kínálkozó szó, kifejezés, szólás.

Feltűnő például jó néhány fosztóképzős melléknév hiánya. A szerbhorvát nemleges szavakkal amúgy is sok bajunk van, nagyon fontos hát, hogy ki ne maradjon a fosztóképzős alakok.

**nedoraslice** bakfis, csitri

**nedoraslić** kamasz (fiú)

Néha természetesen nagyon megfelel a nemleges és fosztóképzős alak helyett a pozitív kifejezés, de bizony nem helyettesítheti mindig am azt. Itt mindkét esetben okvetlenül ide kívánczik az, hogy *serdületlen*, mert mindenképpen ez a legalkalmasabb magyar szó erre.

**neduhovit** ötlettelen, nem szellemes

Nem szellemes helyett sokkal kifejezőbb: *szellemtelen*

**neekonomski** nem gazdasági

Kár volt kihagyni a ma már általánosan használt *guzdaságtalan* szót.

**negibak**

**negibljiv** nem rugalmas, nem hajlékony, merev

Miért nem *rugalmatlan*? Minden modern kétnyelvű szótárunkban megtalálhatjuk.

**neispunjen** nem teljesített, véghez nem vitt

Hát *teljesítetlen*?

Különös, hogy habár szerkesztőink igencsak ragaszkodnak a szerbhorvát eredetihez, sőt — amint majd látni fogjuk — gyakran semmiképpen sem tudnak elszakadni tőle, sok esetben éppen a hajszára hasonló magyar kifejezésről feledkeznek meg.

**napljuvati 2.** (*popljuvati svuda*) teleköpdös **muve su napljuvale** zid légypiszok van a falon; a legyek telepíszkolták a falat

Légypiszok van a falon? Ez még csak nem is hasonlít a szerbhorvát igés kifejezéshez. Pedig nem kell sokáig gondolkozni a találó magyar kifejezésen: a legyek beköpték a falat.

**napuniti se 3.** (*argo*) (*najesti se, nažderati se*) torkig eszi magát vmi-vel; teleeszi magát vmivel, jóllakik vmiből

Arról nem beszélve, hogy a szerbhorvát szó egyáltalában nem argó, hanem csak kissé vulgáris (hiszen teljesen közkeletű népies kifejezés), a pontos magyar megfelelő: teletömi magát / a hasát

**pisličariti 2** (*fig pej*) kicsinyeskedik, aprólcokoskodik, filléreskedik, garasoskodik

Mind a négy kifejezés helyes, de azért elfért volna mellette a piszli-csárkodik is.

**zakopati se u razblude** kéjeleg, bujálkodik, fajtalanködik, buja életet él

Itt már a négy közül egyik sem fedi a szerbhorvátot. Ez hiányzik: beleveti magát / belemerül az élvezetekbe; elmerül a bujálkodásban.

Hiányzik jó néhány szólásnak is közkeletű magyar párja.

**još nije pomirisao barut** nem esett még át a lúzkeresztségen

Ez van a szerbhorvátban is: **proći kroz** vagy **preživeti vatreno kršte-**

**nje**, oda tartogassuk! Ide ennek pontos magyar mása kívánkozik: még nem szagolt puskaport.

**ostati mrtvo slovo na papiru** írott malaszt marad

Jó az írott malaszt, de pontosabb: holt betű marad.

**ni na nebu, ni na zemlji** ég nyelte el vagy a föld? sem itt, sem ott; se ide, se oda

Hát ezek bizony csak egészen különleges esetekben felelnek meg, egyébként használhatatlanok. Leggyakrabban így adhatjuk vissza a szerbhorvát szólást: ég és föld között lebeg; a levegőben lóg.

Teljesen félreértette a szerkesztő, s ezért hiányosan értelmezte ezt az egyébként igen pregnáns szólást:

**poturica gora od Turčina** rosszabb száz pogánynál; rosszabb az ellenségnél

Ez a szólásnak csak az egyik fele. Kimaradt az, hogy ki rosszabb ezeknél: a **poturica**, pedig ez a veleje. Ezt az értelmezést a szerkesztő egyszerűen átírta Levasics szótárából, nem véve észre, hogy ott valami véletlenül kimaradt. A janicsár rosszabb száz töröknél; a hitehagyott rosszabb a pogánynál — ez az igazi értelme a szólásnak.

## MI FÖLÖSLEGES

Ez is van a szótárban, nem is kevés. Elsősorban túlértelmezés, agyonértelmezés, mint az alábbiakban.

**povrediti čiju čast** vkinek a becsületébe gázol, megsérti vkinek a becsületét

A gázolás alapos túlzás. Untig elég a második értelmezés.

**popaliti sve mostove za sobom** felrobbant maga mögött minden hidat; számára nincs visszaút

A robbantás bizony túlzás, így senki sem mondja, hanem: minden hidat feléget maga mögött. A második mondat pedig tartalmilag is, formailag is teljesen felhasználhatatlan.

**povući II. 2 (fam)** felönt a garatra

Felönt a garatra — ez azt jelenti, hogy alaposan leissza magát, vagyis berúg, holott a szerbhorvát szó csak annyit jelent, hogy „meghúzza”, ez pedig nagy különbség.

**pikratiti vreme** agyonüti az időt

Akkor hogyan fordítjuk azt, hogy **ubijati vreme**? Megrövidíti az időt — így mondják magyarul is, ez a pontos fordítása.

**nije potvrdio** nemmel válaszolt

Azzal is jócskán túlmenne a szerkesztő, ha csak annyit mondana, hogy „nem válaszolt”, de hogy nemmel válaszolt, amikor csak „nem erősítette meg”, ez bizony már közönséges hamisítás.

Egyik túlzása a szótárnak az is, hogy egy-egy kifejezést bosszantóan a szájába rág az olvasónak.

**rastu mu z zubice** csurog a nyála vmi után; összefut a nyál a szájában vmire; fáj a foga vmire (nagyon kíván vmit)

Ugyan kinek kell a három napnál világosabb szólás után még ez a zárójeles magyarázat? Inkább a sok régi és nyelvjárási elem mellé kelne el ez.

**zalupiti kome vrata pred nosom** vkinek az orra előtt becsapja az ajtót (nem enged be vkit)

**nedostaje mu hiljadu dinara** hiányzik ezer dinárja (ezer dinárral kevesebb van neki, mint kellene)

Nem szabadna ennyire lebecsülni a szótárhasználót!

Az agyonértelmezésnek jellegzetes példája a következő.

**povezati prijatno sa korisnim** összeköti a kellemeset a haszonnal; összeköti a kellemeset és hasznosat

Ezt a közkeletű kapcsolatot még soha sehol nem láttam más változatban, csak így: összeköti a kellemest a haszonnal. Sőt tudtommal más nyelvekben sincs változat. Szótárunk azonban ezzel nem elégszik meg, még egyet ajánl. Nemcsak nem létezőt, hanem helytelent is: összeköti a kellemeset és hasznosat. Mivel? — kérdezhetnénk, mert *hasznos* így, névelő nélkül nyelvtanilag teljesen helytelen (szabályosan: összeköti a kellemest és a hasznost). De még helyes formában is fölösleges volna.

Itt említhetjük meg, hogy a helységnevek értelmezésének ultralojális, szervilis módját, amelyet már az első kötet bírálatában szóvá tettem, nemcsak folytatják a szerkesztők, hanem még más országok helységeire is kiterjesztik. Szerintük például Prag magyarul vagy Prága vagy Praha. A legsötétebb korszakban sem mondták a csehszlovákiai magyarok Prágát magyar beszédben Praha-nak, nemhogy ma.

## AZ IDEGEN SZAVAK

Az idegen szavak feldolgozásában a szerkesztők a második kötetben nem tartják magukat az előszóban megállapított elvekhez, s így léptenyomon észrevehető, hogy egyszerűen a szerbhorvát szóhasználat szabja meg az értelmezést.

Csak egy-két jellegzetesebb példát mutatok be erre.

Az előszóban megállapított elvek szerint a szótár tünteti fel az idegen szó magyar alakját az egész címszóra vonatkoztatva az értelmezés elején, ha a magyarban is általánosan azt (lehát nem a magyar megfelelőjét) használják, mégpedig a címszó minden jelentésében. Teljesen ellentmondanak ennek az elvnek az alábbi példák.

**Rekreacija** magyar megfelelője a szerkesztő szerint elsősorban és főképpen *rekreáció*, holott a magyarok nagy többsége nemhogy nem használja, hanem még csak nem is ismeri ezt a szót, s teljesen fölösleges is népszerűsíteni üdülés, pihenés, felfrissülés helyett. **Rekreacioni** magyar megfelelőjéül szintén ezt kínálja a szótár: *rekreációs*.

A **relacija** szó a szerkesztő szerint magyarul minder esetben *reláció*, ami azt jelenti, hogy nemcsak emberek kapcsolatára és útírányra, hanem beszámolóra és jelentésre, ezenkívül kitüntetésre való fölterjesztésre is ezt használják a magyarok. Holott: beszámoló és jelentés értelemben *reláció* már régen elavult, kitüntetésre való fölterjesztés helyett pedig tudtommal soha nem is mondtak magyarul *relációt*. Távól attól, hogy ez volna az általános megfelelő a magyarban, egyáltalában alig hallható már ez a szó.

**Relativan** címszónál is előre vetíti a szerkesztő a *relatív* szót, habár bizonyára maga is tudja, hogy sohasem mondunk például „relatív mondatot”, sem „relatív névmást”.

Helyenként még szerbhorvát szavak értelmezésére is használ fel idegen szót a szerkesztő.

**Pravo** (*direktno*) egyenesen, direkte

Itt (nyilván a szerbhorvát értelmezés hatására) „Közvetlenül” helyett a „direkte” szót ajánlja a szerkesztő, holott ezt ma már csak félművelt emberek használják, tehát legfeljebb ilyenek jellemzésére használható fel.

Az is megtörténik, hogy a szótár az idegen szó magyar formáját szerbhorvát alakjához igazítja. Jellegzetes példa erre a **pirat** értelmezése. Ez a szótár szerint „tengeri rabló, pirát”, holott ennek magyar alakja, ha egyáltalában használják még valahol: *piráta*. **Radikal**, **radikalac** a szó-társzerkesztő szerint „radikálpárti”, habár a magyarban „radikál” szó egyáltalában nincs, csak radikális, tehát az értelmezés: radikális párti.

Nemcsak a szóhasználati, hanem a tárgyi tévedés sem ritka amiatt, hogy az idegen szavaknak a szerbhorvát nyelvben való használata nyomja rá bélyegét az értelmezésre. **Poliklinika** a szerkesztő szerint magyarul egyszerűen és kizárólagosan *poliklinika*, mintha mindenütt ezt használnák, noha maga a szó is alig járatos már a mai magyar köznyelvben, de eredetileg sem fedte az „általános (nyilvános) rendelőintézet” fogalmát. **Plaza** a szótár szerint magyarul elsősorban *plázs*, s csak azután strand, holott a magyarok többsége nem is ismeri a plázs szót, vagy ha ismeri és mondja, akkor sem strand helyett, hanem tengerpart helyett.

**Rotacija** a szótár szerint „személycsere, rotálás”, a **princip rotacije** pedig csupán „rotáció elve”. Pedig *rotálás* is, *rotáció* is a magyarban műszaki értelmén kívül teljesen használatlan. Ez a szó ilyen értelemben sehol sem járatos Vajdaságon kívül, sőt itt sem használja senki, aki csak egy kicsit is ad a nyelvére, hanem kádercserét, személycserét mond. Erre kellene tanítania a szótárnak is.

A felsorolt megoldásokból is — noha csak típusaikat mutattuk be — világosan látszik, hogy az idegen szavak értelmezésében, magyar használatának megállapításában is sok idegenszerűség észlelhető a szótárban, olyan elemek, amelyek nyelvünket eltávolítják az egységes magyar nyelvtől, tehát bizonyos mértékben ezzel is provinciálissá teszik.

## KIHÚZZA A RÖVIDEBB VÉGÉT

Mindezeknél azonban sokkal nagyobb mértékben rontják szótárunk megbízhatóságát, hitelét, használhatóságát a szlavizmusok, tükörfelfordítások.

A szótárnak éppen ezek ellen kellene megbízható kézikönyvnek, az elbizonytalanult nyelvérzék biztos támaszának lennie. Ehelyett bizony lektori munkám közben nemegyszer a szótárra hivatkoznak az újságírók, amikor egy-egy szlavizmusra, tükörfelfordításra felhívom a figyelmüket. Köztük nem egy olyanra is, amelyet már többször le is lepleztünk.

Különösen bántó idegenszerűség nem egy helyen a szerbhorvát személytelenség átütése.

**peče me u grlu égeti a torkomat**

Mi égeti a torkomat? Ezt a szerbhorvát személytelenséget a magyar mindeddig így fejezte ki: ég a torkom. Mi nem úgy mondjuk, ha fáj vagy

nyilall: szúrja a hátamat, szúrja az oldalamat, hanem: szúr a hátam, szúr az oldalam. A magyar megszemélyesítés éppen olyan jellegzetes ebben az esetben, mint a szerbhorvát személytelenség. Ez a fenti „égeti a torkomat” méltó párja az „azt írja a táblán” szerkezetnek, amit olyan gyakran hallunk kevertbeszédűektől.

A birtokos személyragok — persze nemcsak nálunk előforduló, de szótárban mindenképpen igen helytelen — elhagyogatása is a személytelenségnek egyik jele. Ennek több példájával találkozunk szótárunkban a **na vreme** és **u vreme** fordításképpen: idejére helyett minduntalan „időre”, idejében helyett „időben”. Egy másik ilyen alak:

**popustila petlja od straha** az inába szállt a bátorság

Magyarul névelő nélkül és személyraggal: inába szállt a bátorsága.

A személytelenség egy másik jellegzetes példája ez:

**pao mu je mrak na oči** elsötétült előtte

Mi sötétült el előtte? Magyarul így mondjuk: elsötétült / elsötétedett előtte a világ. Jellemző, hogy itt nem is ez a szerbhorvát kifejezés tévesztette meg a szerkesztőt, hanem egy ehhez hasonló szerbhorvát kapcsolatot: **pomračilo mu se pred očima**. Ezek szerint a fenti kifejezés fordítása közben egy szerbhorvát szinonima tükörképe jelent meg előtte. Ez pedig még nagyobb baj, mint ha szó szerint fordított volna le valamit (ami elvégre bárkivel megeshet időnként), mert azt jelenti, hogy reflexszerűen él benne magyar gyanánt egy szerbhorvát kifejezés tükörképe.

Hogy pedig ez nem levegőben lógó föltevés, bizonyítja a következő példa is:

**povući II. 1.** meglakol; kihúzza a rövidebb végét

Itt egyetlen szót szólással értelmez a szerkesztő, csak sajnos nem magyar szólással, hanem egy szerbhorvát szólás (izvući kraći kraj) szó szerinti fordításával. Minthogy pedig itt nyoma sincs ennek a szerbhorvát kapcsolatnak, nyilvánvaló, hogy a szerbhorváltól függetlenül is él benne ez a furcsa „kihúzza a rövidebb végét”. Magyarul nem kihúzza, hanem húzza, nem a rövidebb végét, hanem a rövidebbet és ezt is fordított sorrendben: a rövidebbet húzza. Csak ennyi a különbség.

**oznojiti se krvavim znojem** vérrel verejtékezik

A mai magyar nyelv szerint: vért verejtékezik.

**potkratiti čiju vlast** megrövidíti vkinek a hatalmát

Magyarul megrövidíteni — átvitt értelemben — közvetlenül *valakit* szoktak, nem *valamijét* valakinek. A szokásos magyar kapcsolat a fentire: csorbítja / megnyírbálja vkinek a hatalmát.

**postupa vodenica (pop)** (vízi malom) dolgozik

A malom áll vagy nem jár — mondanánk magyarul, kivált népies kifejezésben. Nem kell még a szótárban és a szótár által is szaporítani a „dolgozik a lift, a telefon, az üzlet, a villamos” és hasonló szerbhorvát-ságokat.

Nagyon a szavakba kapaszkodó fordítás ez is:

**potpada pod sekretarijat za unutrašnje poslove** a belügyi titkárság alá esik

Adó alá esik, büntetés alá esik, a törvény hatálya alá esik, valamilyen elbírálás alá esik — ezt mondjuk, a titkárság alá esik — ezt nem mondjuk. Az értelmezés második része: „a titkárság hatáskörébe tartozik” lám már egészen helyes.



Szótártól el lehetne várni, hogy a **prosvetni radnik**-ot se szóról szóra „tanügyi munkás”-nak fordítsa. A „tanügyi” már elavulóban van, a „munkás” nem vág ide. Ezt magyarul pedagógusnak mondják. Ugyancsak a **radnik** címszónál a **polukvalifikovani radnik** szintén szóról szóra való fordítás eredményeképp „félíg képzett (szak)munkás”, a magyarban használatos „betanított munkás” helyett.

A **generalpotpukovnik** a szerkesztő szerint vezérezredes, pedig ez a magyarban ismeretlen, helyette altábornagy járja.

Hosszú évek óta küzdünk a **radna akcija** helytelen tükörfordítása a „munkaakció” ellen (társadalmi munka, munkavállalás, önkéntes munka helyett), szótárunk mégis szentesíti. Ezt egyébként három helyen háromféleképpen dolgozzák fel a szerkesztők. Az első kötetben **akcija** címszónál helyesen csupán: önkéntes / társadalmi munka. A második kötetben **radni** címszónál közönséges tükörfordításképp: munkaakció, **omladinski** címszónál pedig: **omladinska radna akcija** ifjúsági társadalmi munka (*Vajd.*) ifjúsági munkaakció. Nem nagy következetességre vall a háromféle feldolgozás, azonkívül, hogy a két utóbbi értelmezés helytelen is.

A szerkesztő szerint **prelazna ocena** is, **prelazna ocena** is „átmenő osztályzat”, sőt a **pozitivna ocena**-t is így fordítja. Mondani sem kell, hogy az „átmenő” szó ilyen értelemben teljesen ismeretlen a magyar nyelvben. Nálunk van **elégéses** vagy ha kell **pozitív** osztályzat. **Ocena** címszónál aztán **prelazna** is, **pozitivna ocena** is helyesen elégéses-nek és pozitívnek van fordítva. Sajnos szótárunkban a bal kéz igen sok esetben nem tudja, mit cselekszik a jobb.

**Otpadna voda** és **pomije** a magyar nyelvben szintén ismeretlen és helytelen tükörkifejezéssel „hulladékvíz” (szennyvíz, ipari szennyvíz helyett).

**Nagradni konkurs** a szótár szerint „nyereménypályázat”. Itt is a szavakat fordítja, nem az értelmet, mert a sorsolásnak, sorsjátéknak semmiféle köze sincs a pályázathoz. A szóban forgó szerbhorvát kifejezés magyarul nyereménysorsolás vagy tárgysorsjáték.

Ezt a kifejezést: **pružiti otpor** három helyen szó szerinti fordítással is így értelmezi a szerkesztő: „ellenállást nyújt”, holott ez — mindenki érzi — a magyarban helytelen.

Jellegzetes példája a tükörfordításnak ez is:

**razgrabiti** szétkapkod, széthúz

**razvlače mi sve knjige** mind széthúzzák a könyveimet

Magyarul ezt úgy mondjuk: széthord, széthurcol, nem pedig széthúz.

A **pratiti** címszó 2. jelentését így fogalmazza meg a szótár: figyel vmit / vmire; (figyelemmel) kísér vmit.

Már ez a zárójel is mutatja a szerkesztő téves véleményét, hogy „kísér” szavunknak magában is van 'figyel', 'követ' jelentése. Ez aztán két példájából ki is tűnik: **pratiti stručnu literaturu** szerinte: kíséri a szakirodalmat, **politika** címszónál pedig **pratiti politiku** kíséri a politikát. Magyarban a „kísér” szónak csak szókapcsolatokban (szemmel, figyelemmel, érdeklődéssel, rokonszenvvel stb.) van 'figyel', 'ügyel', 'vigyáz vmire' jelentése, határozó nélkül csak konkrét a jelentése: együtt megy, halad vkivel. Itt a szerkesztő a szerbhorvát szóhasználatot egyszerűen átruházta a magyar szóra is. **Pratiti stručnu literaturu** ez magyarul: figyelemmel kíséri a szakirodalmat, vagy: követi a szakirodalmat.

**ostaviti kome što u amanet** hagyományba tesz valakinek valamit

Ha más értelmezés nem volna a szerbhorvát kapcsolat mellett, mint ez, magyar ember ezt semmiképpen sem értené meg, mert ennek semmi értelme sincs, s nem is lehet rá más magyarázatot találni, mint azt, hogy valami zavaros tükörfordítás-féle.

A szó szerinti fordítás eredménye ez a furcsa kifejezés is: oldd meg a nyelved! az **odveži svoj jezik** értelmezése. *Valami* megoldhatja az ember nyelvét (például az ital, a jó hangulat), de *valaki* már nem, a saját nyelvét meg végképp nem oldhatja meg senki. Ilyen esetben a magyar (ha nem ragaszkodik mindenáron az eredeti szóképhez, tegyük fel ilyenformán: oldódjon már meg a nyelved), azt mondja: szólalj már meg!

A szótárnak éppen arra kellene tanítania, hogy szó szerinti fordítás helyett azt nézzük, mit mond hasonló helyzetben a magyar.

## HALLGAT, MINT AKIT LEFORRÁZTAK

Különösen szólások esetében kell vigyázni, hogy ne keveredjenek össze a két nyelv sajátosságai. Mégis:

**popeti** címszónál a **to mi se popelo navrh glave** szólást, **probiti** címszónál pedig a **probio mi je glavu** mondást így fordítja a szerkesztő: már a fejem tetején jön ki. Sült szerbhorvát szólás ez is magyar szavakkal. A magyar az első esetben azt mondja: torkig vagyok vele; a könyökömön jön ki, a második esetben pedig ezt: telebeszélte a fejemet vagy a fülemet.

Ugyancsak a **popeti** címszónál így értelmez a szerkesztő: **popeti se kome na glavu čime** vkinek a fejére mászik valamivel. Ugyan mivel mászik vkinek a fejére? Mivel szóról szóra fordít. Magyarul ezt így mondják: a fejére nő valakinek.

**podapeti nogu kome** és **podmetnuti nogu kome** a szótár szerint: lábat vet valakinek. Ezt ma így mondjuk: gáncsot vet. „Lábat vet” egészen régies, a modern szótárak — beleértve az Értelmező Szótárt is — föl sem veszik. Itt azonban nyilván nem is régiesség, hanem közönséges tükörfordítás, mert az önként kínálkozó „gáncsot vet” eszébe se jut a szerkesztőnek. **Podmetati** címszónál aztán végre helyesen is látjuk: gáncsot vet valakinek.

**úti kao poliven** hallgat, mint akit leforráztak; úgy hallgat, mint akit hideg vízzel öntöttek le

Egyik hasonlat sem valami találó: a leforrázáshoz a megszegyenülésnek, a hideg vízzel való leöntéshez valamilyen érzélem lehülésének a képzete fűződik, egyikhez sem a hallgatásé. Akit leforráznak, az inkább sikít, akit hideg vízzel öntenek le, az legalábbis sziszeg, s még a szótárszerkesztő kedvéért sem hallgat. Mi azt mondjuk: hallgat, mint a csuka, mint a sült hal, mint a dinnye a fűben, mint a sír. Két rossz helyett íme négy jó szóláshasonlat. Miért kell mindenáron a leöntést erőltetni?

Egyébként még egy helyen találkozunk ezzel a leforrázással:

**skočio je kao poparen** akkorát ugrott, mint akit leforráztak.

Ez mindenestre egy kicsit valószínűbb, mint a fenti, csak éppen ez sem járatos. Az ugyanezen a helyen található **otišao je kao poparen** végre jól van lefordítva: úgy ment el, mint akit leforráztak, mert ez

szerbben is, magyarban is azt jelenti, hogy csalódva, lesújtva, megszá-  
gyenülve távozott. Addig-addig mondta a szerkesztő ezt a leforrázást,  
míg végre talált.

•

Íme, nagyjából sorra vettük, hogy följegyzéseink szerint miben tér el  
szótárunk a hagyományos mai magyar kétnyelvű szótáraktól. Bemutat-  
tuk a régies és tájnyelvi elemek felhasználásának, helytelen szavak, kap-  
csolatok, szólások használatának, a nagyobb hiányoknak és a túlzások-  
nak, az idegen szavak helytelen értelmezésének és a szótárban észlelhető  
szlavizmusoknak, tükörfordításoknak néhány jellegzetes esetét. Valami-  
lyen végkövetkeztetést levonni a leírtakból vagy értékelést adni nincs  
szándékunkban. Még csak tanulságokat sem vonunk le, hiszen a szótár  
harmadik kötete is készen van, s lényegesen akkor sem igen lehetne  
változtatni rajta, ha ehhez megvolna a szándék. Legfeljebb a minden-  
képpen szükségesnek mutakozó hibajegyzékbe ajánljuk belevenni azo-  
kat a szarvashibákat, amelyeket a szerkesztők is elismernek.

Csak egyetlen általánosabb megállapításunkat közöljük itt. A hibák  
jó részét véleményünk szerint el lehetett volna kerülni, ha legalább a  
két szerkesztő mindenütt átnézte volna a másiknak a munkáját, s nem  
fordult volna elő, hogy — a szótár végén közölt táblázat szerint — egy-  
egy résznek első szerkesztője és véglegesítő szerkesztője (sőt helyenként  
még korrektora is!) ugyanaz a személy legyen. Ez ugyanis azt jelenti,  
hogy több egymás után következő munkafázist ugyanaz az ember vég-  
zett, ami ilyen mű szerkesztésében megengedhetetlen. Senkinek sem lett  
volna szabad vállalkoznia arra és vállalnia a felelősséget azért, hogy  
egymaga szerkessze a szótár bizonyos részeit. S ebbe a szótárbizottság-  
nak sem lett volna szabad — semmilyen meggondolásból — beleegyeznie,  
mert csak ártalmára válhatott és vált a jugoszláviai magyarság e nagy-  
szabású vállalkozásának.



---

napló

---

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

---

## periszkóp

(Portyázó jegyzetek)

VARGA ZOLTÁN

---

(*Idei séta tavalyi prózánk körül.*) Ritka vendég a kezembe kerülő könyvek sorában a derűs olvasmány. Orientálódási hibám-e ez, vagy a „világ” hibája, mindenekelőtt az irodalmi alkotásokban tükröződő világé, nem érdektelen kérdés, de ezúttal talán mégsem firtatom. Egyszerűbb megemlíteni csupán, hogy néha szükségét érzem a derűs olvasmánynak is, ezért írnék le szívesen Gion Nándor *Postarablók* c. ifjúsági regénye kapcsán valami olyat, hogy jókedvű könyv, amiről írni is csak jókedvűen szabad. Erről is szó van tehát, s nem holmi ifjúsági regény esetében elkerülhetetlennek látszó „csökkentett mércéről” csupán. Akkor is, ha Gion könyve, ellentétben korábbi, ifjúságnak szánt kisregényével, az *Engem nem úgy hívnak*kal, ezúttal „csak” ifjúsági regény, s nem mondható el róla, hogy fabulája egy gyerekekről-kamaszokról szóló, de felnőtteknek íródott regény lehetőségeit is magában rejti. Meséjének „valószínűségi fokát” szem előtt tartva ugyanis a *Postarablók* inkább kedves-naiv játék csak, játékra invitáló kihívás az olvasó felé. És persze a komolyság kötelezőnek látszó maszkját viselő kritikus felé is egyben. Én legalább is ilyennek érzem a regény kétségtelenül alapállásának tekinthető üzenetét, miszerint „az a bajuk (...) az embereknek, hogy (...) nem tunak játszani. Vagy lehet, hogy tudnak, de nem mernek.” És csakugyan: miért ne hinnénk el „játékból” Gionnak, hogy valamelyik vajdasági kisvárosban két kamasz gyerek azzal a tervvel lopakodik be a helyi posta épületébe, hogy kirabolja a pánccélszekerényt, ám ehelyett az automata telefonközpont segítségével egy éjszakán át igencsak „el-irányítja” a dolgokat, méghozzá úgy, hogy maskarába öltöztetve, magát a hazalátogató vendégmunkások tiszteletére a községházán fogadást rendező városelnököt is gyerekké teszi, az összesereglett vendégekkel egyetemben, sőt néhány jelentéktelenebbnek mondható ügy eligazítása mellett, s megakadályozva egy gyújtogatási tervet, még egy veszedelmes bűnöző kézrekerítésében is közreműködjön. Ismétlem, miért ne higgyük el mindezt, miért ne játsszunk? Akár pusztán Gion gyerekhőseinek rokonszenves elevensége kedvéért is, akik közvetlen valóságosságukat leg-

főképpen sikeres megszólaltatásuknak köszönhetik. Olyan ügyes telitalálatoknak például, mint amilyenre ott bukkanhatunk, ahol a történetet elmondó Jász Gábor, miután társa Margith Jani nem boldogul a páncél-szekrényvel, megjegyzi, hogy „Nem kertkapu ez”, majd mintegy megmámorosodva szellemesnek érzett „beköpésétől”, a maga kamaszos módján még néhányszor elismétli ugyanezt, ezzel is léghőrt teremtve, de feledtetve is egyben, hogy helyenként azért olvashatunk néhány gyerekszájából kissé valószínűtlenül hangzó, nyomdafestékszagú kifejezést is. Mert végeredményben a bűnözés határára sodródott családból származó Margith Jani szájából olyan fordulatok, mint „ugyebár” vagy „tudniillik” kissé megiscsak zavaróan hangzanak.

Érdekesebbnek látszik azonban Jász Gabi ki nem mondott gondolataira figyelni inkább:

„Aztán egyszerre csönd lett a díszteremben. Mindenki elhallgatott, csak csoszogás, lábdobogás hallatszott, aztán az is megszűnt, és elkezdett beszélni a Nyakkendős Markulik. Nem értettük, hogy mit mond, de pattogó, éles hangját megismertük. Egész biztos szívélyesen üdvözölte a külföldön dolgozókat, és egy rakás szép dolgot mondott nekik, mert a Nyakkendős Markulik rengeteg szép dolgot tud mondani, és szeret beszélni. Állami ünnepeken szokott beszélni a díszemelőnyről, és olyankor is mindig csupa szép dolgot mond és nagyon sokáig mondja.”

De talán megállok egy pillanatra. Épp csak hogy feltegyem a kérdést, valóban jókedvű, játékos könyvről van-e szó csupán, vagy többről is ennél. Válaszként különben a fenti idézet is elegendőnek látszik. Vagy ugyanígy az alábbi is, miszerint „Hideg, harmatos éjszaka volt, szép tiszta éjszaka, az ember nem is hinné, hogy egy ilyen szép éjszakán mennyi disznóságot lehet csinálni”. Mert ha ezeket, mármint a regényben előforduló „disznóságokat” figyelembe vesszük, egyszeriben kiderül, hogy Gion játéka nagyon is komoly, leleplező játék, akkor is, ha a leleplezett bűnök viszonylag periferikusak, „magánbűnök” inkább, mint „társadalmiak”, úgyhogy talán felvethető, hogy a szerző nem használja ki kellőképpen azt a különleges helyzetet, amelybe két kis regényfigurája kerül, tekintve, hogy a két fiú, helyzeténél fogva, egy „bérgyűjtőgató” és kasszafúró leleplezése helyett vagy mellett, talán sikkasztásokkal, üzérkedésekkel és egyéb visszaélésekkel kapcsolatos terveket is kiszimatolhatna és leleplezhetne, ami a regény társadalombíráló élet csak még inkább fokozta volna. Ám a léghő így is, a fenti észrevétel helyénvalóságától függetlenül is hiteles, már ami az állapotokat illeti, mivel azok nagyon is egy vajdasági kisváros körülményeit tükrözik, amiért is mindenképpen úgy érezzük, mintha valamiféle, a *Testvérem*, *Joáb* színhelyéhez hasonló, gyanús tisztaságú közélettel megvert helységben lennénk. Ez pedig komollyá, alapállását tekintve „nagykorúvá” teszi a *Postarablókat*, s ugyanígy az is, hogy a szerző nem kelt illúziókat olvasóiban, mivel a rendcsinálás után sincs szó semmiféle, a „klasszikus” ifjúsági irodalomra oly jellemző „megtérésről” senki részéről sem, sőt a saját sikerét ünneplő és magát színházi papírkoronával megkoronázó két gyerek is tisztában van vele, hogy „királyságuk” pünkösdi királyság csupán, s hogy valójában egyébről sincs szó, mint hogy „amíg a mesejáték tart, nem lesz itt semmiféle disznóság!”, amit egyébként a regény rövid, epilógusszerű zárófejezetének rezignációba hanyatló és borús kijózanodást sugalló befejező sorai még külön is kihangsúlyoznak. Min-



denekelőtt gondolkodásra készítőn, s mintegy a társadalmunk számára leginkább kívánatos „rámenős” közéleti magatartás felé irányítva a fiatal olvasót. Ezért nevezhetjük a *Postarablókat*, elsősorban megvesztegető frappánságának köszönhetően, nem csupán egyik legsikerültebb ifjúsági regényünknek, de pedagógiaiilag is rendkívül hasznos olvasmánynak — feltéve persze, hogy nem valamiféle tekintélyt és pozíciókat tisztelő, mindenképpen a bürokrácia számára kedvező embertípus megformálásában látjuk az öngazgató szocializmusra nevelő pedagógia célját. Hasznos kis könyvnek látszik egyébként a *Postarablók* bizonyos izlésformáló szempontból is, tekintve, hogy mintegy „ráéreztet” a szatirikus hangra, s ezért a gyerekolvasó számára kitünő átjárót képezhet a mesék világából a komoly társadalombíráló irodalom értése és élvezése felé. Ilyen értelemben tehát Gion regénye nagyon is fontos, cseppet se lebecsülendő feladatot is teljesíthet.

Ámde nem csupán Gion könyvéről mondható ez el. Ezért figyeljünk talán az alábbiakra:

„Lent már fűjják is az indulókat, sereglik a nép. Ki van feszítve a szalag, amit majd egy muki elvág, az ollót visszahelyezi a kék plüsspárnára, megcsókolja a párnát tartó kislányt, és ezzel a játszótér meg van nyitva.

Természetesen előbb az ollós muki levág egy dumát. Arról, hogy a szocializmusnak erős és egészséges fiatalokra van szüksége, ezért épült ez a játszótér is a környék polgárainak adományából. Vagy ilyesmit. Megvan egy szöveg, és azt tudni kell alkalmazni a konkrét helyzetre. Ez Apa mestersége.”

Németh István Híd-díjjal jutalmazott „ifiregényének” a *Sebestyénnek* hetedik fejezetében találjuk ezeket a sorokat, amelyek akár a *Postarablókban* is szerepelhetnének, s ez nem csupán a „véletlenek összejátására” figyelmeztet, nem is csak a nyersanyag és a színtér rokonságára, hanem arra is, hogy Gionéhoz hasonlóan Németh István ifjúsági regénye is betölthet egy ilyenfajta, társadalmi visszásságainkat a kezdő olvasóréteg előtt leleplező és tudatosító, s ugyanakkor izlésformáló funkciót, olyannyira, hogy ez az egybecsendülés akár mind gazdagabbá váló ifjúsági prózánk világának bizonyos egyhangúságára és uniformizáltságára is figyelmeztethet, bármennyire is nem írónk hibája ez elsősorban, hanem a „talajé”, ahonnan ezek a művek kisarjadtak, mintegy azt jelezve, hogy tájunkon ifjúsági vagy nem ifjúsági íróként igencsak bajos egyéb témakört választani, feltéve, hogy művének jelenkoriségéhez és „valóságközeliségéhez” kíván ragaszkodni az alkotó. Ilyen szempontból nézve tehát Németh István könyve semmiben sem áll közelebb Gion regényéhez, mint mondjuk Mirnics Zsuzsa *Égig érő fák* című „lányregényéhez”, sőt ha a regényhősök között keresünk rokon vonásokat, akkor a Kardoss Laura és Sebestyén közötti párhuzam se látszik éppen alaptalannak, főleg ami a két figura magatartását, elsősorban a társadalomhoz és családjukhoz való viszonyát illeti, akkor is, ha Sebestyén lázadása a regényalak fejlettségének-életkorának megfelelően sokkal gyerekesebb, következtlenebb, tétovább még, mint Mirnics Zsuzsa lányalakjáé — úgy is mondhatnám, kezdetlegesebb, csirájában meglévő még csupán... De talán jobb, ha mellőzöm a párhuzamok keresésének kétes értékű, fonák látszatokat eredményező, és kissé mindig a később napvilágot látott regény kárára menő játékát a sokkal érdekesebb egyedi vonások kedvéért.

Németh István könyvéből ugyanis — legtöbb ifjúsági regényünkkel ellentétben — szinte teljesen hiányoznak a kaland elemei. Azt is mondhatnám, cselekménytelen. Ezt azonban semmiképpen sem elmarasztalás-ként kell regisztrálnunk, inkább elismerésként, mivel a *Sebestyén* terjedelméhez viszonyított meglehetősen gazdagsága éppen e sajátos, a kalandot mintegy a kaland utáni vágy jellegzetes kamasz-szükségletével helyettesítő életérzésnek köszönhető. Annak, amit Sebestyén kishúga, Jú, a regény végén a következőképpen fejez ki: „Nekünk már nem jutott semmi abból, amit a regényekben leírtak”, na meg Sebestyén kissé talán „koravénnek” mondható válaszána is: „Ez azért van, Jú, mert te még nem tudod fölérni ésszel, hogy az a legfontosabb, ami veled történik.”

Van ugyanis ennek a mindössze egy tizenöt éves átlagos kamasz gyerekek egyetlen átlagos hetének naplóját tartalmazó kis könyvnek, illetve magának a főhősnek egy sajátos kulcsszava, „aktív hallgatás”, aminek aztán a regény történetet helyettesítő apró epizódjai és Sebestyén velük kapcsolatos reflexiói mintegy részét képezik, olyan életérzés-elemeket juttatva szóhoz, mint amilyen a magába zárkózottság, vagy éppen a hamis eszményképek keresése és az ezzel kapcsolatos csalódás a „Nagy Fürtöshajú” két váratlan pofonja nyomán. Vagy a képmutatás, a külső maszk, a „társadalmi arc” felismerése Sebestyén részéről, pl. ott, ahol arról esik szó, hogy „Apának kevés barátja van, azt szokta mondani, hogy azok mind elmerültek valahol a gyerekkorban, viszont annál több az elvtársa, akik, ha ellátogatnak hozzánk, vagy csak nevetnek, vagy csak komoly dolgokról dumálnak. Apa ezeket nem szereti. Elejével nem győztem rajta eleget csodálkozni: akiket nem kedvelt, azokkal úgy tett, mintha kedvelné őket, Kellemes bácsinak pedig már nemegyszer irtó gorombaságokat is a fejéhez vágott. Például, hogy konzervatív, meg hogy vén reakciós. Kellemesék ennek ellenére kitartóan járnak hozzánk, az elvtársak pedig lassan mind elfogynak.” Ennek a momentumnak egyébként külön érdekessége, hogy Sebestyén itt nem csupán a felnőttek hipokrizisére reagál, hanem saját álarcának kezdeti tüneteit is tetten éri, mivel a fent idézettek után közvetlenül az alábbi önfelügyelő észrevétel következik: „Nekem is jobban tetszik Viola Simon, mint például a Medve. Pedig Viola vékony, kicsi, örökké ideges, és soha egy fityingje sincs, Medve viszont marha erős, és örökké tele van lóvéval.” Érdekes azonban felfigyelni az ezekkel összefüggő érzelmi és hangulati elemek gazdagságára és szépségére is, főleg a melegebb és spontánabb környezet utáni nosztalgiával kapcsolatosakra, amilyen mindenekelőtt az a részlet, amikor Sebestyén születésnapjának „rongyrázós” megünneplésén mélázva, egy régi, a nagyszülőknél töltött falusi születésnapra emlékezik. Talán még elidőzni se árt mellette kissé:

„Beúszott Nagymama képe, aztán eltűnt.

Tyúkok egy nagy udvarban, csirkebelet ráncigálnak.

Volt egy szép születésnapom.

Nem is tudtam, hogy az van, Nagymama még élt, és én otthon voltam náluk a faluban. Nagyapa is élt. Nagy udvaruk volt, és Nagyapa kint ült az udvaron egy mogyorófa alatt. Leszakított nekem egy szem mogyorót, de még nem volt teljesen érett.

Délben dinnyét húzott fel a kútból Nagyanya, óriási görögdinnyét, piros bélűt. A legközepét, amiben mag se volt, elébem tették egy tányér-

ra. És nézték, hogy eszem a dinnyét. Látszott, hogy örömük telik benne.  
— Tudod-e, gyerek, milyen nap van ma? — kérdezte Nagymama, amikor eltakarítottam a dinnyét.

— Vasárnap!

— Abbiza. És még?

— Búcsú.

— És azonkívül még mi van? — mosolygott rám Nagymama titokzatosan. — Tudod-e?

— Nem tudom.

Akkor odajött hozzám, és megcsókolt.

— Te még nagyon boldog vagy — mondta.

Aztán megsikált, szépen felöltöztetett, a Nagyapa kezébe adott, aki levezetett a búcsúba. Akkor ültem először ördögmalmom.

Másnap tudtam csak meg, hogy a születésnapom volt, de nem törődtem vele."

Vagy idézhetném akár ugyane fejezet kezdetéből az önmagát kereső befelé tekintés pillanatait is:

„Meglepő, hogy nem éreztem semmi rendkívülit. Sokáig feküdtem hanyatt, kinyúlva, nyitott szemmel. Pontosan tizenöt évvel ezelőtt, ebben az órában már sivalkodtam. Minden újszülött így ad magáról életjelt. Aki nem sivalkodik, életében akkor kapja az első pofonokat."

De ugyanígy szó lehetne Sebestyén és Jú beszélgetéséről a csartona-parton, vagy arról, amikor Sebestyén Szabó Kettő vízbe fulladása után régi fényképeket és kiseumista korában írt naplóját szedi elő, majd megkérdezi: „Vajon Szabó Kettőnek maradt-e rajza, naplója, bélyeggyűjteménye, cernára fűzött gombja...”, amivel mintegy a számára csupán távolabbról ismert fiú korai és nyomtalan eltűnése ellen tiltakozik, még inkább aláhúzva korábbi reflexióját: „Látod, Szabó Kettő, nekünk csak ennyi voltál."

Szingazdag, lírába hajló részletekben is bővelkedő kis könyv Németh István regénye, összegezhetném tehát, hozzátéve, hogy sajátos, a regényhős belső világának kivetítését lehetővé tevő eseménytelenségének szintén van egy „olvasóiskola” szerepét betöltő funkciója is, nevezetesen az, hogy bizonyos mértékig a cselekmény nélküli modern „monológregény” élvezésére és megértésére is rávezetheti a fiatal olvasót, annak ellenére, hogy nem közvetlenül tárja elénk a fiú „tudatáramát”, hanem egyszerűsítve és tömörítve, valahogy olyképpen, ahogyan egy Sebestyén korabeli gyerek írná meg élményeit naplóban vagy iskolai dolgozatban — de persze sokkal jobban is annál, ami mindenképpen elismerésre készítő írói teljesítmény.

Minden elismerés mellett azonban meg kell említeni a regény bizonyos fogyatékoságait is, főleg azokat, amelyek ugyancsak a cselekménytelenséggel, illetve a naplószerűséggel állnak összefüggésben. Észre kell ugyanis vennünk, hogy ez az eseménytelenség bizonyos értelemben „túlterheltnék” is látszik egy kissé. Mintha az író olyan feladatokat is „rábízna” regényének eseménytelenségére, amelyeket az nem mindig képes teljesíteni, legalábbis nem mindig meggyőzően, mint ahogyan azt az apa, Sebestyén kezébe kerülő, naplója esetében is látjuk. Ennek a részletnek ugyanis valójában azt kellene megértetnie Sebestyénnel (illetve az olvasóval), hogy apja mégsem egészen olyan ember, amilyennek fia szemében látszik, hogy nem csupán bürokrata, holmi aktakukac, és

időnként „veterán mesékkel” előrukkoló ex-forradalmár, hanem érző és gondolkodó ember is, ami egyébként nagyon is helyénvaló, hiszen a „legbürokratább” bürokrata lényé se merül ki a bürokrataságban, sőt Sebestyén apja valójában nem is a szélsőséges bürokratátípust képviseli, egyszóval rendben lenne ez, éppen csak sehogy sem látszik olyannak, aki — felnőtt és elfoglalt ember létére — naplóiírással adja a fejét. Akár azt is kérdezhetjük, hogy ugyan ki ír ma naplót, ami azt is jelenti, hogy az az emberfajta, aki naplóiírással foglalkozik, kétségtelenül sokkal gazdagabb, többé-kevésbé „írói alkatú” is, „kommunikációképes” ember, aki e tulajdonságánál fogva a gyermekeivel való kapcsolatot is képes megtalálni. Ezért merül fel bennem, hogy ezt a feladatot, az apa összetettebb mivoltának megmutatását, talán jobb lett volna valami cselekményhez kapcsolni, esemény, történés révén érzékeltetni, Sebestyén és az olvasó számára egyaránt — vagy pedig a naplóiírást kellett volna lélektanilag alaposabban motiválni, tekintve, hogy ebben a formájában kissé mégiscsak mankónak hat, olyan megoldásnak, amihez jobb híján nyúlt a szerző. Egyébként apró fogyatékoságnak látszik ez csupán, nem sokat von le a könyv értékeiből. De ha már szó esett róla, nem érdektelen talán még néhányat említeni, főleg azért, mert az író általában végig a hétköznapi, közvetlen realitás síkján mozog, rövidke idődarabot mutatva meg rokonszenves regényhőse életéből, úgy, ahogyan az a körülötte történőket és önmagát látja. Ilyen pl. egyik-másik mellékszereplő, leginkább Kellemes bácsi a maga Anglia-imádatával, na és azzal, hogy „autómobílnak” nevezi azt, amit ma általában kocsinak hívunk. Számomra ugyanis úgy tűnik, hogy a „klasszikus” reakciónak ez a típusa nálunk már a múlté, vagy ha akad is belőle még néhány példány, hát Sebestyén számára mindenképpen a „nagyapai nemzedék” képviseli, úgyhogy, bár Sebestyén apja egy helyen „vén reakciónak” nevezi, nem hat igazán meggyőzően, és feleségével együtt némileg klisészerű benyomást kelt — vagy legalábbis Sebestyén apjához való barátságát kellett volna, életkorára való tekintettel, alaposabban megmagyarázni. Sokban hasonló kifogások felvetésére ingerel Ódon Laci „cselédepizódja” is, nem mintha azt hinném, hogy „ma ilyen nincs”, abban a formájában azonban, ahogyan a regény oldalain találkozunk vele, kissé mégiscsak egy korábbi korszak regényirodalmából átplántáltak hat. Akkor is, ha valami szimbolikusságot tulajdonítunk neki, rejtett utalást a „kísértő múltra”, aminek különben nem egy megnyilvánulásával találkozhatunk napjainkban. Ám ha ez volt a szándék, megvalósítása valahogy nagyobb körültekintést igényelt volna, olyasmint, ami hatástalanítja bennünk az említett „átplántáltság” zavaró érzetét. De talán elég is ennyi ebből. Mármint olyanféle apróságok említéséből, amelyeket csakis kritikára beállított „túlhegyezett” füllel vehetünk észre, és amelyek semmiképpen sem akadályozzák meg, hogy azoknál az olvasóknál, akiknek íródott, a Sebestyén a maga látni és gondolkodni tanító módján maradéktalanul betöltse szerepét. Mert végeredményben mi sem bizonyítja jobban egy írói vállalkozás sikerét, mint ha „hibakeresőnk” működtetése csakis efféle jelentéktelen mazsolák említésére kényszerít.

Fehér Ferenc ifjúsági regényét, *A kőkecske titkát* olvasva viszont, nyomban azután, hogy túljutottunk az első két fejezeten, bizonyos fellelenség szembeötönd. Valami, amit — formai és mégsem egészen for-

mai szempontból nézve — kompozíciós aránytalanságnak mondhatnánk. Tekintve, hogy két fejezet után, némileg csalódást okozó hangváltással találkozunk, aminek bekövetkezése előtt szinte úgy érezzük, nem is ifjúsági regényt, hanem gyerekkorról szóló, illetve a gyerekkorba visszapillantó, de felnőtt igénnyel készült regénybe kezdtünk.

Az elénk táruló képek ugyanis csillognak, s bizonyos varázssal, kis túlzással szövege szinte prousti eszközökkel, álom és valóság keveredésével ragadják meg képzeletünket:

„A fateknőben cuppogott a tészta, meg-megnyikordult a deszkából ácsolt kis pad.

Térdig sárban gázolt már, hínárok csavarodtak mezíten lábára, bicic csapott fel az orra előtt, s töpe szárnyával belekaristolta az arcába. A zöld hajú lány egyre integetett neki a nádas rengetegéből, s hol kacagott, hol meg énekelt valami szomorkás kis éneket. A nádszálak bojtja helyén lófarkat lobogtatott a hirtelen támadt szél, farkas vonított panaszosan a sásbokrok rejtekében, s gyémántszerű nagy halak ringatóztak el közelében az alulról átvilágított vízben.

A petróleumlámpával apja imbolygott a parton, válláról láncos vasmacska lógott, időnként meglóbálta, s bevetette a hínárok közé.

— Szóljál, fiam, ha itt vagy! Ne félj, nem bántunk, csak gyere haza!

Ő akkor már egy fűzfa nyakában kuporgott, meg-megdidergett, mert hideg, metsző szél támadt, az ág is nyikorgott alatta, s kiáltott is volna már, hogy: »Itt vagyok, édesapám!« — de csak öklét tömte sirásra görbült szájába, s úgy vacogta: »Nem is megyek többet haza ... Nem is megyek többet haza ...«

Édesanyja énekelgetett a teknő fölött. Úgy hajlongott, úgy lengett az egész szoba, hogy a paskoló hullámok is hallatszottak a falán, csak hát lakatra zárt lánc fogta az öreg csónakot, nyikorgott, nyöszörgött panaszosan, akár a nyitva felejtett padlásajtó ott kint a sötétben.

Bebújt a dunyha alá.”

Fehér Ferenc regényének kezdetéről való ez a részlet, idézhetnék azonban máshonnan is a szóban forgó két fejezet szépségének, oldottságának, összetett eszközeinek érzékeltetése kedvéért, mielőtt arról esne szó, hogy a harmadik fejezettől kezdve egyszerre csak egyszerűsödik a kép, s a továbbiakban jól megírt, de szabályszerű ifjúsági regényt kapunk. Sőt talán arról is szó lehet, hogy ez a törés és utána a sokkal egyszólamúbb hang némileg ellentmondásossá teszi a két, bevezetésnek is tekinthető fejezet szerepét, mivel akaratlanul is felmerül, hogy míg a felnőtt olvasó sajnálja, amiért a könyv nem így folytatódik tovább, addig a gyerekolvasók egy részének szemében ugyanezek a részletek kissé nehezen átrágható kásahegyek jelentenek talán a cselekményesebb vagy éppen izgalmasabb részletek eldorádója előtt — akkor is, ha az izgalmas Fehér Ferenc regényében viszonylag alárendelt szerepet játszik, lévén hogy, Németh István könyvéhez hasonlóan, szorosan vett cselekményről itt sem beszélhetünk. Egyfajta erősen lírai fogantatású emlékképsorról viszont annál inkább. És ez az emlékképsor szép, sokszor megkapó, még a már említett „átváltás” bekövetkezése után is. Éppen csak más, már csak ezért se szabad túlságosan „bedölni” a kezdeti kis „csalódásnak”, bármennyire olyan következtetések levonására késztessem is, hogy a szerző kezdeti lendü-

lete után mintha kifulladt volna egy kicsit, amit legfőképpen talán rövid lélegzethez szokott, vegytisztán költői alkatával magyarázhatunk. Ennél is fontosabb azonban, hogy *A kőkecske titkának* alapkonceptiója kitűnő, s túl a helyszínen és időbeli egymásutániságon, a sorakozó apró kis képeket, életdarabkákat, eseményeket, alapgondolatként is képes összefogni, s a műnek mintegy belső vázat adva, biztosítani annak egységes kompozíciójellegét.

„Hol kezdje? Miből induljon ki? Abból, hogy hova rejtette volna el azt a kincset ő maga? Azelőtt sosem gondolkozott ilyesmin. Csak átadta magát az ábrándozásnak, s megtelt a szíve-lelke valami zsongító szépséggel. Körülötte másképp álmództak az emberek. A felnőttek valójában nem is álmódznak talán, hanem csak álmodnak. Ha ugyan van álmuk alvás közben, de hát az nem ugyanaz. Édesanyjuk még meg is fejtette az álmukat, s ebben az volt a szép, hogy végül is egy-egy mese kerekedett ki a magyarázataiból. S a mese már nemcsak álom, hanem közel van az álmódzáshoz.” Itt, főleg az idézet utolsó mondatában érzem ugyanis megfogalmazva ezt az alapgondolatot, a mesének és valóságnak azt a regény magját képező összeütközését, aminek folytán Bice, a könyv kis főhőse végül is hiába szervez „indiáncsapatot” az öregek meséjéből ismert, rejtélyes kőkecske titkának felderítésére, hiába szeretné megszerezni kincseit, hogy csirázó igazságérzetétől ösztönözve a szegények között ossza szét, tervének „megvalósításától”, s csapatától is egyre messzebb sodródik, mivel álmaiba nagyon is durva kézzel ront bele a valóság, pontosabban a közelmúlt történelmének kíméletlensége, a háború és a megszállás eseményei, amelyek Bicének és társainak mozgását is mindjobban a maguk törvényeihez idomítják, egyiküket-másikat meg a munkásmozgalom és az ellenállás peremére is sodorva, félig öntudatlan segítőkjükké téve őket. S még inkább a géppuskatűz és csendőrszuronyok jellemezte események tanújává, komoly dolgokra is ráébresztőn, ahogyan azt a kis Marica sorsának alakulásakor vagy a két csendőr közt megvasaltan álló Ferenc bácsi esetében is látjuk. Vagyis hát a kezdeti meseelemekből a körülmények kényszerítő hatására egyre inkább apró történelem-forgácsok lesznek, bizonyos szürkületet is okozva talán a meseszerűség tévesztésével párhuzamosan, élesebben körvonalazott ceruzarajzoknak adva helyet a kezdeti színes-sejtelmes akvarellek után. Sőt bizonyos árnyalatlanságról is beszélhetünk, itt-ott a plasztikusság hiányáról, vagy éppen a „kívánt valóság” eluralkodásáról a nyers, „kendőzetlen” valósággal szemben, miután a regény gyerekhősei több helyütt inkább olyanok, amilyenek lenniük kellene, semmint amilyenek valóságos gyerekek mutatkoznának a regényben ábrázolt helyzetekben, egyik-másik helyen pedig kicsit túlságosan is átüt a nevelői szándék, bizonyos fokú naivitást is kölcsönözve a könyvnek, egyfajta kedves és behízelt bájtszerűséget is természetesen — ámbár apró félresiklásokat is eredményezve, mint pl. a „kaniszmerga” esetében: mert hát istenem, pedagógiai szempont ide vagy oda, ennek legmagyarabban hangzó nevét alighanem valamennyien pirulás nélkül mondtuk ki gyerekkorunkban, sőt egyebeket is, különösen magunk között... félek tehát, hogy olyasmi ez, bármilyen apróságról legyen szó, ami a gyerekolvasók szemében se hat elég meggyőzően. És egészében véve is ifjúsági regényeinknek abban a közös hibájában, hogy a gyerekszereplő-

ket csak részben képes igazán hitelesen megszólaltatni, lényegében Fehér Ferenc könyve is osztozik, főleg azért, hogy a sokszor meglepő gazdagsággal mutatkozó, valószínűleg „hazulról”, a költő gyerekkorából hozott nyelvi „mélyanyag” helyenként egy kis papírral keveredik, aminek következtében a *Kőkecske* gyerekfigurái nem akkor igazán jók, amikor beszélnek, hanem amikor hallgatnak — pontosabban, amikor gondolkodnak, amikor magukra maradnak gondolataikkal, álmaikkal, szorongásaikkal, félelmeikkel, amikor az őket körülvevő világ számukra érthetetlen és fenyegető, cseppet sem kincseket rejtegető kőkecske-titkait fessegetik, mindenekelőtt azért, mert naivitásukat itt e világgal szembeni helyzetük is indokolja. Bizonyos fokú naivitásról tehát szó lehet Fehér Ferenc regényében, ez azonban szerencsére sohasem jelent sematikusságot, holott a megszállás mint téma, figyelemvéve, hogy gyermekregényről van szó, könnyen a fekete-fehér ábrázolás veszélye felé sodorhatta volna a szerzőt. Fehér Ferenc azonban szemmel láthatóan eleve tisztában volt ezekkel a veszélyekkel, s körültekintő tudatossággal meg is tett mindent elkerülésük érdekében, ami egyébként legtisztábban a vörös szemöldökű katona esetében mutatkozik meg, akit először a „mundér” oldaláról, klasszikus zupás őrmesterként ismerhetünk meg a fosztogatási jelenet során, később viszont Biceékhez beszállásolva, „privát” emberi oldala is feltárul előttünk, azért, hogy ekkor feleségéért és kislányáért aggódó férj — illetve apaként találkozunk vele — s ez már csak azért is említést érdemel, mert ember és szerep kettősségét, s egyáltalán az önmagából kiforgatott, parancsteljesítő géppé lefokozott ember abszurditását szinte szemléltető példaként demonstrálja a gyerekolvasó előtt, árnyaltan, anélkül, hogy felmentés lenne. „Nem, ez nem lehet ugyanaz a katona!”, gondolja ekkor róla Bice, finom sejtetéssel húzva alá a szerző elgondolását az a Bice, aki ekkor részben már leszámolt a mesevilággal, s felozlatta amúgy is szertehulló kis csapatát, — anélkül azonban, hogy a kőkecske kincseinek felleléséről végleg lemondott volna. Alighanem nagyon is jól tette, hogy nem mondott le róla, mivel Bice makacs ragaszkodása a kőkecske titkának megfejtéséhez ilyenformán szimbolikus értelmet is nyer, jelképévé lesz valaminek, amit feltétlenül meg kell találni. Sőt kicsit úgy érezzük, Bice valójában meg is találta már a kőkecske kincsét — anélkül, hogy tudna róla, valahol benne rejlik. Úgy is mondhatjuk: észre sem vette, mikor szerezte meg.

És végeredményben ez teszi Fehér Ferenc regényét mindenekfelett humánus alkotássá, ugyancsak jelentős darabjává ifjúsági regényeink egyre gyarapodó sorozatának. Mert talán azt sem árt bezárólag megjegyezni, hogy — figyelembe véve azokat az ifjúsági regényeket is, amelyekről korábban szoltam, no meg azokat is, amelyekre olvasmánytorlódás és időhiány miatt sajnos nem térhettem ki — talán egyetlen területen sem olyan szembetűnő az ugrásszerű, mennyiségileg sem lebecsülendő fejlődés, mint éppen ifjúsági regényeink terén. Hiszen annak idején ifjúsági regényre kiírt pályázatunk végeredményben egy „hiánycikk” pótlása kedvéért született.

Na de mi a helyzet „felnőtt” prózáinkkal?

Mindenekelőtt persze egyetlen tavaly kiadott regényünk, Burány Nándor *Különszoba* című műve kínálja magát. De ugyanakkor, bármennyire igyekezzem is kritikusként ignorálni magamban az író, valahogy „ellenáll”. Éppen azért, hogy jellegénél fogva túl közel áll hozzám, illetve ahhoz, amit a szerénytelenség látszata ellenére is kénytelen vagyok említeni: ugyancsak tavalyi regénypróbálkozásomhoz, a *Szökés*hez, lévén azzal több vonatkozásban, mindenekelőtt főhősének alapállásában rokon, amiért is szinte szerencsésnek mondható, hogy a két regény — az egyik könyv alakban, a másik folytatásokban — lényegében egyszerre került az olvasó elé, jól példázva, miképpen kényszerít ki két íróból ugyanaz a környezet, ugyanaz a valamennyiünket szorongató problémagubanc, számos ponton egymással érintkező mondanivalót. Csakhogy ez a momentum egyben alkatmatlanná is tesz a *Különszoba* értékeinek és fogyatékságainak számbavételére, miután attól tartok, hogy a *Szökés* szempontjai túlságosan is közbeszólnának, alapvetően befolyásolnák észrevételeim milyenségét, összevetésnek hatna az is, amit nem annak szánok — egyszerűen a regény részletesebb elemzése részéről, maximális (és erőltetett) tárgyilagosságra törekvés mellett is, képtelen, eleve kudarcra ítélt kritikusi vállalkozásnak látszik. Ezért jegyzem meg csupán futólag, mintegy a számbavétel kedvéért, hogy a *Különszoba* irodalmunk számára kétségtelen gazdagodást jelent, feltétlenül jelentősebb regényeink sorába tartozik, de ugyanakkor úgy érzem (s itt mindenképpen az „érzemen” van a hangsúly), igazuk van azoknak, akik Burány regényében főleg a nyelvi erőtlenséget kifogásolják, s hogy — attól tartok — emiatt nem képes ez a regény annyira lenyűgöző lenni, amennyire érdekes szerkezete és közéleti mondanivalója alapján megérdemelné. Ezenkívül még valamit hiányolok Buránynál — elsősorban és legfőképpen: az iróniát. De persze már ez is a magam szempontjainak számonkérése. Sőt kimondottan az ízlésemnek is — mert hát nyilván egyéni vonás, már-már aberráció, hogy számomra a próza élvezhetősége nagymértékben az irónia jelenlététől függ... Ezért jobb talán, ha gyorsan tovább lépve Brasnyó István és Tolnai Ottó köteteire térek inkább.

Ezek legalább egészen másról szólnak. Annyira másról, hogy kicsit tréfás fintor kíséretében akár azt is kérdezhetnénk, tulajdonképpen miről is szólnak.

De talán jobb, ha minden „tréfa” és amennyire lehetséges, kényszerű szubjektívizmus nélkül igyekszem folytatni tovább. Arról, hogy Brasnyó István olvasói, amennyiben emlékeznek még a szerző *Csapda* c. kötetének első öt, legtalányosabb novellájára, feltehetőleg felidézhetik azok néhány szereplőjét is. Csuszt például, Brigitte-et, Konó Ojörgit, Fekete Ferencet stb., vagy ha a nevek netán kihullottak volna emlékezetükből, Brasnyó világának szinte egyedüli konkrétuma, a táj, a környezet mégiscsak felidézhető. Mert ezt a sajátos, ködös, „vad-vizes”, esős-havas vagy szárazság perzselte, szalmakazlas-szénaboglyás tanyavilágot, petróleumlámpák reszkető fényével megvilágított, dobantó lovak és szalmában kuporgó béreslegények lakta istállóival, ami a *Lampion a fán* c. kötetnek is színteret képezi, mindenképpen ismerősként üdvözölhetik — akkor is, ha igazán újat csak nehezen fedezhetnek föl benne. Attól tartok, még a csupán részben újdonságnak mond-



ható novellafűzér-jelleg ellenére sem, s nem csak azért, mert ennek előjelei már a *Csapda* említett első öt novellája kapcsán is megmutatkoztak, hanem mert ugyancsak említett szereplőiről, annak ellenére, hogy hol egyiket, hol másikat helyezve előtérbe, ezúttal „brigádba” tömöríti őket, egy egész kötetben át végigvezetve valamennyiüket, alig valamivel többet tudunk a kötet végén, mint mielőtt annak olvasásába fogtunk volna. Brasnyó egyénítő törekvései ugyanis — feltéve, hogy egyáltalán lehet ilyen szándékról beszélni — mindvégig olyan információknál rekednek meg, mint Csusz falánksága és sárba húzó kövérsége, aminek folytán, bármennyire is szeretne, képtelen eltávozni erről a vidékről, Bangó fehérre hántolt botja vagy Vichy púposága, ám legtöbbször ezeket az „adatokat” is hiába keressük, vagyis az egyes nevekhez nem tapad semmi emlékezetünk számára támpontot nyújtó tulajdonság, aminek folytán akár tetszés szerint felcserélhetők is lehetnének, anélkül, hogy bármilyen ellentmondást vennénk észre korábbi és későbbi megnyilatkozásai között. Ismételt megjelenésükből hiányzik minden előbbi gesztusaikból fakadó determináltság, Brasnyó mingvégig következetesen ködfelhő mögé rejti alakjait, beleoldja őket a tájba, hogy végül is ugyanolyan megismeretlenül tűnjenek el, mint amilyenek a kötet elején, de még inkább a *Csapda*-beli novellákban láthattuk őket. Brasnyó egyedül ebben a ködösítésben következetes, olyképpen, hogy következetességét akár a „következetlenség következetességének” is mondhatnánk, mivel mindent elkövet, hogy olvasóját megfossa azoktól a fogódzóktól, amelyekben megkapaszkodva megkísérelhetné az írások „megfejtését”, akár úgy, hogy az elrejtettnek vélt cselekményt próbálja meg valamiképpen kihámozni a vastagon felhordott ködburokból, akár úgy, hogy áttételes-szimbolikus jelentést tartalom után kutatva parabolaként igyekezzen értelmezni őket. Brasnyó azonban nem áll meg az események körvonalainak egyszerű elmosásánál, hanem ugyanezt teszi az időbeliséggel is, kis és nagy arányokban egyaránt, úgyhogy nem csupán olyan mondatokat találunk írásai-ban, mint „Az újév, akárhogy vesszük is, jócskán eltolódott...”, vagy „ma meg alighanem vasárnap van”, hanem még különböző történelmi korok rekvizitumainak egymásmellettségével is találkozunk. Ilyenformán pl. a *Csapdából* már régi ismerősnek számító, s e kötetben többször is előforduló titokzatos „követ” mindenképpen a régmúlt légkörét idézi, máskor viszont kerékpárról és traktorról is szó esik, előfordul azonban az 1905-ös dátum is. Amennyiben tehát szigorú logikát kérünk számon a könyvtől, arra a megállapításra jutunk, hogy a brigád tagjai, akiknek névsorát különben a kötet végén találhatjuk meg, vagy évszázadokig élnek, anélkül, hogy öregednének, vagy pedig ugyanolyan nevű, de nem azonos személyekről van szó, jöllehet valószínűbb, hogy a szerző valamiféle „időtúliség”, változatlanság jelzése kedvéért élt ezzel az első pillantásra furcsának tetsző, bár a modern prózaírodalomban nem ismeretlen fogással. Meglehetősen kilúgozza azonban a párbeszédekből is a konkrét jelentést: Bangó és Feingold beszélgetéséből például — különben bravúrosnak mondható megoldásnak köszönhetően — voltaképpen csak sztereotip nyelvi fordulatokat kapunk, anélkül, hogy a beszélgetés tárgyáról tudomást szereznénk. De hasonlóképpen „szeszélyes” Brasnyó bizonyos szerkezeti megoldásokban is, úgyhogy a könyv elején még azt hihetnénk, hogy az egyes írások rövid

bevezető szakaszaiban a bennük szereplő figurák statikus jellemzőit vagy az elkövetkező szituáció lényegét kívánja felvázolni, ám a továbbiakban találunk olyan bevezetőket is, amelyeknek úgyszólván semmi közük az utánuk következőkhöz, sőt az utolsó öt novella esetében ezek a rövidke „nyitányok” egészen el is maradnak, ismét csak azt példázva, hogy a *Lampion a fán* szerzője az elhomályosítási lehetőségek kihasználásában páratlanul leleményesnek bizonyult.

Maradnak tehát a pusztá képek, tájleírások, hangulati elemek, a sokszor rendkívül plasztikusan érzékeltetett mozzanatok, amelyek nem-egyszer világunk-múltunk jellemzőiként is felfoghatók. Mint mondjuk az *Átkozott sárga föld* című írásban: „az a sárga latyak, ha ráfröccsen az ember bőrére, beletelik egy hét is, mire úgy-ahogy sikerül lekaparni a nyomát”, olvashatjuk itt, s ez mindenképpen tájunk „vendégmarasztaló sarára” történő utalásnak hat, újabb elemként társulva a fentebb említett időnkívülséghez, azzal együtt hozva létre világunk sajátos állóvíz-szellemének, egyfajta atmoszférateremtő szimbolikáját. Vagyis hát a „gyökerek” hiányára igazán nem lehet panasz, nagyon is nyilvánvaló, hogy Brasnyó novellái ezúttal is talajunk sarjadékai, egészen más kérdés viszont, hogy ugyanezeket az elemeket, lényegében ugyanilyen rezonanciákat keltőn, szinte kezdettől fogva megtalálhatjuk Brasnyónál, nemcsak a *Csapda*, hanem már a *Kinn a szélben* írásaiban is, úgyhogy a *Lampion a fán* darabjai valójában még a sajátos, senki máséval össze nem téveszthető „brasnyói” világ tekintetében se jelentenek igazán előrelépést, sőt a *Csapda*, bár heterogénebb, de változatosabb összképéhez viszonyítva akár visszalépésnek is tekinthetők. Mert végeredményben bármennyire lenyűgözően hasson is kezdetben egy mutatóvány, sokáig ismételve előbb-utóbb feltétlenül érdektelenséget válthat csak ki, főleg olyankor, ha azok az elemek, amelyek az irodalomban általában *eszközként* szerepelnek, *céllá* válnak, bizonyos értelemben stílusgyakorlat-jelleget kölcsönözve Brasnyó írásainak, minden igazán körülhatárolható tartalom nélkül. És akárhogy vesszük is, több egymást követő kötetben át az efféle — miért ne mondjuk ki nyíltan — unalmas is egy kicsit, amiért is Brasnyónak ezt a kötetét akár zsákutcának is mondhatnám, megjegyezve, hogy legfőbb ideje lenne már, hogy szerzőnk végre *kezdjen is valamit* laboratóriumában kikísérletezett ígéretes, érzékletesen megjelenítő eszközeivel, valóságos, gondolatokat kifejező és gondolatokat ébresztő művek részeivé avatva őket. De talán jobb, ha óvatos leszek, elsősorban azért, mert bizonyos jelek, mindenekelőtt a *Híd* 1972. 12. számában olvasható kitűnő történelmi regényrészlet arra vall, hogy Brasnyó, felismerve lehetőségeit, már meg is indult ezen az úton. Hogy végül is hová vezet ez az út, azt illetőleg, egyetlen részlet ismeretében persze korai lenne jóslatokba bocsátkozni, nagyon valószínűnek látszik azonban, hogy indokolatianná teszi a „zsákutca” emlegetését.

Annál inkább kérdés viszont, hogy Tolnai Ottó *Gogol halála c.* kötetéről, amelyben, Brasnyóéval ellentétben, nem annyira egy tájegység múltjának-jelenének, holmi „kollektív tudatnak” törmelékeit találjuk, hanem inkább egyetlen figura, bizonyos értelemben valószínűleg maga a szerző szertehullott tudattartalmának egy sajátos, agytekervények felvételezte világnak darabjait, elmondható-e ugyanez, lehet-e a kötet kapcsán a kiút biztató távlatairól szólni. Félek ugyanis, hogy a „zsák-

utca" kifejezést nem ok nélkül tartogatom Tolnai kötete számára, persze nem okvetlenül annak értéktelenségét bizonyítandó (hiszen lehet egy Tolnaiénál sokkal „értéktelenebb” kötet annál jóval ígéretesebb), hanem mert egyszerűen képtelen vagyok nem arra gondolni, hogy e könyvével Tolnai olyan pontra érkezett, ahonnan csak visszafordulni lehet, sőt mi tagadás, az a kérdés is felmerül bennem, érdemes volt-e a szerzőnek belépnie ebbe a zsákutcába, kezdetünk-e egyáltalán valamit mindazzal, amit e zsákutca különféle hulladékokkal teleszórt, sőt eltorlaszolt földjén talált és magával hozott, bármennyire „rendhagyó” könyvként kezeljük is, bármennyire „rendhagyó” elvárásokkal közelítsünk is hozzá. Akkor is ha, mint egyik bírálója, Juhász Erzsébet az *Új Szimposion* 94. számában megállapítja „Tolnai Ottó legújabb könyve tulajdonképpen nem próza és nem is vers, hanem egyetlen szabálytalan, műfajilag meghatározhatatlan ÍRÁS”, amivel kapcsolatban (kissé talán olcsó módon) akár ironizálhatnék is, mondván, hogy írásnak persze írás, lévén, hogy betűkből, szavakból, sorokból áll, amelyeket először talán kézzel, aztán géppel írtak le, majd kiszedték őket, tördelték, kinyomták... de talán hagyjuk ezt inkább. Mert hát érdemesebbnek látszik megjegyezni, hogy irodalmunkban talán senki se maradt olyan impozáns következetességgel hű avantgardista szerepköréhez, mint éppen Tolnai Ottó. Még hozzá nem is eredménytelenül, mivel attitűdjének hatását, közvetlen utánzásokban és csupán „nyomelemekben” egyaránt megmutatkozó kisugárzásait kimutatni irodalmunkban (és nem csupán szigorúan véve a „mi” irodalmunkban), alighanem igen terjedelmes tanulmány lehetne... és mégis e kötet kapcsán most éppen Tolnai avantgardizmusa az, amit mindenekelett problematikusnak érzek. Éppenséggel megkérdőjelezhetőnek is, arra gondolva, hogy az „avantgarde” szó élcsapatot jelent, valamiféle előőrsöt, amely utat tör, utat mutat és amelyet követni lehet.

Jobb azonban, ha Juhász Erzsébet kritikájához térek vissza inkább. Nem annyira azért, mintha elvitatni kívánnám ítéleteit, hanem mert kiindulópontként érzem őket használhatónak. Mindenekelett azt a megállapítást, hogy „A Gogol halálának nincs története, vagy inkább számtalan történetből áll. Minden sora egyetlen törekvést jelent: elevenné, valóságossá, jelenlevővé tenni a világot. Nem megérteni, nem is megéreztetni, hanem érzékeltetni a világot, amely a maga teljességében átgondolhatatlan, átélhetetlen és kitapinthatatlan.” Nos igen, csakugyan, már ami a világot illeti, ez aztán valóban így van, senkinek sem jutna eszébe tagadni ezt. És ugyanígy azt sem, hogy Tolnai kötete „számtalan történetből áll” — ezért maradjunk egyelőre ezeknél a történeteknél.

Amelyekről egy helyen Tolnai maga is így ír:

„Ezek az én igazi, jó kis történeteim, amelyeket már ezeregyszer elmeséltem barátaimnak, amikor még azt hittem, hogy ezek a mesék a minden, amelyeket, titokban és nemcsak titokban, ezeregyszer megpróbáltam papírra vetni, amikor még azt hittem, hogy a papír a minden — ám hiába nézed naponta a halászokat, ahogy kivetik hálóikat, ha netalán kezembe adnak egyet, összegubancolódik minden, a tenger is, akár az összegyűrt, eldobott kék boríték, az ólmok bokán csapnak. Ezek... Emlékszem, ahogy meséltem őket, emlékszem minden egyes kísérletemre...”

Mintegy előrejelzi kudarcát, amit aztán a könyv vége felé végképp beismer:

„A kutyás történetet, történeteket se tudtam kikerekíteni. Bocsáss meg nekem.”

Sőt pár oldallal odébb részletesebben és még egyértelműbben:

„Mára elég. *Gogol halála*, nem lesz jó cím: mert cím. Máris köré rendezed semmiségeid, ügyeskedsz, kis építész, pedig éppen ezt nem akartad, semmit sem akartál, gondoltad, semmit sem gondoltál, csak fel akartad eleveníteni a régi jó, kis történeteket és lecsettintgetni őket, akár szivarvágóval a dohányrúd kemény végét, hiszen nem tudod, hol és mikor indultak, fejeződnek be, de te máris nagyban dolgozol *Gogol halálán* — az istenit, miféle Gogol már megint! Mikor hagysz fel már az ilyesmivel? Ideje lenne, ideje. Az egyik oldalon elfogyasztasz mindent, egy-két mondatra kötsz csupán masnit, a másik oldalon pedig visszacsempészed az egészet, sőt...”

És valahol itt van a baj. Még az idézett sorok őszinte vallomásszerűsége és megkapó kifejezőereje ellenére is. Persze félreértés ne essék, nem „kikerekíteni” kellett volna a történeteket. Hanem mondani velük valamit talán. Többet, mint amit Tolnai kötetében mond, többet annál, amit fentebb olvashattunk, ti. hogy nem tud történeteket írni... Azaz, hogy ennél mégiscsak többet mond, illetve egyik-másik története, túl a mindig eleven és megkapó képszerűsége, jelent is valamit, akár tolmácsolhatóan is mondható, mint amilyen például az a börtönlátogatásról szóló novellaszerűség, amelyben az egyik rabnak egy tuskót kell szétvágna, hogy korábban szabadulhasson. Ilyen írást azonban viszonylag keveset találunk a könyvben, mivel sokkal több benne az olyan részlet, szakasz vagy fejezet (a könyv műfaji meghatározhatatlansága folytán igazán mindegy, minek nevezzük ezeket), amely rendszerint egy bizarrságában is költőinek mondható ötletre épül, mondjuk arra, hogy egy villanykörtét borító tejüveggömb némileg bokszkesztyűre emlékeztet, legalábbis annyiban, hogy bele lehet dugni a kezét, ami aztán Tolnai jellegzetes alkotói logikája szerint elég is ahhoz, hogy az írás szereplője ezt meg is tegye, beleöklözzön vele a falba és felverezze a kezét, aminek egyébként, mivel kicsit a fejlenk való falnak rohanás képzetét idézi, talán jelképes értelme is lehet. De ugyanígy említhetnénk azt is, ahol arról esik szó, hogy valakinek halszálka akadt a torkán, majd miután azt műtét segítségével eltávolították, a szálkát nyakkendőjébe tűzve viseli. Érdekes, játékos ötletek ezek, önmagukban azonban kevésnek tűnnek ahhoz, hogy még oly nyúlfarknyi történetek is épüljenek rájuk, s ezért jobb, ha csupán mellékes szerepet játszanak, mint pl. az „Oxford nevezetű tanyasi iskola” esetében, amikor is az ötlet mellett egy sivár sorsú tanyai tanítónő történetének körvonalai is felsejlenek. Amiként az elejtett róka oszlásnak indult teteme körüli táncnak is van bizonyos lenyűgöző haláltáncangulata, s hasonlóképpen groteszk hangulat tölti be az éneklésről szóló részt is, ennek kapcsán azonban már vissza kell kanyarodni Tolnai „megjátszott csődjéhez”, mivel itt megint csak valami „nem tudok énekelni”-mondanivalót érzünk. Ennek az ismételt megmutató keretnek a szerepe azonban sok tekintetben céljatevésztettnek látszik, tekintve, hogy ez a mutatvány akkor lenne valóban igazolt, ha valamilyen önmaga ellentétét, a szerző „mégiscsak-énekelni-tudását” bizonyítaná, ám ez (ebben a kötetben!) sajnos alapjában véve el-

marad, főleg azért, mert számos írás a már említett, szellemesen groteszk ötleteket is nélkülözi, olykor nem egyéb egymás mellé írt megfontolhatatlan és tolmácsolhatatlan soroknál csupán, úgy „szép” csak, ahogyan a szürrealizmus klasszikus krédója szerint szép egy esernyő és egy varrógép váratlan találkozása a boncasztalon, vagyis a meghökkentés révén — csak hát a meghökkentésnek ezzel a módjával épp először találkoztunk már, Tolnainál éppúgy, mint Tolnai előtt és Tolnai után, vagy éppen Tolnai hatására, hogy már belefásultunk, nem hökkenünk meg, legyinteni támad kedvünk inkább. Vagyis hát ezért érzem sok tekintetben vitathatónak és kétségbevonhatónak Tolnai avantgardizmusát, akár modernségét is, ezért emlegettem zsákutcát kötete kapcsán. És ezen még az sem változtat, hogy a könyvet kétségtelenül áthatja az elveszett gyerekkor, illetve fiatalok utáni kutatás, hogy ennek az „elveszett paradicsomnak” szertehulló darabjaiba botlunk szüntelen, tekintve, hogy ezek az emléktöredékek annyira torzok, felapróztak, oszlásnak indultak akár a róka teteme, hogy túlságosan is keveset rekonstruálhatunk belőlük ahhoz, hogy számunkra jelentsenek is valamit. Ennek kapcsán különben igaza van Juhász Erzsébetnek, amikor már említett írásában arról szól, hogy „Millió, precízen körvonalazott tárgy hemzseg itt. S az író mintha láthatatlan zsinórpádlásról irányítaná őket”, épp csak úgy van igaza, hogy megállapításának akár az ellenkezőjét is igaznak érezhetjük, mivel a különböző elemeket összefűző szálak annyira láthatatlanok, még az egyes „történeteken” belül is, hogy akár létezésükben is kételkedhetünk. Sőt ugyanígy igaza van akkor is, amikor arról ír, hogy Tolnai „Nem megértetni, nem is megéreztetni” akarja a világot, „hanem érzékeltetni”, ezt az észrevételét azonban — és ez akár vitatkozásnak is felfogható — nem tekintem feltétlenül olyan elismerésnek, amilyenek a kritika szerzője feltehetőleg szánta, semmiképpen sem érzem ezt az „érezkeltetést” többetnek olyan művekkel szemben, amelyek, amellet, hogy érzékeltetnek, megértetnek és megéreztetnek is. Tekintettel arra, hogy Tolnai egy „tótális írói feladatnak” csupán egyetlen összetevőjét vállalja, mintegy a próza (vagy akár a vers) mikroszkopikus elemeit csupán, legtöbb esetben annyira fejezve ki csak valami mondanivalót, amennyire azt egy-egy felvillantott kép számára lehetővé teszi. Olyan képekre gondolok, mint „Minden a végtelent villantotta: tán ez volt a fiatalságunk — azóta már matt botok között szaladunk...”, vagy „Mi történt a tyúkokkal, a satu sem bír már e gyűrött tojásokkal. Hagyd, ne bánts a pók lábát, szörnyű, ha odacsíp valami valamit.” Döbbenetesen éles villanófényképek ezek tagadhatatlanul, sőt egy kicsit velőbe hasító figyelmeztető-sikolyok is — ám számomra úgy tűnik, akkor érvényesülnének igazán, valami nagyobb egység részeként szerepelnének.

„Ha már a nyálkahártya-napilapok híranyaga hamisnak bizonyul — olvasom a kötet egyik írásában — a vér selyemharisnyáin felszalad a szem, az inak lehangelődnek, s a hús szivacsosztüméből kilépni kényszerülünk, legalább a csontszerkezet őrizze meg — *mit is*, akadt el fennkölt szövegével...” Hogy „mit is”, nos az talán mellékes itt, mindenestre valamit azért az értelmezhető világból is, és hát a „csontváz” — legnagyobb baj talán mégis az, hogy Tolnai szerteoszló, halálmotívumokkal át- meg átszött világában szinte a csontváz is felszívódott, nyomaira is alig bukkanhatunk rá...

És még valami. Kezdetben voltak Tolnai „szentimentális történetei”, meghökkentően bizarr, de összefüggő történetek, erősen karikírozó ízzel, szatirikus töltettel is, aztán jött az *Óslakó* c. regény folytatásokban (hogyan könyv alakban miért nem jelent meg még mindig, ma sem tudom), az atomokra bomlás kétségtelen tüneteivel, de még mindig jól felépített egészként, majd a *Rovarház*, amelyben ez a bomlási folyamat továbbhaladt, anélkül azonban, hogy a (szerintem grafikai fogásokkal szükségtelenül megtűzdelte) regény belső erővonalait, minden látszólagos káosz ellenére is érintette volna, és végül a *Gogol halála*, ahol már jobbára ezek is megsemmisültek, mindössze egy cafatokra szakadt belső világot hagyva maguk után. Futó pillantást vetve tehát erre a kétségtelenül következetes útra, úgy tűnik, csakis egyet kérdezhetünk: mi következik ezután? Ami egyben azt a kérdést is jelenti, hogy lehet-e a semmiről írni. Persze következhetne valami más is, amihez kétségtelenül ugyanolyan bátorság kell, mint a Tolnai által eddig megtett úthoz: a visszafordulás. „Gogol feltámasztása” talán.

---

HÍD IRODALMI, MŰVESZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1973. JÚLIUS—AUGUSZTUS. — KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRÁIG. — KEZIRATOKAT NEM ÖRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 65700-601-196-os FOLYÓSZÁMLÁRA, ELŐFIZETÉSKOR KÉRJÜK FELTÜNTETNI A HÍD NEVÉT. — ELŐFIZETÉSI DÍJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FÉL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FÉL ÉVRE 18,75 DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 3.— DOLLÁR, FÉL ÉVRE 1,50 DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁJÁBAN NOVI SADON

---







